

**GERRAURREKO
GIZARTE-HIZKUNTZALARITZA
EUSKAL HERRIAN**

Joxe Manuel Odriozola

© Joxe Manuel Odriozola
© U.E.U. Soziolinguistika Saila
General Concha 25, 6. 48010 BILBO

I.S.B.N.: 84-86967-49-X
Lege gordailua: BI-2334-92

Inprimategia: BOAN S.A. Padre Larramendi, 2-bajo 48012 BILBO
Azalaren diseinua: Julio Pardo
Zabaltzaileak: UEU. General Concha 25, 6. BILBO
ZABALTZEN: Igara bidea 88, DONOSTIA

*Asaben lokarri zaharra,
zuei zor, ez zen eten!
Agur eta ohore, zuei!*

AURKIBIDEA

<i>AURKIBIDEA</i>	7
<i>HITZAURREA</i>	9
 <i>I. ORDEZKAPEN-GALEREN HIZKUNTZ BORROKA:</i>	
<i>MINTZAIRA BAT GIZARTERATU AHALA BESTE</i>	
<i>DESGIZARTERATZEN</i>	19
I. AGIRRE, Joseba Mirena, "X. Lizardi"	21
I. ALTUBE, Seber	24
I. MOKOROA, J.M. "Ibar"	30
I. ORMAETXEA, Nikolas "Orixe"	32
 <i>II. GIZARTE-STATUSAREN PLANGINTZA ETA</i>	
<i>FUNTZIO-ESPARRUEN AUZIA</i>	35
II. ALTUBE, Seber	37
II. ARIZTIMUÑO, Jose "Aitzol"	40
II. MOKOROA, J.M. "Ibar"	42
 <i>III. ELEBITASUNA: ITXAROPENAREN AMETS IHESKORRA</i>	
III. ARIZTIMUÑO, Jose "Aitzol"	45
III. AGIRRE, Joseba Mirena, "X. Lizardi"	47
III. OLANO, Aniceto "Aita Altzo"	49
 <i>IV. ESTATUA: HIZKUNTZA MURRITZ-URRITUEN</i>	
<i>IRENSKAILUA</i>	51
IV. ARIZTIMUÑO, Jose "Aitzol"	53
IV. LANDETA, Eduardo.....	56
 <i>V. LITERATURA ETA PRENTSA: ITSASORIK GABEKO</i>	
<i>EUSKAL SAREAK</i>	59
V. AGIRRE, Joseba Mirena, "X. Lizardi"	61
V. ALTUBE, Seber	64

VI. <i>ESKOLA-IRAKASKUNTZA: ETSAI AHALTSU BAT</i>	
<i>EZIN ADISKIDE BIHURTU</i>	67
VI. AGIRRE, Joseba Mirena, "X. Lizardi"	69
VI. ARIZTIMUÑO, Jose "Aitzol"	72
VI. ELEIZALDE, Luis	75
VI. ETXEGARAI, Bonifacio.....	77
VI. LANDETA, Eduardo.....	82
VII. <i>ABERTZALETASUNA ETA EUSKALTZALETASUNA</i>	
<i>UZTARRI BAKAR BATERA EZIN LOTURIK</i>	87
VII. ALTUBE, Seber	89
VII. MOROKOA, J.M. "Ibar"	91
VIII. <i>HIZKUNTZ JOKABIDEAK AUZIPEAN:</i>	
<i>GIZARTE-INDARRAK ETA KLASE SOZIALAK</i>	93
VIII. AGIRRE, Joseba Mirena, "X. Lizardi".....	95
VIII. ELEIZALDE, Luis	97
IX. <i>HIZKUNTZEN GAITASUN-GARAPENAK:</i>	
<i>ULERTU NAHI EZ DEN BETIKO LELOA</i>	101
IX. ARIZTIMUÑO, Jose "Aitzol"	103
IX. MOROKOA, J.M. "Ibar"	106
<i>ERANSKINAK</i>	109
<i>BIBLIOGRAFIA</i>	159

HITZAURREA

1960. hamarkadan ikastolen mugimenduarekin batera abiatu zen euskalgintza, gutxi edo asko, gehientsuenok ezagutzen dugu gaingiroki bederen. Ez da beste horrenbeste gertatzen, ordea, gerraurreko euskalgintzarekin. Arrazoi asko bide daude horretarako, eta horietako bat, ez txikiena, gerra osteak sortu zuen amildegi beltza dugu. Haustura bortitza izan zen denboraldi hori, aurretik egindako lanak eta proiektuak erroetatik bertatik erauziak izan baitziren.

Halaz guztiz ere, euskalgintza hartako lekukotasun bikainak eskuratzeko parada daukagu hainbat eta hainbat izkribu eta testuetan. Hauek eskuratu eta hauetan barrena abiatu garenean, lehen-lehenengo inpresioa, harridurarena izan da. Harridura, ustekabeko gauzak irakur daitezkeelako, eta harridura, euskalari haien jakintza eta lana eredugarria izan zelako gauza batean baino gehiagotan. Gure belaunaldiak, euskalgintza haren behar adineko informazioak erdietsi gabe, bere burua hartu izan du sarri euskalgintzaren zenbait arlotan mugimenduaren aitzindaritzat. Inoiz burutu gabeko gauzak egiten ariko bagina bezala. Euskal Herriaren historia luzean inoiz ez bezalako une historikoak bizitzen ari bagina bezala. Eta hau ez da egia osoa, inondik ere.

Nahiz eta “*Asmoz ta jakitez*” jardun gogo zuten, oraingo egoerak eskaitzen dituen hainbat eta hainbat lanabes teoriko eta eskarmentu praktikorik gabe ekin zioten lanari. Jakintzari dagokionez, hizkuntzalaritza eta zenbait giza-zientziaz (psikologia, pedagogia, antropologia,...) baliatu izan ziren hizkuntz-kulturazko asimilazioaren aurrean argibideak bilatzeko. Eskarmentu konkretuei zegokienez, agian hobeto zebiltzan, iturri ugari eta argigarriak aipatzen baitzizkigute beren idazlanetan. Inoiz pentsatuko ez genuen informazio zuzena eta zehatza zeukaten Europako, Ameriketako eta mundu zabaleko gertakariei buruz. Idazlan asko eta baliotsuak daude lekuko: kanpoko ikerlanen berri ez ezik, hemen bertan antolatutako batzarretara hezkuntz elebitasunaren inguruko auzi-mauzietan adituak ziren pedagogo eta irakasleak ekarri ohi zituzten. Harreman zuzena eta pertsonala zuten beraz, Aitzolen edo Aita Altzoren dokumentuek, esaterako, ederki frogatzen digutenez.

TESTU-HAUTAPENERAKO ERIZPIDEAK

Lehenego eta behin, diogun, bilduma honetan ez daudela gerraurreko euskaltzale, euskalari eta hizkuntz-jakitun guztien iritziak. Honekin batera, beste xehetasun hau ere zor zaio irakurleari: bildumaren ardatza ez da hemen halako edo bestelako autore-egilea, egitura soziolinguistikoaren baitan gune-ardatzatzat hartzen ditugun arlo-erakundeak baizik. Horrenbestez, ez zaigu gehiegi ardura “nork” esaten duen, “zertaz” esaten duen baino. Alegia, gauza eta puntu ugari aurkituko dugu, euskararen zoria dela bide, dokumentu hauetan. Guri, jakina denez, ez zaigu arazoa hizkuntzalaritzaren ikuspegitik jakinmin, euskarak eta orduko gizarteak elkarrekin zituzten egokitasun/desegokitasun auziak izan baititugu gidari bakarrak. Horri zor dio lan honen egiturak bere taiuera: **eskola, elebitasuna, estatua edo abertzaletasuna** ezarri ditugu, adibidez ideia eta azterpideen gunetzat eta horien baitan batzuek eta bestek egindako gogoetak bildu ditugu.

Euskal Pizkundeko azken hamarkadatan ihardun zuten euskalari eta euskaltzale aipagarrienak, noski, hemen daude. Ez dauden batzuk, bestalde, ez da pentsatu behar deus funtsezkorik egin edo idatzi ez zutelako ez daudenik. Ez da hori egia. Ez egotearen arrazoa besterik izan da, gure gogoaren kontra: Eskola-irakaskuntza, esate baterako, behin eta berriro agertuko zaigun auzia izango da, eta horri buruzko dokumentuak eta pasarteak ahortezinak dira. Ez genituen beraz auzi bakar bati buruzko iritzi eta uste guztiak hemen bilduko, horiek, maiz, txit antzekoak zirenean. Hautapen-irizpide honekin batera, orobat, gogoan izan dugu beste hau ere: epealdi horretako eginak eta azterketak izan ditugu batez ere gogoan, etorkizuneko ideia-ametsen aldamenean. Oso proiektu onduak eta landuak ez dira falta, gero bertan behera utziak. Gure jakin-mina areago doa bada, euskararen ordezkapenaren aurrean gizon-emakume haiek zituzten esplikazioak ezagutzera, eta burutu zuten euskalgintza-prozesuan aurkitutako ezintasun eta ahalbideak azaltzera.

EPEALDIAREN MUGAK: 1918-1936

Gerraurreko euskalgintzaren dinamika eta ekarpena ulertezinak dira **1918an Eusko Ikaskuntzak eratu zuen I. Batzarra** oinarritzat hartu gabe. Batzar honetako III. atala Hizkuntzari eskaini zitzaion, eta VI.a Irakaskuntzari. Hor ezarriko ziren ondoren erakunde horrek berak antolatuko zituen batzarretan osatuz

eta aberastuz joango ziren oinarritzko plan eta irizpideak. Izen bat edo beste aipatzekotan, aipa ditzagun Luis Eleizalde eta Eduardo Landetarenak, beste inorenik gutxietsi gabe.

Euskal Pizkundearen erroak XIX. mendean txertatzen badira, guk hemen mintzagai duguna horren azken hamarkadetara mugatzen da. Abagadune politiko bati zor zaio, egia esan, abiapuntua, beste ezeri baino areago. Ezin baita momentu jakin horretan halako kultur mugimendurik ezerezetik erne, oinarritzat halamoduzko gizarte-euskarri eta indarrik gabe. Hauek zeintzu ziren jakiteko dakargu hona, Idoia Estornesen pasarte hau, argibide: *“Detrás de la SEV en su momento fundacional encontraremos a todas aquellas fuerzas que, desde 1917, empujan la nave autonomista vasca. Carlistas, antiguos euskalerriacos, liberales, nacionalistas vascos, constituyen el grueso de este contingente básico que, a través de sus Diputaciones, irá perfilando un futuro congreso y un proyecto de sociedad cultural supranacional”* (“La Sociedad de Estudios Vascos”:16).

Epealdi honen barrena tartekatzen diren errejimen politiko desberdinak ere ezin dira ahanzi. Batez ere Primo de Riveraren diktaduraldia (1923-1930). Debeku gogorrak gainera etorriko zaizkie aurretik eginari eta eskuartean zeuden egitasmoei. Gorabehera hauen arabera euskal mugimendua izango da, hortaz, epealdi hori; inoiz oparo-indartsuagoa, inoiz apal-ahulagoa.

Amaiera 1936ko gerra zibilak ekarriko dio, egindako guztia bertan behara deseginez. **Aitzolen belaunalditzat** ezaguna den amaiera-aldi honek berealdiko loraldia ekarriko dio herri-literaturaren baratza zaharrari: olerki eta bertsolaritzaren inguruko susperraldi ezezagun batek irauliko du mundutxo hori tolosar apaizaren gidaritzapean.

EUSKAL ELKARTE ETA ERAKUNDEAK

1918ko data horrek gerora euskararen historian ondorio nabarmenak izango dituen erakunde baten jaiotza gogorarazten digu: Euskaltzadia, izan ere, Eusko Ikaskuntzaren I. Batzar hartan hasi baitzen nolabait erretzen, euskalkien eremuan zegoen noraezak **corpus plangintzari** dagozkion gorabeheretan ikerketak eta erabakiak hartzeko ordua iristen hasia baitzegoen. Elizalde nabarmenduko da, Seber Altuberekin batera, arlo honetan euskararen batasunik ezak literaturgintzan eta euskarazko irakaskuntzan zekartzan trabak gainditzeko proposamenetan.

Etorkiz eta itzalez Eusko Ikaskuntza izango da erakunde andana baten bilgunea eta ardatza. Halaz ere, nazionalismo euskaltzalearen adarretik zetozen batzuentzat ez zen behar adineko dinamikarik sortarazten euskara irakaskuntzaren sisteman barneratzeko eta literaturgintza (testu-libururik eza izan zen estuasun-iturri bat) eragiteko: kezka berri honen lekuko zuzena dugu Lizardi eta Etxegarairen arteko eztabaida. Erakundeak eta elkarteak, Lizardi batek nahi baino gehiago bide zeuden. II. Errepublika aldarrikatu bezain agudo bildu ziren, diktadurapean egindako eskariak berriro ere egiteko, honako erakundeok: **Eusko Ikaskuntza, Euskaltzaindia, FABE, Euskaltzale Bazkuna, Euskal Eснаlea eta Euskaltzaleak**.

Baina, duda izpirik gabe, elkarte horien artean batek darama euskararen gizarte-ezarpenerako saio-ahaleginik txalogarriena: Euskaltzaleak izango da Aitzolen gidaritzapean helburu hori lortzeko aitzindari. Martin Ugalde eta Antonio Elorza bat datoz Aitzolen interes-guneak begiz jotzerakoan: *“Elorza tiene toda la razón cuando afirma que el idioma no interesa a Aitzol como lingüista, considerando como vehículo de conocimientos científicos, sino como ‘agente de conformación de una mentalidad colectiva’”* (“Aitzol I”: 55). Euskaltzaindiaren esku geratuko da, arestian genioen bezala, **corpus plangintzaren** zeregina (zoritxarrez, helburu hau ez da egia bihurtuko oraintsu arte, orduko ekimenen emaitz ustelak esplikatzeko orduan, **status plangintzaren** atzerapen nabarmena kontuan harturik). **Euskaltzaleak** bilakatuko da, berriz, euskara eskoletan, prentsan eta literaturaren sail desberdinetan sararazteko erakunderik biziena. Euskara bizirik nahi dute **Lizardi** eta bere gogaideek, erdararen ezarpen bortitzari aurre egin, ordezkapena eten, ideologia zaharkituen esanen kontra; zorrotz ohartzen baitira hiztegi-gramatiken ekarpen sakonek ez dutela euskararen zoria bere onera itzuliko.

EUSKALGINTZAREN JARDUERA-ARDATZAK

Ideologia zaharkituak, euskararen arazoa abertzaletasunaren atari-aurretik begiratzen zuenak, hizkuntz gatazkaren gorabeherak itxuragabeki murrizteko joera zeukan bere baitan. Jokamolde horren harian dauzkagu, Altubek hain zorrotz kritikatu zituen garbizalekeriaren minak jotako euskalariak. Gramatika ondu eta eder bat aski zuten, hiztegi garden batekin batera, hizkuntzaren **status** auzi guztiak bapatean kitatzeko. Ez ziren ordea, **corpusaren** mailako doitasunak ere erdiesteko gauza izan, beren hizkuntz eta gizarte-ideologia atzerakoien erruz.

Gerraurreko autoreok, denek ez bazuten ere gehientsuenek, alboherrietako hizkuntza ofizial eta “nazional”en kode landuaz aski informazio zuzena zeukaten. Bazekiten alegia, hizkuntzaren gizarte-historia ez zela, mintzairak bere baitan eraman duen bilakabide baretsua. Kanpo-faktore anitz dagoela hizkuntzen joan-etorri historikoan. Eta faktore horiek funtsezkoak izan direla Estatu-hizkuntza horien finkapenean eta baterakuntzan. Halere, alde haundiak daude, batzuetatik besteetara, hizkuntz standardizazioa eta hizkuntzen bizitza “biologikoa” uztartzeko asmo-ideietan. Guztiarekin ere, hizkuntz politikaren gauzapena hezurmamitzeko ikuspegi eta jardueretan, gaur egun jarrera “inozotzat” joko genituzkeen alderdi dextente ageri dira amankomunean.

Ez genuke, haatik, zuzen eta egoki isladatuko orduko euskaltzaleen izpiritua, lehentasun-irizpide nagusi hauetan nahikoa adostasun zegoela ukatuko bagenu. Guztien buru, **Eskola** ezarriko digute, bere oinarrizko ikasketa-mailetan. Hizkuntz funtzio formalen liluramena darie orduko proposamen askori, euskararentzat betidanik ukaturik egon diren barrutiak. **Literatura** dugu beste eginkizun nagusia, literatura ederra, olerki-obra eredugarri eta gailen baten itzala, euskararen salbabide. Beste maila batean, **prentsaren** ahalbideak eta lekua ezarriko zaigu, Lizardi eta beste batzuen xede desiratua. Guzti hau eskuratzeko ahalmen politikorik eta ekonomikorik gabe, edota baliabide urri eta eskasekin, aginte-erakundeen itzala eta laguntza behar dutela ere badakite. Belgika edo Finlandia, besteak beste, maiz asko jarriko dira etni-mintzairaren salbabide eta eredu, Suitza edo Gales ez zirenean. **Hizkuntz legeria** izango da horrenbestez, euskararen salbamendurako, ezinbesteko oinarri-baldintza. Halere, gaur egungo hizkuntz politika autonomuaren ildotik, Aitzolek ez ditu politika eta euskara-auziak zaku berean nahasi nahiko eta leherrenak egingo ditu Euskaltzaleak bezalako bilguneak ideologia guztien topagune izateko.

ERAGINAK ETA TESTUINGURU TEORIKOA

Seber Altube kexu da atzerrian aspaldidanik jakinak baino jakinagoak diren hizkuntz kontuetan hemen eztabaida antzuetan denbora galtzeaz. Batasunaren gaia da horietako bat: bere premia auzipean jartzen zen hemen iadanik mundu zabalean hizkuntza standardizatuen lege-arauak aski tinko ezarriak zeudenean eta dialektologiaren irakaspenen argitan hizkuntza literario-batuen bilakaera berezko joera natural orotarik at zegoela ezpairik gabeko egiaztapena zenean. Autore honen jakintza-iturriak garaiko hizkuntzalaritzaren bidetik somatuko ditugu, eta etengabeki aipatuak izango dira **Meillet** edo **Vendryes**, adibidez, hizkuntz jakintzaren bideetan gidaritzat proposatuz.

Soziolinguistika zientziaren hastapenak 1950. hamarkadakoak izanik, Aitzol eta bere kideek “avant la lettre”ko soziolinguistika egin zuten. Disziplina honen oinarritzko metodo eta kontzeptu-lanabesik gabe, gizartearen eta hizkuntzaren arteko loturak hautematen, aski sena zorrotzez jokatu zuten. Batzuek hizkuntzalaritzaren irakaspenei emanago, besteek kategoria juridiko eta soziologikoen alderago. Aintzindari horietako bat, Aitzol dugu; olerki-lehiaketak ez ezik, tolosarrak besterik ere eragin eta eratu bait zuen. Iñaki Larrañagaren eskutik jasoko dugu apaiz euskaltzale eta borrokalariaen irudia eta tamaina: *“Lehenik eta behin esan behar da, Aitzolek soziolinguistika zientzian aztertzen diren gai gehientsuenak erabili edo gutxienez ukitu zituela. Aipamen horiek, sarritan nahasi-mahasi batean agertzen badira ere, kezka eta ardura bizi zuela garbi ageri da. Hala nola, hizkuntzaren ordezkapena edo galtze prozesu bat nola gauzatzen den eta hizkuntzaren berreskurapen osoa lortzeko baldintza eta medioak zein diren garbi azaltzeraino, tartean eman behar diren urratsak ere definitzea eta konkretatzea entseiatuz. Bere kezkak, bete betean, soziolinguistika zientziari dagokion munduan kokatzen dira. Beraz, izen hori inoiz aipatu ez bazuen ere, aztertu zituen gaiak zientzia horri dagozkionak izan zirela ez dago zalantzan jartzerik”* (“Aitzol Euskal Soziolinguistikaren Aintzindari”, Idazlan guztiak I:287).

Aitzol, euskalgintzaren arloko eginkizunetan ez ezik, gizarte arazoetan buru-belarri murgildurik jardundako gizona dugu. Gizarte-auiztat zeukan Aitzolek euskararen zorigaiztoarena, nahiz eta olerki-obra garaia onorio amesgarrietan larregi sinistu. Joera horrek esplikatu du, ezerk esplikatzekotan, kategoria **juridiko** eta **soziologikoen** presentzia bere gogo-mintzoaren lanketan. Txit azpimarragarria iruditzen zaigu **Estatu** kontzeptuak duen eragina eta lekua hizkuntz gatazkaren barne-arrazoiak arakatzerakoan.

Edwar Sapir-ek bere “*El Lenguaje*” obra ezagunean, 1921 aldera, **arraza** eta hizkuntzaren arteko loturaz orduan gailentzen ziren zenbait ikusmolderi “*prejuicios sentimentales*” deitzen zien. Euskal Herrira ere iritsi ziren kontzeptu ideologiko horren oihartzunak. Baina kontzeptu ideologiko-teorikotzat hartu behar da bere funtzionamendua, eta ez betidaniko eraso espainolisten aldetik erantsi nahi izan zaion mezu arrazista. Sapir-en oihartzunak (“*Debemos convencernos, de una vez por todas, de que las razas, en su único sentido coherente, que es el biológico, son soberanamente indiferentes a la historia de las lenguas y de las culturas*”) beranduago honeratuko dira. Artean, Europako testuinguruan, giza-zientzien eremuko zenbait adarretan, arraza ideia erabilkera ohizkoa izango da. Beraz, Aita Altzoren lerrook ezin dira hortik at hauteman, nork bere gogo asetzeko eta bestearena salatzen: “*Ante todo queremos hacer notar la influencia de la raza en el lenguaje: por el condicionamiento necesario de lo fisiológico en lo psíquico, la raza influye mucho en lo psíquico de cada pueblo*”.

Heziera elebidunaren arloa da, dakigunez, giltzarria, eta eremu horretan atzerriko adituen oihartzun eraginkorra, harrobi oparoa bihurtuko zaie. Ama-hizkuntza hezkuntz sistema elebidunaren baitan nola kokatu behar zen tratatzeko 1929an eratu zen Luxemburgoko Batzarrearen ondotik, harreman zuzenak izango dituzte pedagogo eta psikologo nabarmenduekin. Beste batzuen artean, **galestarrek** hautatuko dituzte gidari eta maisutzat. Eta horien artean, besteak beste, **Saer, Davies** eta **Smith**.

Oro har, ez dirudi noragabeko itsasoan galdurik zebiltzanik. Arrazoibide teorikoak ez ziren nork bere golkotik ateratakoak, ikusi ahal izango dugunez. Aita Altzo, Landeta eta gainerakoek ahalegin txalogarriak egin zituzten lehenik ikastolen sorrera (1914) eta ondoren bestelako eskola-sareetan sartarazi zitekeen euskarazko ikasgaia txukun antolatzeke. Jakintza-baliabideen abagadunea honela marrazten digu Zalbidek epealdi horri dagokionez: *“bere garaiko pedagogia elebidunaren Europako aitzindariekin izandako harremanak zirela medio, kontzeptu-jazkeraz eta edukinez aski osatua”* (“Euskal eskola, asmo zahar bide berri”).

INGURUNE OROKORRA

Hizkuntzen bilakabide historikoa berauen “barne historiaz” ez ezik, “kanpo historiaz” baldintzaturik dagoenez, nekez izango dugu oharren zolirik azkeneko faktore hau begietsi gabe. Esana dugu nonbait, Euskal Pizkundearen epealdi jakin hau, hastapeneko **karlismoaren hondarretatik nazionalismo modernoaren** arteko zubitzat hartu behar dela. Euskara, iadanik, ezin dakioke euskal nekazal-gizarte tradizionalari soilik atxeki, haren gainbeherak honen iraungipena zekarrelako. Funtsezko datu horretaz jabeturik, nazionalismoaren barneko joera desberdinek, ahaleginean, bat egin nahi izango dute baldintzapen soziopolitiko berrietara egokitzeke.

Industriagintzarekin batera ezartzen ari zen ekoizpen-molde kapitalista, dakigunez, ez zen Euskal Herriko barne dinamika historikoaren ildotik bideratu. **Subirotasun politikorik gabe, kapitalismoaren sarbidea euskal gizartearen ohizko ardatz kulturaletatik at gauzatu zen.** Eta egoera berri honek, erdiz-erdi pitzatu eta zartatu zuen euskaldungoaren barne-egitura soziolinguistikoa.

Ene ustez, Beltzaren pasarte honek, aski garden ikustarazten digu une historikoaren kinka: *“De hecho, la causa del euskera se identificó principalmente con la de la sociedad campesina. De aquí el sentimiento derrotista ya que al vehicularse la modernización industrial a través del aparato de la nación-estado*

española, en brazos del canovismo triunfante, las perspectivas para la cultura vasca, identificada a una sociedad agraria en crisis y a un fuerismo derrotado, eran claramente negativas. Ya hemos citado la ofensiva que supuso la introducción del servicio militar obligatorio; la extensión de la enseñanza primaria obligatoria, de la escuela, supuso un nuevo e importante frente de ataque” (“Del carlismo al nacionalismo burgues”:137).

Euskal nazionalismo modernoa ezarri eta garaitu ahala (1914-1922), abagadune politiko honek bere itzulpena eta mamikuntza izango du maila kulturallean. Iadanik esan dugunez, lehendabiziko aldiz, aginte-erakunde eta Elizaren babesarekin, 1918an Oñatin bilduko dira ordezkari intelektualok, jakintza-sailak lantzeko eta euskal kulturari zegozkion alorrak sustatzeko. Mugimendu honen babesa eta indarra, ordea, ez da halere garaiko aldakuntzei aurre egiteko adinekoa. Gizartearen gainegitura eta oinegiturazko eraldaketak, funtsean, beste indar hegemonimo batzuen eskuko zeuden. Alde batetik, burgesia monopolista delakoa espainiar estatuarekin orpoz-orpo dabil, eta bestetik, botere-aparatuen adarrak, erdalkuntzaren erakuskaririk zuzenena izanak, oraindik bide berari zerraioten. Euskal kulturaren kontzientzia honek, bistan dagoenez, **gizarte-euskarri belaskak** zituen, onenean ere. Baserri-munduaren kultur balio eta hizkuntz-ohiturak ezin transmititu gainezka eta gainjarritz zetorren hiri eta industri munduari. Bazegoen, egon, ”derrotismora”ko motiborik, orduko izkribu askotan isladatzen den bezala.

Estatu-nazioen sorrera eta ezarpenaren ondorioz beren oinarri etniko-kulturalak birrindurik geratu diren gurea bezalako herrialdeetan, hizkuntz ordezkapena hiru fasetan gauzatu dela egiaza daiteke orohar, salbuespenak salbu. Feudalismoaren hondarretan sortzen den aurrekapitalismoaren aroan hasten da joera soziolinguistiko gisa, herrion elebikuntzaren lehen urratsaldia. Bigarrena ekoizpen-molde nahasia den (bere baitan baititu aurreko eta ondorengo zenbait osagai) trantsizioaldiko egitura sozio-ekonomikoari dagokio. Eta epealdi-ziklo honen joan-etorrian agertuko dira lehendabiziko aldiz hizkuntz herri zapalduetako elebakarrak, aurreko elebikuntzaren burutzapen modura. Geroago etorriko da kapitalismoari darion ekoizpen-moldearen nagusitasuna, beste molde zaharkituen hondarrak ezari-ezarian desagertuz joango direlarik. Hirugarren fase honetan bizi gara gu eta badakigu hizkuntz ordezkapena bere azken aldiko ibilbidea egiten ari dela.

Gerraurreko epealdi hori, zehaztasunak zehaztasun, **bigarren faseko** ordezkapenari egokitzen zaio; esan dezagun, berriro, egitura soziolinguistikoaren joera historiko orokorraz ari garela, hizkuntz aldaketak dituen eskualdean eskualdeko baldintzapen berezi-konkretuak kontutan hartu gabe. Hirigune nagusi

eta eskualdeetako herri-buruak iadanik erdalkuntzaren prozesuan erabat barneraturik zeuden beraz. Espainierazko elebakartasun soziala jaun eta jabe da gizartearen ardatz nagusi guztietan. Euskal elebakartasuna bizimodu eta ekonomisektore menderatuen zokoetara murrizturik. Historia, bere gizarte-ardatz nagusien bilakabidean, euskaldungoaren irenskailu dakusate. Mende honen haseran, ez zuen hau bera ere bizirik iraungo zuenaren itxaropenik Arana Goirik, bere baitarako gogoetan ziharduenean: *“Cuando me pongo a pensar, así sobre ésto como sobre la raza, comprendo claramente que ésto se va antes de que termine el siglo que acaba de empezar”*.

Arestian genionez, bigarren fasealdi horren baitako gorabehera soziolinguistikoen zurrunbiloan murgildurik bizi ziren Pizkundearen aitzindariok. Kinka larriagoan beraz, Larramendirenarekin edo aurreko egoera soziolinguistikoekin alderatuz. Hizkuntz egoera diglosiko aski egonkor eta luzebaten erreferentzia zuten aurretik. Ondoren zetorrena, berriz, pentsatzea bera ere, hotzikaraz eta dardaraz jartzekoa izan behar zuen euskaltzale hauentzat. Ondorengook gutxienez gauzak erabat suntsiturik ikusiko genituen, ikusi izan ditugun bezala. Haiek, nolabait esateko, **itxaropenaren eta osin beltzaren arteko igaroaldia** bizi behar izan zuten. Eta besterik ez bada ere, horrexegatik bakarrik, egungo euskaldun guztien ohorea eta omena zor zaie, su-txinpartaren bat edo beste, oraindik bizirik iritsi zaigulako haiei esker:

*“Sua bizirik dago!
Galduak ez gara!”*

I.
ORDEZKAPEN-GALEREN HIZKUNTZ BORROKA:
MINTZAIRA BAT GIZARTERATU AHALA BESTEA
DESGIZARTERATZEN

Ormaetxea, Nikolas
"Orixe"
(1888-1961)

I. AGIRRE, Joseba Mirena “X. LIZARDI”

Leherrenak egindako gizona dugu Lizardi Pizkunde garaiko erakunde eta euskaltzaleen indarrak batu asmoz. Bere kazetari-lanetan leku nabarmena du buruhauste horrek: kimu-adar askotan sakabanatuegiak zekusan olerkari euskaltzaleak euskararen aldeko gizarte-eraginak eta enbor-ardatz baten inguruan uztartu nahi zituen, beste batzuekin batera, ahaleginak. Lizardiren euskararekiko militantzia ez zen bere literatur jarduerara mugatzen, edo kazetaritzaren arloko kontzientziazte-idazlanetara. Ez du unerik galduko, aldarterik alferrik galduko, euskararen lokarrietan barrena mintzoaren erabilera behatzeko. Eta jakina, ez zen etxezuloan egoten zen gizona: *“Orregatik, ba, Euskalerritik banabil ibili, ta umerik ikusi jolasean, urbiltzen naiz aguro, aien mintzoa atzi-bearraz. Amaika atsekabe, amaika min ere arturik nago, oitura ori dedala bide!”* (1928:114).

Lizardiren testuak euskararen egoera XX. mende aldi horretan zertan zetzan ezagutzeko iturri dira. Bere etengabeko behaketa hori, mintzoaren transmisio-lokarriak, batez ere familia bidezkoak, iadanik urratzen hasiak zirenaren ispilu gardena da. Espainieraren aldera lerratzen zihoan elebikuntza diglosiko hura, Gipuzkoako eskualdeetako herri nagusienetan aurreratuxea zegoen. Halaz ere, bere harridura azalduko du Zumarraga bera ere horien artean zegoela jakitean. 1928rako, ondoko lerroon arabera, euskararen erabilera bailaraburu horien bizigiroan ezarpen-indarra galtzen hasia zegoen: *“Negargarria eta arrigarri! Gaurdaño etsirik bageunden uri aundietan, Donosti batean, Irun batean, Tolosa batean, gipuzkoarren mintzo gozoa galtzen zijoala, guraso arroak nunbait zakarregitzat jota, bere aurren ezpaintxo minberak larrutuko dituan beldurrak edo... Ez genekian, ez nik beintzat, Gipuzkoaren biotzean, Gipuzkoako alderdi jorienaren erdian, erri ez aundi batek, Zumarraga batek, beste aiek bezin ostikopetua zuanik euskera...”* (1928:114).

Eskualdeetako herri nagusi horietan, hots, gizarte-bizitza neurri batean edo bestean hiritartua, industri-merkataritzaren lan-ekoizpenak garabidean abiatuak zeuden ingurune soziolinguistikoetan, zenbait sektoretako hizkuntz praktika arrotzen zihoan. Dударik gabe, gizarte-egitura berri horien ondorioz oratutako gizarte-klase goi-nagusien artean, euskara atzeraka zetorren. Arazo ikaragarri horren aurrean orduko euskaltzale haien azalpen-esplikazioa zein den jakitea ez da datu makala; izan ere, hizkuntz ordezkapen sozial honen arrazoi sakonak begiz jotzerakoan, beti azaleratu izan dira gure artean elementu

konstante batzu. Eta horien artean, nabarmen, euskaldunok geurok geure buruari egotzi izan dioguna ez da atzean geratuko. Honera aldatu diogun aurreko lerroalde horretan “guraso arroak” euskararen etsaitzat jotzen zituen Lizardik; lokarri zaharra eteten ari da eta ez inoren inolako kanpo-indarren eraginez edo. Ikus dezagun, zehatz-mehatz, nola hautematen zuen Lizardik ordezkapen horren zergatia: *“Urteak joan, urteak etorri, gaurko egunera gatoz, ta...? Euskera erdi galdurik daukagu Euskalerrian...! Ene! Zer gerta ete! Beste erri zitelen bat sartu zaio indarrez ta odoletan ito ditu euskaldunak, azpiratu ditu, xautu ditu! Ez enetxok! orixe baño gutxiago gertatu da. Inor ezta emen indarrean sartu, inork ez gaitu jan, zapaldu, ezerezin... Soil-soillik euskaldunok gure odolaz lotsa izan gara, ta geren aurrei euskaldun-antza lapurtzea erabaki dugu. (...) Baña guk, milla ta millaka urte oien buruan, lokarri done ori geronek austea erabaki degu; gu ta gure aurtxoan bitartean eten, gure odolekoak iduri eztezen... Erru lotsagarri ori gere gain artzeaz ez gera lots, ez gera beldur!”* (1928:115).

Erromak ezin izan zuena, orain gure axolagabekeriaz ari zaigu gertatzen. Mendez-mende inguruotan barrena nagusitu izan diren atzerri-indarrak ez ziren gauza izan herri honen oinarri etnolinguistikoak birrintzeko. Eta orain barrutik, ezarian-ezarian, euskarazko herri izatearen zutabe-oinarriak zer gaiztoaren batek jan dizkigu. Zertan datza zer hori? Zerezkoa da? Zein ordenatakoa?. Euskaldungoari bere bizimoduaren oinarriak “jan” dizkion zergatia, azken buruan, psikologikoa dela dirudi: “lotsa”. Edota, oraingo terminologia erabiliz, “*gutxiespen konplexua*”. Euskaldunak bere burua gutxietsi du eta hori egitean “*geren aurrei euskaldun-antza lapurtzea erabaki dugu*”. Ez gaitzatela ikus garen bezala, ez gaude erakusteko moduan eta!

Gizartezko hizkuntz auziok psikologi-eremuan argitu eta esplikatu nahi izateak berak erro sakonak ditu eta ez da hemengo zeregina horietan sartzea. Baina elementu konstante hori dela bide, euskaldunak ez du jakin sarri askotan zer gertatzen ari zitzaion bere izakera nazionalarekin. Eta hori gaitzerdi litzateke, ondorio praktiko larririk ez balu. Ondorioak, izan ere, ikaragarriak izan baitira: herritasunaren bizi-baldintza nagusi guztiak erauzi dizkiote eta euskalduna, maizenik, bere burua bekatarri zelakoan, ez dakit nori, barkamena eskatzen aritu da. Egitate honetan, oker ez bagaude, pentsakera erlijiosoaren ezaugarriak gailendu dira: soziologiazko kontzeptu-teorietan aztertu ordez, ideologia erlijiosoaz hondutako pentsamoldeez baliatu da bere herriaren patu gaiztoa azaltzeko orduan. Ez beti noski, eta ez denek zorionez: Aitzol baten pentsamenduan bai baitzegoen, bat besterik ez aipatzeko, errealitate gaitz eta konplexu hura azterpidean ipintzeko ideia soziologiko eta politikorik aski.

Bestalde, horren eragin-zergati ezkutu-sakonak dituen soziolinguistikazko egitate hori hemen aipatu dugun moduan psikologiazko fenomeno soil-hutsera murrizteko joera makurra, ez da Lizardiren garaiko belaunaldiei egotzi dakiekeen kontua. Oraintsu arte, eta jakintsu-adituen artean ez gutxi, era horretako ideien mintzopean “*argitu*” izan baitira gizarte-egituraren oin- eta gaininstantziek astindu dituzten auziok.

I. ALTUBE, Seber

Seber Altuberen kezka-iturriak, besteenak bezalaxe, bere garaiko giro-ingurunean ulertu behar dira noski. Ez zitzaizkion ezerezetik erne, egoera soziolinguistiko jakin-zehatz batetik baizik. Eta egoera horren adierazpide ziren orduko zenbait idazlan eta albiste. Horietako bat, Kepa izengoitia zeraman batek Bilboko “*Euskerea*” aldizkarian argitara emaniko lan bat, itxura guztien arabera, biziki eragingarri izan zitzaion Altuberi gizarte-hizkuntzalaritzaren barnean kokatuko genituzkeen gaiotan barrena abiatzeko. Aipatzen ditu beste batzuk ere. Ez zen bakarra, beraz. Kezka-giro honen baitan, euskararen gizarte-egoera begiz jotzerakoan, euskararen transmisiobide nagusiak porrot egina zuela, neurri batean bederen, jabetu ziren. Uste izatekoa denez, hizkuntz berrekoizpenaren mekanismo gailen hori familia zen: euskararen mendez-mendeko iraupen jarraitua, funtsean, transmisiogune horri zor baldin bazitzaion, orain horrek ere huts egiten du eta normala zen saio-ahaleginak horretara jartzea.

Hizkuntzen hil ala biziko borroka ohizko gune horietan hatzematen zuten euskaltzaleok. Ez jaio berriak ziren eta artean gizarte aurrekapitalistan erabateko eragin-indarrrik ez zuten esparru-funtzio berrietan: nolabait adierazteko, idatzizko kultur-jakintzari zegozkion komunikabide-ideiara bilduko ditugu hauek. Altuberen ideia honek, hots, euskararen iraupenaren euskarri nagusiak betidanik bere eskuko izan dituen barruti-eginkizunetan daudenaren iritzi sendoak alegia, jarraitzaile asko izan ditu ondoren. Ezin ukatuzkoa da, besteak beste, Villasante edo Mitxelena euskaltzainen artean, besterik ez aipatzeko, ideia hark izan duen oihartzuna. Esango genuke, oker larriegirik egiteko arriskurik gabe, hipotesi-oinarri gisa ikuspegi hori gailendu izan dela gerra ondoko belaunaldien artean. Ikuspegi honen arabera, irakaskuntza eta beste zenbait esparru-funtzio, euskarari hil ala biziko zaizkio; halaz guztiz ere, lehentasuna, delako erabilpen-gune horiei aitortu izan zaienean, famili-auzo-bizigiro konplexua nagusitu izan da beste horien normalkuntz-indarra bigarren mailakotzat joaz.

Baina goazen, azken buruan, hizkuntzen iraupen-ahalmena non erabakitzen den ikustera Altuberen eskutik. Ezin falta garbizalekeriaren zurrumbiloak sortarazten zuen itsutasuna, edota ahantzmena: “*Olvidan que la lucha de vida o muerte de los idiomas se resuelve en última instancia ahí, al ras de la tierra, en los pequeños combates diarios entablados en el seno de las familias y entre las gentes del pueblo, que se inclinan, muchas veces inadvertidamente, en favor del uso de uno u otro idioma. El lenguaje (dice un*

tratadista), es transmitido oralmente de una generación a la otra. El hecho capital es el aprendizaje que hacen los niños en la familia: la escuela, el libro, la prensa, el trabajo personal, pueden contribuir también a la formación del lenguaje en el individuo, mas generalmente en una muy debil medida". Hau zioen Altubek 1933. urte aldera.

Eta ondoko hau dio, egungo egunean, Joshua A. Fishman-ek, gai hauetan adituen gailurrean dabilenak: *"Gaizki dauden hizkuntzak biziberritzeko han eta hemen egiten diren saio gehienak bat etorri dira puntu jakin batean: etxegiroan, auzo-inguruan eta bizi-esparru amankomunetan eginkizun gutxi (edo bat ere ez) duen hizkuntza bat belaunez belaun transmitituko den ama-hizkuntza bihurtu nahi izaten dute biziberritze-lan horretan saiatzen direnek, bide batez hizkuntza horri gizarte-bizitza zabalean funtsezkoak diren beste hainbat eginkizun egotziz"* ("Eskolaren mugak hizkuntza biziberritzeko saioan", in "Euskal eskola publikoaren lehen kongresua":185). Agerikoa denez, soziolinguistika, disziplina teoriko gisa, orduan ezerezean zegoen. Altuberen intuizio zorrotza urte askotan aurreratu zaie geroztik burutu diren ikerketa teoriko-enpirikoei, antza denez. Familiari atxekirik baitago, izan ere, ama-hizkuntzaren auzia, eta mintzaira baten joan-etorria berriz, transmisioegune horren funtzionamenduari loturik dago erabat eta osoki. Hizkuntz lokarri hori eten den lekuetan, hizkuntz plangintzaren xede nagusia, berriro ere familiatzeko hizkuntzpide hori osatzea izan bide da Fishman-ek dioskunez. Eta hizkuntz sare zabalaren trukapengune guztien artean, hortxe jarriko du Altubek ere bere arreta: iraupen-giltzarria familibidezkoa da, eta gainerakoak ondo etorriko dira, etortzen badira, osagarri moduan. Egia da halere, eta zehaztapen hau egitea bidezkoa delakoan nago, familiaren egitekoa orohar, eta bereziki hizkuntz harremanen arlo honetan, nabarmenki eraldatu dela. Egungo gizarte-osakera kapitalista garatu honetan ez bezalako pisua eta eragina bide zeukan orduan familibidezko hizkuntz ezarpenak. Aditu askoren iritzirako, iadanik, gurea bezalako ingurune soziologikoetan, famili-erakundearen hizkuntz eragin-indarra ahultze-prozesu etengabea barneraturik dabil.

Ninyoles-ek buruturik dituen azterpideen artean, prestigioaren eragina behin eta berriro azpimarratu izan du hizkuntz jokamoldeak hezur-mamitzeko orduan. Bere hitzetan esateko, honelatsu itzuliko genioke lerro hau: *"Prestigio-irizpideen eskuharmenak, mintzairaren auzian, aparteko inportantzia dauka"* ("Idioma y poder social"). Gai honekin plazaratu bagara, pentsatzekoa da, Altuberen idazlanetan kategoria soziologiko honen aipamenik egongo dela. Aipamen zorrotza, euskaldun gurasoen jokabide linguistikoa salatzeraz datorrenez. Geroztik hitzetik hortzera entzun dena, salatu dena, baina kritikabideak antzu antzean geratu bide dira. Guraso euskaldun askoren jokamolde linguistikoaz ari gara, beren arteko mintzabiderako egiten duten hizkuntz hautapenaren ondorioez.

Gurasoen arteko mintzabidea erdara izatea, jakina, ez da beti eta nahitaez zabarkeriaren ondorioz izaten; alegia, komunikazio-gaitasun nahiko baten jabe izan arren, espainierara edo frantsesera jotzeko isuria. Erdal giroaren itomena urtez-urte areagotzen joan den prozesua izan denez gero, gaitasun komunikatibo hori hizkuntz hautapenaren kausa nagusi izatea, orain Altuberen garaietan baino normalagoa da. Hizkuntzaren balorapen sinboliko hutsaldua egon daiteke, neurri batean, hizkuntz jokaera horren baitan. Alferrikakoa, hori horrela, haurrengan inolako motibazio-indarrrik sortaraztea, hauek, Altubek dioen bezala, gizarte-joera nagusien jarraitzaileitsuak izaten baitira pragmatismorik gordinenaren pare. Hona zein egoki adierazi zuen auziaren muina: *“Muchas familias euskaldunes creen que cumplen con ese deber patriótico usando en sus casas el idioma de la raza, solamente cuando se dirigen a los hijos menores y a la servidumbre. Gravísimo error: el niño se da cuenta inmediatamente por aquel hecho de que el euskera es considerado como lenguaje de poca categoría, y en esa edad de la niñez en que semejantes impresiones se graban profundamente para toda la vida, llega a apoderarse de él el sentimiento del mayor valor y prestigio del erdera al ver que es el preferido por sus padres para usarlo entre sí y en sus conversaciones con las personas mayores”* (1933).

Famili bidezko hizkuntz jabetza, bestalde, parerik gabea da hizkuntz trebatasuna erabatekoa izango bada. Hala nola, ingurune natural honen bidez eskuratzen diren, gainerakoan erdipurdika baizik menderatzen ez diren esaera, esamolde eta mila eratako itzuli-mitzulirik. Euskara barnetik jaten ari den hizkuntz interferentzia, erdarakaden eragin bortitza eta mordoilokeriaren presentzia, gerra aurreko belaunaldientzat kezka zen iadanik. Testuinguru horretan sortu zitzaion Aita Mokoroari oraindik orain kaleratu berria den uza oparoxa taxutzeko asmoa: *“Ortik eta emendik”* deiturapean jaso dituen kontaezin ahala esapide eta esamolde. Altuberentzat hizkuntz baliabideotan zetzan, izan ere, mintzairaren muina eta bihotza: *“el alma, la esencia vital de los idiomas”*.

Uriel Weinreich-ek, hizkuntz ukipenaren inguruko azterketa-gaietan eredu izan zenak, bere *“Languages in Contact: Findings and Problems”* liburuan zera utzi zuen idatzirik: *“Hizkuntzen eraginei buruz teoriak postulatzten dituen hizkuntzalariak, marko sozio-kulturalaren harremanen azalpena albora utziz, bere ikerketak airetik zintzilik bezala uzten ditu”*. Ez da hori, alazankoa, Seber Altuberen kasua. Euskararen barne arazoak, garbizalekeria gailen zen garaietan, etengabeki eta zorrotz planteatu behar izan zituen noski. Joera makur horren ondorioak euskara idatziaren arloan noragabeko zurrunbiloan hautematen zituenak, bidenabar, beste gauza asko ipini zituen bere lekuan. Eta bat, gizarte-hizkuntzalaritza dei genezakeen mailan egindako hausnarketa sakona da: alfer-alferrikako ahalegin antzuak izango dira, berak zioenez, literatur eta euskararen

barneko gramatika-gaietan aurrerabideak, aldi berean herri-mintzaira bertan behera baldin badator. Eta bazetorren, itxura guztien arabera: “(...) *nos referimos a la invasión del erdera, que avanza por nuestros pueblos y aldeas con una celeridad e intensidad quizás desconocida hasta la época presente*” (1933:300).

Hizkuntz ordezkapenaren erroak luze-sakonak zirelakoan zegoen Altube. Luzeak, aspalditik zetoziolako euskarari bere gizarte-oinarriak erauzten ari zitzaizkion indarrak. Sakonak, zergatien nolako-izakerak agente-boterezko harreman menderatzaileen eskutik zekuskielako. Hona abiapuntuko bere irizpide orokorra, beste ezer baino lehen: “*Las causas de ese reculamiento o retroceso son varias, y casi todas arrancan de hechos políticos y sociales, originados en tiempos ya bastante remotos de la historia del País Vasco*” (1933:301). Euskal Herriak inoizko bere agente-ahalmenak Foruen suntsipenarekin galdu zituenean, hizkuntzazko baliabideak ere galduak zituen. Hain zuzen ere, hizkuntzaren joan-etorri historikoa aldian aldiko egitura politiko eta gizarte-osakeraren baitan hauteman bide zuen Altubek eta horra, haiek bere eskuko ez izatean, euskaldungoa gainbehera nola zetorren.

Alabaina, euskaldungo hori bera, edo zehazkiago esan, euskara literatur arlora jasotzeko arduraz ziharduten euskalari eta euskaltzaleak, Weinreich-ek salatzen zuen aldera lerratuak bide zebiltzan. Jokaera hau, bestalde, ez da alde eta aldi jakin-konkretuetan soilik gauzatu. Lekukotasunak ezinkonta ahala dira nonahi eta noiznahi. Baina halaxe eta neurri beretsuan egoera minorizatueta ere gertatzea, ez dirudi zilegi denik. Nork bere mintzaira gizarte-**status** finko eta errotuan baldin badakusa, ez da harritzekoa izango hizkuntz komunitate horietako hizkuntzalariak elebitasun eta diglosi inguruko auzi-mauzitan beren bururik ez zikintzea. Ikerbidearen norantza, horientzat, garbi egon da: hizkuntzalaritza hutsa, joera bateko nahiz besteko. Beste hainbeste gertatu izan da, ordea, hizkuntza minorizatueta hizkuntzalari askoren artean: noragabeko mintzaira etniko hauen zoria iraungipenera zihoan bitartean, bertako linguista askoren lehia hizkuntzon corpus mailako zereginetan ito da. Maila honetako normalkuntza, jakina denez, bestearekin eskuz-esku joan ohi da; baina, gizarte arloetako erabilera desagertzen baldin badoa, ezer gutxirako balioko du lexiko eta gramatikazko baliabideak zorrozten jarraitzeak.

Egoera horren aurrean Altuberen jarrera zorrotza da, eta zorroztasun hori agertzeko ez du beldurrik izango, minduak mindu: “*Pero lo que creo también es que los tales escritores, distraídos con las incidencias de las apasionadas luchas que, para inmensa desgracia de nuestro idioma se suscitan alrededor de los estudios euskeralógicos, se olvidan demasiado o no se preocupan debidamente del problema más grave y apremiante que se presenta hoy a los ojos y a la mente del*

que ama con fervor el idioma de la raza: el de la contención de aquel avance del erdera, y su inevitable consecuencia, la extinción del euskera en pueblos y zonas en los que, hasta hace poco, dominaba completamente” (1933:301).

Labur esateko, barne-hizkuntzalaritzan buru-belarri sarturik zebiltzan euskaltzale aditu eta iaio haiek, ez bide ziren ohartzen orduko egoerari zegokion erantzunen artean, kanpo-hizkuntzalaritza ere noraezekoa zela. Alegia, euskararen kanpo-egoera: bai historiaren aldetik, bai garaian garaiko hizkuntz **status** sozialaren aldetik. Erabilpen esparruak galtzen ari bazen, eta hori gertatzen ari zenik ezin ukatuko zuten, jakin beharra zegoela, neurririk hartuko bazen, horren nondik-norakoa.

Euskararen joan-etorri historikoaren harian, bere inoizko egoera diglosiko egonkorra (orduan egoera diglosiko horren eragin makurrak ez ziren inondik ere gerora bihurtuko ziren ondorio itogarriak) galdurik, atzeraka abiatu zen. Atzerakada horren noiz-nolakoak, oro har, kontzeptu bakan batzuetara biltzea gauza zaila da eta, gainera, lekuz eta denboraz ordezkapen-indarrak ez dira faktore berberen ondorioz gauzatu. Seber Altubek auzi honetaz egin ohi zituen aipamenetan, denbora-leku jakin-konkretuak zehazten ditu. Esango du, adibidez, XIX mendearen hondarrean, Gipuzkoa-Bizkaiako halako eta halako herri jakinetan hizkuntzen erabilpena eta erropena nolatsukoa zen. Berari esker, esate baterako, zera jakin dezakegu, aipatu berri dugun garaitsu horretako egoera soziolinguistikoaz: *“En aquella época el euskera era hablado, casi exclusivamente, en toda Bizcaya (con excepción de Bilbao y las Encartaciones) y en toda Gipuzkoa; aquí incluso en la capital donostiarra. Los habitantes de esas comarcas, o sea de los pueblos como Tolosa, Bergara, Mondragón, Durango, Gernika, etc.,etc., apenas conocían el erdera, fuera de algunas familias acomodadas que podían darse ‘el lujo’ de trasladarse, para aprenderlo, a pueblos extraños, o costear la enseñanza particular” (1933:312).*

Bigarren gerra karlista amaitu ondorengo hamarkadatan egoera horretan zegoen euskararen ezarpen soziala eskualde-herriburu nagusi horietan. Eta handik luzegabe jarriko da martxan Pizkunde garaia Sabino Aranaren gidaritzapean. Altube Pizkunde garaiaz mintzo denean 1933an, aurreko berrogeikadako epealdia du gogoan. Eta zer gertatu da, bere iritzirako, urtealdi horretan, euskararen kontrako ordezkapen prozesuak urratu duen bidea urratzeko? Altuberaren irizpidean, beste nonbait esana dugunez, euskararen galera eta atzerakadak erro luze eta sakonak ditu, baina bera ez da gehiegi boterezko gizarte-egituren iturburuetan murgilduko. Bere begien aurrean datu eta gertaera jakin-zehatzak dauzka eta horien inguruko jokabide makur eta noragabekoen hausnarketari ekingo dio batez ere. Ez baitauka inolako zalantza izpirik zerari dagokionez: euskararen galera ez

dela gauzatu. Pizkunde mugimenduko euskaltzale eta euskal idazle gehientsuenen erantzukizunik gabe. Hauek “*mintzairen biologia*”k erakusten dituen arau-legeen bidetik jo beharrean, mintzaira bizien iraupen-arauak aplikatu ordeztu, justu-justu alderantzizko efektuak izango zituen euskara artifizialaren asmakizunetan galdu bide zuten beren ahalgina. Zentzugabeko burutapen horren lekuko, garbizale-aitzindari baten esanok dakartza: “*Emoidazube neuri azkatasuna, euzkerearen aztarrenik bape ezdauskadala be, ta urte gitxi-barru euzkerea biurtuko dautzubet sendo-sendo, zindo-zindo, indartsu, bixirik. ¿Badakixube zer biar dodan mirari ori egiteko? Iztegi bat (diccionario bat) eta euzkel-izti bat (gramatica bat)*” (1933:385).

Hizkuntz plan “*absurdo*” horri egozten dizkio Altubek, hein batean bederen, aipaturiko epealdian euskarak jasan izan duen gainbehera. Berriro ere zehatz eta mehatz mintzatuko zaigu, galeraren ondorioak zein herrialdetan burutu diren jakinaraziz. Hara: “*(...) el euskera, en dichos 40 años del período renacentista, ha perdido o está a punto de perder un gran número de aquellas plazas fuertes; circunscribiéndonos a Bizcaya: Durango, Amorebieta, Gernika, Mungia, Galdakano y todos los pueblos próximos a Bilbao; en cambio, el erdera ha invadido la totalidad de los pueblos vizcainos, con excepción de algunas aldeas alejadas de las poblaciones de alguna importancia*” (1933:317). Baina nola liteke euskaltzale abertzaleok, nahiz eta horietako askok euskararen erabilpena literatur-lanetarako soilik erabili, hain itsuki jokatzeari hainbeste maite duten mintzaira hil zorian jarriaz? Altuberentzat aski garbi dago, euskararen arazoak pentsatzeko garbizalekerian dihardutenok ez zutela ordurako ia garaturik eta finkaturik zegoen hizkuntzalaritza-zientziaren ekarpenik ez ezagutzen eta are gutxiago praktikara eramaten. Ez die ukatuko, jakina, beren abertzaletasun-grina, Altuberentzat hain beharrezkoa zen euskarri ideologikoa. Haatik, baldintza hori betetzeak ez dio inori inolako eskubiderik ematen, hizkuntz gai teknikoetan, nolanahi muturra sartzeko eta dena lardaskatzeko.

Altuberaren garaikideen jokabide zentzugabe hori ez da izango zurigarria, eta “beharrezkoa den preparakuntza teknikoa” eskuratu beharko luke mintzaira bizien iraupen-giltzarriak zertan diren sakon ezagutzeko. Astarloaren garaiko apologisten gehiegikeriak, aldiz, ulergarriagoak egingo zaizkio, hizkuntzalaritzaren bilakaera zientifikoa, besterik zelako: “*(...) la lingüística ha ascendido a la categoría de verdadera ciencia, en época muy posterior a aquella en que concebió sus famosas obras el eximio patriota Astarloa*” (1933:371).

I. MOKOROA, J. M. “IBAR”

Zorretan gaude gerraurreko euskaltzale teoriko eta borrokalari hauekin. Gizartea eta hizkuntzaren arteko lotura korapilotsuei buruz idatzi eta esan den guztia, horretarako landu den metodologia eta teoriatzko lanabesa atzo goizekoa bailitzan jardun dugu, eta gero hauekin topo egitean, sor eta lor geratu gara. Baldintza makur haietan lehenenak egin zituztenok, diglosia kontzeptuaren lilurarik eta estatistikaren xehetasunak beren eskuko izan ez zituzten euskaltzaleok, gure aldetik begirunerik leialena merezi dute. Bego horretan Mokoroa zenari eta besteei zor diegun leialtasuna.

Atal honetako auzigaira itzulita, esan dezagun lehen-lehenik, Mokoroaren testuetan behin eta berriro errepikatzen diren elementuak soma daitezkeela. Elementu horien zer-nolakoa zehazten eta finkatzen saiatuko da: elkarrekiko harremanen izaera deskribatzen alegia. Erdalkuntzaren bilakaera, oro har, faktore arrotz eta modernoek eskutik etorri dela seinalatuko du. Arroztasun-ideiaren aipamena etengabea da. Eta Aitzolen terminologi-kutsua duen testu honetan desorekaren neurrigabekeria nabarmenduko du: *“Los agentes exóticos que hoy ‘monopolizan todas las conquistas del progreso’ no podrán menos de consumir su obra arrasadora, si a los agentes étnicos, perseguidos y maltrechos, ha de excluirseles de toda participación en las ventajas y forzarles a que afronten por sí solos una lucha absurdamente desigual”* (1935:186). Barnekaldeko euskalkien iraupena esplikatzerakoan geografiazko eta isolamenduzko arrazoiak aipatzen ditu, ohizkoa den moduan. Araba eta Nafarroako deseuskalduntzea, euskararen eremu-mugen etengabeko galera eta gainbehera, berriz, aski konplexua dela uste du. Ez du uste alegia ohizko faktoreen eragin bakarrez gertatu zenik: *“no basta la geografía, ni bastan los acontecimientos sociales y políticos de ese siglo (XIX) para explicar satisfactoriamente el fenómeno de la deseuskerización”* (1935:135).

Artean euskal eremutzat jo zitezkeen lurralde-eskualdeetan XIX. mendeko azken hamarkadetan euskaldungoa odol-galtzen hasiko da. Industrializazioaren dinamikaren pean giza-sektore berriek lur hartuko dute eskualde hauetan eta eskolaketa abiada bizian ezartzen joango da. Etorkinak ditugu alde batetik, eta Eskola bestetik: espainieraren sarbidea areagotuko duen hiztunlegoa eta sarbide horren erakunderik bortitzena, eskuz-esku. Eta erakunde honen jokabidea salatzerakoan, erlijioetxeak ez ditu ahanztziko: puntu honetan, guk uste, Aitzol baino zorrotzago agertzen da, haren pentsabideetan nekez aurkituko

baitugu Elizaren hizkuntz jokamolde erdalduna dela eta behar adinako zorrotasunik. Jazarpen-leku gupidagabea izan da Mokoroarentzat Eskola: *“Nada digamos, en fin, de la persecución abierta y sistemática que contra el idioma y contra todas las características nuestras en general se ensaña a malsalva en colegios de enseñanza, en instituciones social-benéficas, a veces en los mismos asilos de la piedad religiosa”* (1935:58).

Mass-media direlakoen eragin erdaldungarria ere aipatzen du ordezkapen faktoreen artean. Informazio-zabalkunderako antolatuak zeuden bide hauek paradoxikoki euskal gizarte-oinarriz sostengatuak ikusten ditu, eta are samingarriago egiten zaio datu hori. Gerrate gorrian iraupen laburra izan zuen EGUNAREN aldamenean, bertako finantz-iturri oparoak erdalkuntzaren bidetik mamitzen hautematen ditu: *“carecemos de un simple diario de información que atienda adecuadamente, en lengua vasca, la primera exigencia social del mundo moderno. Entre tanto, capitales ‘profesionalmente’ vascos sostienen fuertes empresas periodísticas, inconsciente pero fatalmente ocupadas en acelerar no ya el afincamiento sino la hegemonía de la lengua extraña”* (1935:87).

I. ORMAETXEA, Nikolas “ORIXE”

“El estado cultural de nuestro idioma es hoy el más pujante de que tengamos memoria. Hoy en una semana se escribe más que en años enteros en tiempos de nuestros mayores” (1927:599). Lerro hauek noizkoak eta norenak diren jakingo ez bagenu, egungo eguneko euskararen egoera zehazteko direla uste izango genuke. Han-hemenka, bestalde, oso antzeko gauzak irakurri ditugu, diglosiapeko hizkuntza menderatuen kasuetan. Perpizkunde garaiko loraldia, nonbait. Itxaropen hauspoa. Baina ez dira oraingoak, dakigunez; bai, ordea, hemengoak. Goazen Orixeren eskutik, gerraurreko loraldia oraingoa bailitzan. Eta orduan bezalaxe, orain ere laster agertuko zaizkigu laino beltzak euskal mendietan. Hona, aurrera gabe, goibelune bat: *“A pesar de todo, notamos que nos invade nueva ola de pesimismo tan abrumadora como la inmediatamente anterior al renacimiento. Los más entusiastas y esperanzados de entonces se expresan ya con la tristeza amarga de quien ve la irremisible pérdida de lo mejor que le quedaba”* (1927:599).

Gerraurreko euskaldunen giro hori orain berriro, orduan bezalaxe ez bada ere, arras antzera bizi dugu. Halabeharrezkoa dirudi horrek, historia errepikatuko balitz bezalaxe. Orixeren ondoren, eta Orixeren aurretik. Ikusi bestela: *“Todavía no nos resignamos a creer en la muerte de cosas que tanto amamos. Desesperar es acelerar el fin de los días. Si volvemos la vista a días que hoy se creen mejores, advertimos que las mismas quejas, los mismos temores, han reinado en ellos y han sido expresados de idéntica forma. ¿No nos hallaremos ahora en una de esas fases menguantes que puede ser sucedida de su creciente? ¿Se trata de un enfermo grave de vida limitada? En este caso, la situación no puede prolongarse indefinidamente”*. Hementxe dago, egon, labur eta trinko, euskararen gizarte-kondaira, zikloka sailkatua. Ordezkapen prozesu luze baten gorabeherak. Inoiz baikorrago, inoiz ezezkorrako. Nolanahi ere, lege nagusi baten esanetara: aginte-hegemonia duen hizkuntzaren garaipena, herri-xehearena azken hondarreko gizarte-euskarrien babesgune bila dabilen bitartean.

Hizkuntz borroka edo kontraesana, ezarian-ezarian aletzen da, mendeko mintzaira larrutu arte. Bada noski aldaketa bortitzen adibiderik franko bazterretan, baita euskarari dagokionean ere: bere zenbait aldetako ukipen-mugetan, ordezkapena ia belaunaldi bakar soilean burutu da. Oraindik orain, Ipar Euskal Herriko adibide beltz eta garratza dugu euskal bihotzeko arantza: *“Orain dela 40 bat urte, euskara nausi genuen oraino Iparraldeko eremu gehienetan. Baionatik*

ate, euskaldunek genuen gehiengoa hiri eta herrietan, nahiz erdaldun saldoak baziren ordukotz sartuak han edo hemen, Maulen edo Kanbon adibidez, Donibane Lohizunen edo Hendaian” (Txarriton, “Euskal Kultura”, Ipes-13, 34.orr.).

Baina Orixeren garaiak ez ziren funtsez oraingoak, eta hizkuntza baten eta bestearen arteko tiradura samurragoa zen. Hizkuntzak ez dira beraz bapatean desagertzen, edo hiltzen. Gradu kontua da, Orixek esango lukeen moduan: *“El dejar de hablar un hombre alguna lengua es imposible, y una lengua nunca se pierde porque en un momento histórico se la haya dejado de hablar, sino porque se la iba dejando gradualmente. Esos grados, los va determinando en una lengua invadida, la lengua invasora. Mientras las dos van en un mismo plano, no hay cuidado de que ninguna pierda. Pero una vez llegado el límite en ese plano de igualdad, la invadida empeora de condición, aun dado que se la hablara materialmente por mitades. De ahí en adelante, el plano en que va ella es muy inclinado, y no basta un esfuerzo ordinario para nivelarlo”*. (1927:600).

Gutxien-gutxienez, iruzkin pare baterako zioa ematen du irakurri berri dugun pasarteak. Lehenengo eta behin, *“hizkuntza inbasorea”* darabil bere garaikide askoren bidetik. Eta ez zitzaien arrazoirik falta, hizkuntzaren baitan, tresna-kontzeptu soil-hutsez adierazi ezin diren tasunak eta izariak daudelako. Alde horretatik, hizkuntza eta kultura orpoz-orpo dabiltzala hautemango du: *“La lengua, no por ser tal lengua, sino por la cultura que lleva envuelta, es la que invade, avasalla e impera”*. Bigarren oharra, hizkuntzen egoera soziolinguistikoak direla eta, haien artean sortzen den desoreka berdintzeko dagoen arazoan datza. Ez dirudi ohizko bideetatik, gauzak hainbestearaino okertu direnean, irtenbide erosorik dagoenik iadanik; Orixe bera ere ez ote zen ohartu literatura eta kulturaz haraindiko arrazoi sakonak zeudela guzti honetan? Nolanahi ere, oharren hori ondo jabeturik zegoen egoeraren larriaz: *“Algo grave ocurre, sin embargo. Hoy se escribe y se lee relativamente más que en el tiempo más férvido del renacimiento, no precisamente en cantidad material, sino porque lo que se escribe es más asequible. Sin embargo, parece que el euskera va perdiendo. ¿No será suficiente la cultura propia?”* (1927:599).

Orixerekikoak amaitzeko, eta gure gogorako goizegi amaitzeko, eskuartean darabilgun auzigaira egokitzen zen testu gutxi aurkitu bait dugu argitaratu berriak diren *“Idazlan Guztiak”* bildumako liburuki sendo bezain garestietan, euskaldun izatearen murriztapena dakargu pentsagai. Aho batez onartuko luke, seguru-seguruenik, euskaldun askok, Orixeren ondorengo iritzia: *“Hace tiempo que los vascos hemos visto el remedio de nuestro mal; pero no está en nuestra mano el aplicarlo. Suele decirse que depende de que nosotros la usemos siempre que podamos, y no nos parece exacto, a no ser que nos*

contentemos con una vida precaria” (1927:600). Halaz ere, asmorik onenaz, euskaltzale andana bat irizpide honen aurkakoa izango genuke. Xehetasunetan sartu gabe, Orixeren ideia nagusi hori ez da batere okerra: alde batetik, euskararen arazoa ez da egon eta egun ere ez dago euskaldunon esku, erabat eta osoki, konponbidean ipintzea; eta, bestetik, euskaldun izateko hautabidea ezin da inola ere norberaren hautu propiotzat hartu. Hautabide gaitz hori, ingurune soziolinguistikoak biderik ematen duen neurrikoa baizik ezin delako izan, eta hala ez izatekotan, Orixeren ikuspegiarekin bat eginik, bizi-aukera sozial murriztuen mendeko, noragabeko bilakatzen delako.

II.
GIZARTE-*STATUS*SAREN PLANGINTZA ETA
FUNTZIO-ESPARRUEN AUZIA

Altube, Seber
(1877-1963)

II. ALTUBE, Seber

Gerra aurreko euskaltzale eta euskalariok maizenik euskararen zorigaiztoaz mintzo baziren ere, inoizka euskararen gizarte-normalkuntzarako **status** langintzaren zirriborro-urratsik ere urratu zuten. Ordezkapen diglosikoaren aurretik euskarak inoiz bere eskuko izan zituen funtzio-esparruen berreskurapena zegoen alde batetik. Bestetik, aurreko horiek ez ezik, irakaskuntzaren munduan ere sarbiderik ezarri nahi zen, hau hil ala biziko auzizat bait zeukaten, euskararentzat zeregin berria bazen ere. Euskaltzaleon xede-asmoak elebitasunaren ildotik bideratuak zeuden, hizkuntz orekaren berdintasunean sinesten bide zuten. Egia da halere, norbanakoaren elebitasuna onetsi arren, elebitasun sozialaren arloan gauzak ez zeudela batere argi. Hizkuntza bat, herriarena, gero eta gutxiago erabiltzen zen bitartean, bestea, arrotza, botere-harreman azpirakor batzuen agindupean, gailentzen ari zitzaien. Hizkuntzen arteko tirabira bistakoa zen; hots, hiztun berrien artekoa, hauetakoren batek amore ematen ez bazuen behinik behin. Hizkuntzen patua, egoera korapilotsu horretan, erabilpenaren arloan erabakitzen zela ohartu zen argiro Altube eta, gainerakoan, bigarren edo hirugarren mintzairaren bat ezagutzea ez zuen noski gaitzetsiko, zentzugabea zenez. Hori ez zen ordea korapiloaren muina, beste hau baizik: “*cada palabra hablada en erdera contribuye también por partida doble a la erderización del pueblo*” (1933:388).

Europar alditsu hartan euskararen norabide iraungikor beretsuan amildurik zeuden hizkuntzen berri bazuen Altubek. Besteak beste, bretoiei buruzko aipamenak egiten ditu eta handik eta hemendik jasotako irakasbideen arabera, bi puntutara laburbilduko ditu prozesu galkor horretatik atereaz, susperraldia abiadan ipintzeko oinarritzko baldintzak:

- “1. *Que un grupo bastante numeroso lo posea y lo use.*
2. *Que el conocimiento sea integral, es decir, el íntimo, el adquirido por la vía natural de la transmisión oral o familiar”* (1933:386).

Lehendabiziko baldintza-puntuari dagokionez, zehaztapenak egingo ditu orrialde-oinean. Eta zera erantsiko dio: hori bai, baina hiztun komunitate horrek barne lotura hertsia beharko du bere baitan, eta gainera nolabaiteko isolamenduan kokatua, albo-hizkuntza arrotzeko komunitateetatik urrun. Alferrikakoa omen litzateke Bilbo batean hoge mila euskaldunekin zerbait egin litekeenik uste izatea. Egoera minorizatu itogarri horietatik at, hizkuntz uharte baten osaketa izango litzateke ordezkapen bortitzari itzurtzeko bide bakarra.

Demolinguistikazko oinarri-berma horiek noraezekoak iruditzen baldin bazitzaizkion euskararen gizarte-ezarpenerako, ez du horren aldamenean bigarren puntukoa gutxietsiko. Hura bezain erabakiorra zeritzon hizkuntz ezagutzaren bideari. Altubek eskuera zeuzkan linguistikazko jakintza-iturrien arabera, gai honetan ez zuen inolako dudamudarik agertzen: hizkuntza lortzeko modu natural eta zehatz hori gabe, hots, familibidezko ama-hizkuntzaren lokarririk gabe, eginahal guztiak ahuntzaren gaurdiko ezturen pareko gerta litezke. Ez dago, esaten hasita, garbiago esaterik: *“entonces sería absolutamente imposible el resurgimiento del euskera”* (1933:389).

Altuberen pentsakera soziolinguistikoaren beste zutabe bat, egungo egunean lurraldetasun kontzeptupean ezagutarazten dena dugu. Oharturik baitzegoen halabeharrez, euskarazi zor zitzaion funtzio-barrutia ezin zela familiaren espazio mehar-estura mugatu. Honek luze-zabaleko hizkuntz espazio sozial oparoa behar zuen babesgune. Osterantzean, bere baitako itomena zekarren erdalgintzaren uholdeak. Gauzak horrela planteatuta, euskararentzat **status planning** borobilduago bat taxutu zuen: barruti zabalagoko gizarte-egitura bat alegia euskaldungoarentzat. Artean, aipatu berri dugun erdalkuntzaren erasan gogorra lur-eremuak murritzten ari bazen ere euskaldungoarentzat, gotorlekurik geratzen zitzaion. Eskualde euskaldunenetan jarri zituen begiak Altubek, horietan aplika zitekeen berak zirriborraturik zeukan nolazpaiteko plana. Hizkuntz politikaren arloan, lehentasunik finkatzekotan, euskaraz bizitzeko oinarri etnokulturalak artean tinko zeuden gunetara bideratu behar ziren jardun-saioak: *“a la conservación de esos núcleos euskaldunes en que sigue todavía funcionando normalmente”* (1933:388).

Norbanakoaren elebitasunaren muga antzuaz jabeturik, luze-zabaleko ekoizpen eta zabalkunde mekanismoak finkatu: horra, oraindik ere euskaldungoarentzat gainditu gabe daukagun erronka gaitza. Gaur egungo zenbait entseiu, oker ez banago, udalerri euskaldunetako udal administrazioa erabat euskalduntzearen bidetatik dabil. Bidenabar, aipa dezagun, hau bezalako neurrien legetasuna auzipean jarria dagoela, Euskararen Erabilpena Normalizatzeko Legean eskubide hori jasotzen bazen ere, Auzitegi Konstituzionalaren eskutik ezabatua izan zelako. Kontu hauek alde batera utzita, itzul gaitezen harira. Eta haria, Altuberen lumatik, puntu honetan hartuko dugu: *“Observando con atención el estado actual del euskera, su extensión geográfica, la importancia por el número de habitantes de los pueblos completamente euskaldunes, las regiones o zonas que por su situación ofrecen mayor resistencia a la invasión de los idiomas extraños, etc.,etc., teniendo en cuenta todo ello, quizás pudiéramos hallar en la comarca denominada “Goyerri” de Gipuzkoa (más concretamente, en los valles dominados por el Izarraitz) núcleos de población con los que se pudiera formar uno de los*

baluartes de defensa más eficaz y prolongada, así como preparar el personal y demás elementos necesarios para una restauración y expansión futura del idioma” (1933:386).

Itxura guztien argitan, eskualde horiek egokiak zirela zeritzon Altubek nolabaiteko hesi elebakarra ezarriaz. Izan ere, euskara jaun eta jabe izanik, hiztunak ez zuen beharrik sentituko eskualde-barruti horren barne mugetan behintzat, erdarara jotzeko. Glotopolitikaren arloko irizpide orokor eta oinarritzko hau, orduan bertan Europako leku bakan batzuetan indarrean zegoenez, euskaltzaleok ezinbesteko irtenbidetzat joa zuten. Egia da, halere, plangintzaren ideia hau azpimarratzekoan, idealizazio zerutiarretan amilduxeak zeudela. Neurri handi batean, erdal uholdeari aurre egiteko baino areago, hots, luzagabe gainera zetorkien gizarte-moldearen barruan euskarari zegokiokkeen kokagunea bilatzen saiatzea baino areago alegia, nola ihes egingo asmatzen zebiltzala dirudi. Nola eraikiko euskal uharte bakartia. Nola aldenduko gizarte modernoaren erakarpen-indarretatik. Gerrak moztu zituen errotik ideia-asmo hauek, eta ezin jakin berez sortarazi zezaketena, ezin jakin egia bihurtu izan balira, zertan mamituko ziren.

II. ARIZTIMUÑO, Jose “AITZOL”

Koldo Mitxelenaren esanei bagagozkie, geurezko genituen eskubideak ez genituen beharbada sekula erabili euskararen alde. Ez behintzat gorengo gobernu mailetan. Claudio Moyaren 1857ko legearen ondoriozko araudien aplikazioen garapenetik, gero nahi izan zuenean, herri honek ez bide zuen babes legalik euskara duintasunez irakaskuntza eta gainerako eginbeharretan sartarazteko. XIX mendearen azken buruan gaude eta Europako Estatu batzuetan behinik behin hizkuntz eskubideen auzia azaleratzen hasia dago Estatuon menpeko diren hizkuntz herrietan. Azalerapen hori mugimendu nazionalisten gerizpean sortu eta gorpuztu da. Lekuan lekuko indarren arabera, elebitasunaren aldeko erakundeek beren aldarrikapenak eginak dituzte leku batzuetan eta, bestetan, Euskal Herrian bezala, abiatuak dira propaganda-kanpainen bidez herritarrak kontzientziazten. Hemen, itxuraz, inon baino atzenduagoak zeuden gauza horiek: *“Mientras en todos los países cultos de Europa se iniciaba esta corriente de armonía y de paz, España, que siempre camina con un bagaje lamentable de retraso cultural, organizaba la persecución del euskera en la escuela y en la administración, con leyes y decretos, que en estas páginas tan competentemente ha estudiado D. Bonifacio Etxegaray”* (1935:237).

Ez zen Aitzol sistema liberalaren askatasun-haizeak txaloka hartuko zituen euskalduna. Ezingo dugu pentsatu, zentzu honetan, sistema horren erraietarik sortu eta garatu izan den jarrera ideologiko ezagunaren jarraitzaile sutsua izango zenik. Zuzenbide gizona ere bagenuen (“La democracia en Euskadi”), gai hau euskal foruen eta instituzioetan barrena nola hezurmamitu zen sakonki jorratu zuenez. Beraz, burgesiarekin batera jaio eta sistema ideologikoaren euskarri-mekanismoetan tinko txertatu den ideologia juridikoaren mirabe zenik ezin ondorioztatu. Alde honetatik, Europa aldean hizkuntz legegitzaren arloan urratzen ari ziren legeria berrien aitzinean baikorra zela aitortu beharra badago ere, ez da hortik jarraitzen legeen indar ahalguztidunean sinisten zuenik. Ageriko gauza da, nolanahi ere, lehen urratsa hori zela eta hori gabe nekez abia zitekeela euskararen **status** sozial zokoragarrian dagoen hizkuntzarik normalkuntzaren ildotik. Hizkuntz legegitza babeslearen aurrerabideok, bestalde, psikologia eta pedagogiarekin uztartzeko joera zuen Aitzolek: argudio bila zebilen nonbait, argudio bila euskarari irakaskuntzaren munduan zor zitzaion lekua aitor ziezaioten, eta horrek esplikatzen du ama-hizkuntzaren inguruko arrazoibideetan, legea eta bi disziplina horiek elkarren osagai gisa aurkeztu nahi izatea. Bistan da, euskararen aldeko borroka, borroka ideologikoan ere erabakitzen zela, orain

bezala orduan ere: *“Ya en este plano de mutua comprensión se hacía necesario crear una legislación sabia, sistematizada y ecuánime que pusiera fin a la lucha de los idiomas en cada Estado. Por eso surgió ya iniciado el siglo XX, la pedagogía bilingüista que armoniza, en lo posible, los derechos de las lenguas materna y oficial. Lo que a fines de la pasada centuria fue una legislación espontánea y esporádica, es ya hoy una codificación prudente que obedece a los dictados de la psicología y de la pedagogía, al mismo tiempo que ampara los derechos de los pueblos de minorías lingüísticas”* (1935: 236).

Ñabardura batzuk txit esanahitsuak direnez irakurri berri dugun lerroalde honetan, *“en lo posible”* zatitxo ez da noragabekoa. Euskararen gizarte-**status** tajuzkoa erdiestea, legeria zuzen eta babesle baten eskutik ere etorri beharko duela alegia. Aitzolek inork ez bezala uste zuen, bere testuei era askotako burubideak darizkie zentzu honetan, legeak lege, gizarte osatu eta egituratu baten baldintzenpean baizik ez zuela euskaldungoak bere kabuzko autonomia linguistikorik bereganatuko. Behiala euskarak galdu zituen aukera historiko haiek ez dira errefentzia ustelak bere xede-asmoak zeintzu diren jakiteko. Euskal Herriak beregainko burujabetza ezartzeko eduki zituen 602. (Ducado de Vasconia) eta 824. (reino vasco de Iruñea) urteetako aukera galduez ari gara alegia: *“Eran los momentos oportunos, tanto para consolidar la unidad política de toda Euzkadi en un Estado nacional netamente vasco, como para elevar el euskera del rango de idioma popular y familiar a la categoría de lengua oficial del reino euskeldun”* (1935:243).

II. MOKOROA, J.M. “IBAR”

Euskararen salbabiderako era askotako bide-urratzeak izendatzen baditu ere, normalkuntz planean literaturgintzaren jarduna nabarmenduko zaigu gailen. Hizkuntza minorizatuen irtenbidetzat behin eta berriz literatur obra epikoaren auzia tartekatuko zaigu euskaltzaleon lumetan. Eta “Ibar”en iritzia erabatekoa da, gero datozen zehaztasunak ahortzi gabe: *“en el poema Euskaldunak de ‘Orixe’ tiene ya el pueblo vasco el instrumento virtual de su re-generación”* (1935:194).

Salbamendurako egintza-lerroen ardatza obra gailur horren inguruan ezarri ondoren, literaturgintza aski zentzu zabalean darabil Mokoroak. Ideia-edukien zabalkunderako gizarte bitarteko diren sare-lanabes guztiak barne kokatzen ditu. Oker adituko genuke, horrenbestez, literatura kontzeptua ohizko esanahien mugapean jasoko banegu. Eta ez da noraezekoa Mokoroak hitz honi damaion zabalera: ideia-edukion zabalkundean, izan ere, kontaezin ahala erakunde eta euskarri sortu eta zabaldu baitira gizarte modernoaren harremanetan eta harremanok, alde edo molde, hizkuntzaz gauzatuko dira. Goazen bada, nola formulatzen zuen ikustera: *“La salvación del euskera y, por consiguiente, todo el porvenir de la educación vasca de nuestro pueblo, depende del éxito de la actividad literaria. (...) Al hablar, pues, de literatura, nuestro pensamiento no excluye producción alguna, gráfica u oral, de las que se destinan al público, sea cual fuere el medio difusor por el que lleguen hasta él: libro, periódico, tribuna, teatro, disco de gramófono, radio, film...”* (1935:38).

Euskara gizarte modernoan txertatzeko bide bakarra honek ere hazkuntzan eta berrikuntzan ekoizten dituen zabalkunde-sare guztietan eskuhartzea izango da. Bistan da hizkuntz arazoari oinarri material sendoa eskaini nahi diotela, noiz edo noiz planteamendu idealistatarako bide ematen badute ere. “Ibar” ez da mugatzen euskararen barne-gaitasunak lantzeko burutu behar diren egitasmoak aurkeztera; egia da, hala ere, aspektu honi buruz lan-programa zehatza diseinatu zuela. Honekin batera, gizarte-berrezarpenerako plangintza luze-zabal bat ere zirriboratu zuen (*“Programa de Acción”* (1933:230)), nahiz eta handik berehala gaineratu zitzairen gerrateak asmo guztiok pikutara igorri.

III.
ELEBITASUNA: ITXAROPENAREN AMETS
IHESKORRA

Olano, Aniceto
"Aita Altzo"
(1896-1966)

III. ARIZTIMUÑO, Jose “AITZOL”

“Izan ere, ‘elebitasuna’ gaitz guztien erremedio litzatekeen senda belar edo panazea gisara hartzen duela dirudi, elebitasunaren aplikazioan ikusten bait du hizkuntz zapalduen irtenbiderik egokiena. Garbi ikusten ez dena zera da: elebitasun hori helburu bezala ala bide estratejikoa eta taktiko bezala onartzen duen Aitzolek” (Jose Ariztimuno, AITZOL, “Idazlan guztiak”I:289).

Iñaki Larrañagak era horretan ikusten du Aitzolen jarrera auzi honekikoan. Itsu-itsuan zebilen bere garaiko irizpideenpean elebitasun orekatuaren amets gozoetan sinisturik, ala jakinaren gainean ari zen besterik ezean eta hobe beharrez? Elebitasunaren egoera-motak aztertzen dituenean, hizkuntz ukipenaren arloan planteatzen diren kontraesanak ederki jasoko ditu. Eta egoera-une horiek ere, elebikuntzaren igarobideko epealditzat hartuko ditu. Euskal Herriko hizkuntz historia soziala hiru faseetarik igaro da edo igarotzear zegoen: *“Nuestro País Vasco, que hasta hace poco podía ser considerado como bilingüe de esta categoría última”*. Alegia, estatu baten barneko mugetan hizkuntza ofizial-boteretsua eta herri-mintzaira zapaldua elkarrekin bizi dira, baina nahasmendu handirik gabe oraindik; gizarte-maila gorenetan eta ekonomi-egitura modernoetan hizkuntza arrotza da jaun eta jabe, baina herri xehearen mintzaira artean bertakoa da. Labur esateko, botereguneetan biztanleria elebiduna da eta herria, berriz, elebakarra. Honelatsu ikusten zuen egoera *“hasta hace poco”*. Alabaina: *“va avanzando rápidamente hacia la primera”*. Eta hona hemen elebikuntzaren lehen igaroaldia zertan datzan: elebitasun soziala gizarte-zoko guztietara hedatu da eta hiztuna bi hizkuntzen beharrean aurkitzen da. Luxemburgoko adibidea dakar eredu hau aurkeztu asmoz. Alemana eta frantsesa hertsiki uztarturik eta erroturik zeudela esango digu. Ezin bada, elebakar huts izan. Goazen hirugarren aldiunera. Honela jarraitzen du eskuartearen dugun Aitzolen testuak: *“ya aún camina hacia el monoglotismo erderico castellano”*. Hizkuntz ordezkapenari darizkion ziklo guztien buruan, bertako beunaldi berriek iadanik hizkuntza arrotzean hartzen dute amaren bularra. Amaitu da asimilazio-prozesua.

Guzti honek gauza bat behintzat argi eta garbi uzten du: Aitzol ez zela elebitasun-kontzeptu inozo-arin batekin zebilen gizona. Bestalde, elebitasunaren aztarnak Euskal Herrian oso zaharrak direla jakin eraziko du eta ohitura horrekin etetea ez dela berehalakoan etorriko. Gure herriaren kokagune geografikoa ere, bi hizkuntza ahaltsuren erdian, elementu determinatzailea dela uste du: *“nos aconseja un prudente régimen bilinguista, si no en las zonas rurales, sí en los*

medios intelectuales e industriales. Y esto por un período que nadie puede precisar” (1935: 228). Lerro hauetarik, besteak beste, honako ondorio hauek erakarriko nituzke nik, arrisku gehiegirik gabe. Lehenengo eta behin, elebitasunaren tradizio zaharrarekin ezin dela nola-hala eten esaten duenez, pentsatzekoa da, alderantzizko norabidean pentsatzen ari dela bere golkorako. Hau da, euskalduntze prozesua hizkuntz eremuen funtzio-esparru guztietara hedatu ahala, euskara gailentzen eta erdararen beharra ahitzen joango dela. Laburbilduz: euskalduntze-dinamika ere elebikuntza-prozesuaren ezaugarrien pean gauzatzen den prozesu historiko bat denez, bere gorabeherak izango ditu hizkuntz ukipenaren arlo tirabiratsuan. Nolanahi ere, bigarren puntutik erakar daitekeen aieru-iradokizuna aurreko hori baino pisutsuagoa da. Seber Altuberen harako proposamen hura bait datorkigu gogora: euskarak ere beharko duela alegia bere lur-eremu bere-bereirik, nahiz eta eremu hori eskualde jakin batzuetara mugatu (Goierri inguruak aipatzen zituen Altubek). Izan ere, Aitzolen lerroarte hau, “*si no en las zonas rurales*”, zentzu beretsuan joan dihoan irizpidea izan daiteke, inondik ere.

Elebitasunaz hain kontzeptu dinamikoa zeukan Aitzolek nekez irentsiko zuen bere baitarako egon-dagoen hizkuntz ukipen-egoera bare-iraunkorrik. Bazekien noski ukipen-egoera hori, euskara/espainiera hegoaldean eta euskara/frantsesa iparraldean, mende luzetako kondaira izan dela hizkuntzen konpartimentazio-jokuari esker. Hori baldin bazekien, are hobeki zekien beste hau ere ordea: honez gero desorekaturik dagoela zeharo konpartimentazio-joku hori eta etengabeko kontraesanetan murgilduak daudela bi hizkuntzak gizarte industrializatuaren egitura berrietan. Jakinaren gainean dagoela, esango genuke, beraz. Jakinaren gainean, aldian aldiko koiuntura soziolinguistikoa abiapuntutzat harturik, ezin zela hizkuntz politika konkretua oinarri teoriko hutsetan finkatu. Eta zegoen-zegoenera makurtu beharra zegoela koiuntura horretatik xede-helburuak elebitasunaren zerumugan ezarriaz. Ez baitira falta, guk uste, lurraldetasun irizpide nagusiari buruzko zantzuak han-hemenka bere testuetan. Edota beste era batera adierazteko; Lizardiren Zarauzko gaztetxoen hizkuntz joera zela eta, honek aditzera ematen duena. Baietz, aho batez onartzen dela alegia, norbanakoaren mailako elebitasuna edo eleaniztasuna, baina besterik dela elebitasun sozialtzat ezagutzen dugun egoera-kontzeptua. Eta, jakina, ez dela zilegi lelo haren izenean herri hau, de facto, erdalduntzea elebitasunaren banderarekin orain arteko norabidean bederen jazotzen zen bezala.

III. AGIRRE, Joseba Mirena “X.LIZARDI”

Lizardi elebitasunaren aldeko euskaltzalea genuen, garai hartan, halabeharrez, beste kide guztiak bezala. Bizi izan zuten abagaduneari zerizkion bizipenak eta teoriakzko ekarpenak ildo horretatik bideratuak baitzeuden. Hara zer esan nahi dugun, mamiz: alde batetik, euskaldungoa trinkotua zegoeneko eskualdeetan eskolabidez sendotu nahi zuten ama-hizkuntzaren lokarritik zetorren mintzaira bizi-adierazkorra; bestetik, nazio zapalduen pizkunde-efektuen oihartzunpean loratu eta hedatu ziren gizarte-hizkuntzalaritzaren jakintzabideak erabat elebitasunaren oinarrietan eraikiak zeuden. Ez zegoen ez oinarri teoriko askirik ez jakinbide enpiriko helduegirik, elebikuntzaren gorabehera korapilotsuak bere izari zabal-konplexuan hautemateko.

Haatik, hemen ere, Lizardiren sena zorrotza ageri zaigu: ez zuen nonbait zorroztasun guztia urtaroak eta heriotz-aberriminak irudikatzen gastatu. Nik esango nuke, nolabait bederen, ohartuxea zegoela elebitasunaren ingurumarian gertatzen diren funtsezko gauza batzuei buruz. Funtsezkoa baita, izan ere, elebitasun motak eta mailak bereiztea; norbanakoarena eta gizarte osoarena, adibidez. Euskaltzale haiek bat zetozen norbanakoari dagokionez: “*Gu ez gara zarauztartxoak erderaz ikastearen etsai. Pozik ikusiko genituzke, gaztelaraz ezezik, prantzes, aleman ta ingeleraz jarduten*”. Nekez adieraz liteke ideiarik lerro horietan baino argiago. Haatik, lerro hori ez da hor ahitzen: zerbait erantsi beharra, behar gorria zen, elebitasunaren itzalpean orduan ere herria erdalduntzen ari baitzen bere hizkuntz zimentarrietan. Demaiogun, hortaz, jarraibidea: “*Baña, gaurdaño, euskaldun-uts izandako erria bat-batean erdaldun-uts biurtu-bearrari –euskerak kalte osoa jasotzen duala– orri ezteritzogu ez zuzen eta ez bidezko, ta ezago euskaldun zintzotzakoak lan ortan buru agertzeari*” (1929a:167).

Lizardiri irakurri berri diogunak, Aracil-en behinalako hura gogorarazten digu: “*Después de la bilingüización, hay pues una tendencia a la unificación*”. Elebinkuntzari buruz hitz egitea, beti prozesu bati buruz pentsatzea baita. Eta ez egon-dagoen egoera soziolinguistiko egonkor bati buruz, inoizko gizarte-osakeran finkatuxea egon zen euskararen egoera diglosiko hura salbu. Bistan da Lizardik somatzen zuena alde bakarrerantz zihoan elebikuntza zela: euskaldungoa elebidundu, eta elebidundu ahala, bakan batzuk elebakartu ere bai beren hizkuntz jardunbideetan. Alderantzizko zentzuan, aldiz, erdaldun gutxi ari zen euskalduntzen, berak gogoan dituen herri hazietan behinik behin.

Elebitasuna bai, baldin eta kontzeptu horren pean adierazi nahi dena, herri-hizkuntzen biziraupena bermatzea bada. Gai honetan susmo txarrak hartua zegoen Lizardi. Latinaren egokitasuna aipatzen zuen nazioarteko hizkuntz harremanak bideratzeko mendebalde honetan bederen. Eta Europan gailendu ziren Estatu-Nazioen hizkuntza ofizialen (ingelesa, frantsesa, espainiera,...) jokabidean ez zuen atzematen hauen aldetik latina edo esperantoa nazioarteko hizkuntz zereginetarako onesten zenik. Nork berea ezarri nahi jaun eta jabe. Horra, Lizardiren ustez, zein zegoen zinez eta benetan elebitasunaren aurka: ez hizkuntz herri xume-ahulak, botere-gailurretan hizkuntzen nondik-norakoa erabaki zezaketenak baizik. Guzti horren aurrean, bidezkoa denez, elebitasun kontzeptuari behar zaizkion zehaztapenak egingo dizkio, Euskal Herritik horrelako egoera linguistiko batek zertsu izan behar lukeen adieraziz. Gauzak zeudenean egonik, hegemoniaren bila zebilen horietakoren bat nazioarteko mintzabide aukeratu beharraz abiatuko da: *“izkera oietarik bat aukera dezagun errien arteko artu-emanetarako. Iraun bezate besteak, nor-bere mugapean, ta nork geurea erabil dezagun etxerako, lagun-arterako, muga-barrengo arazoetan, eta elerti edo literaturan. Jakin-gai sakonetan, erbesteko-arteko saldu-erosketa ta abarretarako bestea: guziekiko izkuntza, edo ‘lengua universal’ dalakoa. Nork ukatu dezake auxe litzakela elebitza edo “bilingüismo’ zuzena ta bidezkoa, guzientzat berdina?... Bada, izkuntza aundiek, izkuntza landuek, izkuntza aipatuek ori ere eztute nai... norbera nagusi izatekotan ezpa-da”* (1930a:272).

III. OLANO, Aniceto “Aita Altzo”.

“Aita Altzo”, kaputxino-izenak berak ederki adierazten duen bezala, Altzon jaio zen 1896ko otsailaren 7an. Lekarozko ardurak gorabehera, irakaskuntza elebidunaren boladak harrapatu zuen eta ez zion altzotarrak muzinik egin erronka latz hari. Lekarotz utzita hor ibili zen hitzaldiak emanaz, euskarazko irakaskuntzarako behar ziren irakasleak prestatzen, testugintzako premiei aurre egiten. Eusko Ikaskuntza eta Euskaltzaleak elkarteek urratu zuten bide malkartsuan, Aita Altzoren eskuharmena, heziera elebidunaren inguruko auzi pedagogikoetan, aski nabarmen gailentzen da. Aitzindari eta bide-erakusle ageri zaigu gai horretan. Hasi berria zen euskarazko eskolaketaren beharrak eraginik, harreman estuak izan zituen beste herrialdetako adituekin. Ama-hizkuntza eskolan sartzearekin batera ugaldtu ziren hainbat eta hainbat zalantza eta buru-hausteri ahalik eta erantzunik zientifikoena eman gogoz, Galesen, Belgikan, Katalunyan eta antzeko arazoetan murgildurik zeuden herrietako pedagogoeekin lotura hertsian dakusagu.

Herrialde berean bi hizkuntza egon eta hauek irakaspidearen egintzabideetan txertatzerakoan, gauzak ez zeuden behar bezain argi. Horrela, Luxemburgon eratu zen lehendabiziko batzarra 1928an “*Heziera Elebiduna*” deiturapean. “*Hezkuntzaren Nazioarteko Bulegoa*”k antolatu zuen batzar horretako gai-ardatz nagusia Saers eta bere lankideek Galeseko Unibertsitatean buruturiko lanetan hezurmamitu zen. Galestarren ekarpen teoriko-pedagogikoa, labur beharrez, aztergai honetan zetzan: famili-mintzairatzat galesera zuten haurrek eskola ingelesetako emaitz akademiko kaskarrenak ateratzen zituzten batetik, eta inteligentzi-frogetan ez ziren ama-hizkuntza ingelesa zuten eskolumeen pareko, bestetik. Luxenburgoko jardunaldion ondorioak, mamiz, puntu hauetara laburbilduko genituzke. Lehenengo eta behin, ama-hizkuntzaz gauzatzen ez den ikasketak ondorio makurrak dakartza maila askotan. Besteak beste, eskolume horien garapen intelektualari behaztoharri larriak tartekatzen zaizkio. Orobat gertatzen da haurraren nortasun-hazkundeari dagokionez. Bigarren hizkuntzaren sarrunea, baldin eta sartu behar bada, atzeratu egin beharko da hamabiren bat urtetaraino. Txostenen mezua, beraz, zentzu jakin-zehatzean bideratua zegoen: ahal zelarik, haurraren ama-hizkuntzaz baizik ez baliatu, eta halabeharrak eraginda sartu behar baldin bada, ama-hizkuntza hori finkoki oinarritu arte bigarren mintzairarik ez sartarazi.

Mackey-k eta diotenez, “(...) en el momento en que se reunió la conferencia de Luxemburgo la bibliografía sobre educación bilingüe era prácticamente inexistente” (“Educación y Bilingüismo”:14). Hori gutxi balitz, Euskal Herriko giroa ez zen aproposena arazo psikolinguistikoak eta pedagogikoak jakintzabidezko oinarri sendoetan eraikitzeko. Atzerritarren haridura sortarazteko adina, dirudienez: *“El país vasco es el único caso de abandono en este aspecto. Este abandono nuestro en lo que afecta a la lengua vasca, como vehículo de cultura en el problema escolar, nos lo hacía notar el año pasado Mr. Pierre Bovet, Catedrático y Director de la Oficina Internacional de Educación de Ginebra: ‘me alegro, de saber (dudaba un poco), que en el país vasco se interesan activamente por el problema del bilingüismo’”* (1933:40).

Gerraurreko euskalari eta euskaltzaleok aurreko belaunaldiekiko nolabaiteko etendura markatzen dute. Euskalgintzari zor zitzaion itzala eta indarra eman nahi zioten: *“En este sentido, supuso un salto respecto a Sabino”* (Koldo Mitxelena). Azken batean, euskalgintza horri beste egintzen artean, batez ere elementu politikoez taxuturik zeudenen artean, nolabaiteko autonomia eskaintzen bait zioten praxian. Hauen aldetik dagoen zentzu kritikoa beti norabide beretsuan isladatzen da. Alegia, ez dagoela gainerako egintzabide abertzaleetan soil-soilik jardunaz, euskara bere zori iraungikorretik ateratzerik. Aita Altzo ez da politikagintzaren ondorioz erdiets daitezkeen baldintza egokiagoen zai egon behar zela ziotenekin bat etorriko. Baikorregia joko genuke, egia esan, bere jarrera; inondik ere fede sakona zuen egiten ari zen lanean. Eta bestela, ikus zer idatzi zuen euskarazko gorabeherak geroko gerotan laga behar direla dioten horiei erantzunaz: *“Hay quienes siguen la teoría de que hasta que se consiga la autonomía, no se puede hacer nada en el camino de la reconquista de la lengua. Hay reconquista por la fuerza y hay reconquista por amor, por el sacrificio, por la convicción. Aquélla es más rápida, pero más superficial. Esta es más lenta, pero más duradera. Si hay almas abnegadas, sacrificadas, de vocación, la reconquista del Euskera en estas zonas erdeldunes será un hecho aun antes de la autonomía”* (1934:285).

IV.
ESTATUA: HIZKUNTZA MURRITZ-URRITUEN
IRENSKAILUA

Ariztimuño, Jose
"Aitzol"
(1896-1936)

IV. ARIZTIMUÑO, Jose “AITZOL”

Flandrieraren nondik-norakoak aztertzen dituen sailean, Aitzolen lumatik ateratzen den mezua beti gogoan eduki behar genukeen horietakoa da. Alegia, hizkuntza arrotzen aldetik jasan izan duten ordezkapen eta desagertzen hau, subiranotasunik izan ez duten herrien zoritxarra dela. Botere arrotzen eskutik etorria, modu batera ala bestera. Oso oker ez banago, Aitzolen ideiarik azpimarragarrienetakoa da boterearen auzi hau hizkuntzen borroka sozialean. Hizkuntz borroka aipatu badut, diodan bidenabar, Aitzolek bere egiten zuela terminologia hau (“*Lucha de idiomas*”), kontzeptu honek daraman esanahi luze-ekutuarekin. Azken bolada honetan, soziolinguistika “samur-bigunaren” aho-lumatik ez baita honelako kontzepturik onartzen: asmorik onenaz, esango da, ez direla hizkuntzak borrokan daudenak, hizkuntz komunitate jakinetako gizarte-interesak baizik. Guztiarekin ere, eta ez nuke hemen kontzeptu horren ñabardura ekutuetan barrena abiatu nahi, nik neuk arras egokitzen dut Aitzolen hizkera soziolinguistiko hori puntu zehatz honetan behintzat.

Hizkuntza azpiratuon arazoa, mintzaira ez-ofizialon egoera azken batean esplikatzen duen giltzarria, Aitzolentzat, Estatuaren sorrera eta garapenaren ondorio zuzena da. Beste mila gauza ere egongo dira noski, eta mila horiek ere xehetu beharko dira, zein zeren menpeko eta gaineko den jakin ahal izateko. Baina guzti honek ez du funtsezko arazoa ezertan murrizten: Estatu modernoaren historia, agintetik at dauden herri-mintzairaren historia bera da. Hura zenbat eta indartsuago eta erdirakoiago, hauek hainbat eta zokoratuago eta birrinduago. Ez baitago alderatuko dituen indar-orekaren antzeko deusik: “*Esta lucha espiritual emotiva, en la que se baten con desiguales armas la lengua oficial, con los medios poderosos que le presta el Estado, y el idioma propio, que cuenta con la sola energía de los hombres dignos y patriotas conscientes, es merecedora de un singular estudio*” (1935: 225).

Ez da, haatik, horrenbestez eta besterik gabe, hizkuntz borrokaren prozesu hau bapatean ahituko. Hizkuntz erresistentzia erabiliko du alde honetatik: Estatuaren baitan egituraturik dauden era guztietako erakunde-euskarririk ezean ere, hizkuntz herri zapalduaren borondate eta kontzientzian sinisturik zegoen. Eta baikor ageri zaigu, eraso ekaiztuaren aitzinean: “*Sin embargo, la lengua vernácula resiste contra estas poderosas fuerzas y, a veces, llega a vencerlas*” (1935: 225). Hemen, bistan da, Finlandia eta Flandria Herriak

zituela gogoan, besteak beste. Ez du ukatzen noski, horiek eta bere garaiko Euskal Herria, gauza askotan, ez zirela alderagarriak: haien onerako eta gure txarrerako, jakina.

Estatu-aparatu oso bat alde batetik bere gizarte-boterearen sare eta klaseak uztarturik barne-lotura trinko batean. Herri huts-soilak bestetik, oinarritzko aginpiderik eskuko gabe, gizarte-harreman nagusienetan hizkuntz botere arrotzaren zurrumbiloan ezarian-ezarian ito-beharrez. Baina okerreanean ere, hastapeneko elebikuntza ez da bapatean elebakarkuntza bilakatzen: trantsizioaldi bat dago tarteko. Honen iraupena, bestalde, bi faktoreren esku egon ohi da: Estatuaren aldetik ezarri diren hizkuntz ordezkapenaren estrategi-borrokak eduki beharko dira kontuan batetik, eta herri zapalduaren hizkuntz erresistentziarako ahalmen-indarrak, bestetik. Hil ala biziko hizkuntz borroka gupidagabea, emozioa ere badago, Aitzolen hitzez esateko: *“Más, si el idioma nativo desaparece, la agonía es gradual, nunca repentina; la resistencia, aun inconsciente, es continua; a cada paso hacia la tumba va despertándose la inteligencia de algún indígena y resucita el corazón de algún patriota; surge la emoción, que, más tarde, se convierte en movimiento que retarda la muerte del idioma y, a veces, lo resucita”* (1935:225).

Hunkigarriak, zinez, Aitzolen hitz horiek. Gorago aipatu berri dugun trantsizioaldi hori, esan bezala, erritmo desberdinetan gauzatzen dena izango da. Honetaraz gero, zerako galdera hura datorkigu: alegia, Aitzolen eskarmentuan trantsizioaldi hori bere oso-betean jasotzen ote zen?. Izan ere, Lous-Jean Calvet-en hizkera erabiltzea zilegi baziagu, prosezua hori estadioa burutzen da. Eta hauetako bakoitzak bere ezaugarri jakin-zehatzak ditu, lekuan lekuko baldintzen arabera. Ez dago dudarik, gutako askok Calveten *“Lingüística y Colonialismo”* eskuartean izan ondoren baizik ez dituela sistematikoki formulatu delako estadio-fase horiek. Aitzolek, esparru askotako jakintza-gaietan hain gaitua egonik, ez zuen liburu honen eta besteren baten beharrik izan hizkuntza arrotz-menderatzailearen sarbide-urratsak zehazkiro adierazteko. Ikus lehenik, tolosar apaizarena: *“La segunda lengua, introducida por la influencia del Estado y por gentes de sólida posición económica o social y que ejercen puestos administrativos, llega a poseer una gran superioridad. Los que hablan la lengua racial se ven obligados a aprender el idioma intruso, mientras que el elemento exótico no se preocupa de la propia del país”* (1935:225). Hizkuntza menderatzailearen ezarpidean zein estadioaldira ote dagokio hemen Aitzolek zirriborratzen diguna? Horretan lagun diezakegulakoan, dakargun honenbestez, Calveten azalpena. Honelatsu itzuliko genuke lerroalde: *“Hitz batez esateko, gure lehen estadioan boterean klase elebiduna eta herria bestalde elebakarra zen bitartean, bigarren estadio honetan aginteko klase hori elebakarra da,*

hiri-biztanlego elebiduna eta nekazalerri elebakarra. Eta, jakina, gainegitura linguistiko berria da hau” (“Lingüística y Colonialismo”:69). Aitzolek gogoan duen Euskal Herria ez da noski erdalkuntzaren erasan erritmo berbera jaso duena. Eta zentzu horretan, erreferentzi puntu zabalak zituen: Araba-Nafarroako atzerakadaren ezaugarri bereziak alde batetik, eta barnekaldeko hiri-industriguneetarik hedatu dena bestetik. Hizkuntz kolonialismoaren goiko eskema hori hauetakoren bati egokitzeotan, azkeneko gatazka-ereduari dagokio, agerikoa denez.

IV. LANDETA, Eduardo

Eusko Ikaskuntzak Gernikan 1922an eratu zuen Biltzarreko txostena Alfonso XIIIaren hitz batzuk jasoaz hasi zuen Landetak. 1918an Oñatiko I. Biltzarrean esandakoak hain zuzen. Txostena, pentsatzekoa da, aldez aurretik moldatu zuela eta zegoen zegoenean irakurri zuela. Anekdotak hona ekarri badut, biltzar horretan bertan Erregek han bildutakoei zuzendu zizkien hitzok jaso nahi izan ditudalako da: “(...) *todos vosotros, todos, necesitáis conocer el castellano; podéis y debéis estudiar el vasco, pero necesitáis estudiar también el castellano*”. Errege hau, nonbait, beldur zen euskal ikasketen arloa bertako txokokerietara ez ote zen mugatuko eta Ameriketako ateak ireki ondoren (“*os puedo ofrecer (...) un porvenir en América*”), badaezpada ere gomendio hau egiten die jarraian: “*no puedo menos de señalaros los peligros que encierra toda exageración. Quiero decir que no debeis, en modo alguno, circunscribiros al estudio del vascuence*” (“Tercer Congreso de Estudios Vascos”:22).

Handik urte batzuetara, 1933an hain zuzen, aurreko urteetan izan zituen itxaropenak galduta, zorrotz mintzatuko zaigu Landeta. Ederki ohartu bide zen, Espainiako Erregek Oñatin euskararen alde azaldutako asmo onak, horixe besterik ez zirela, asmo huts. Gernikakoek, hemen jarri berri ditugunak, zer pentsaturik emango zioten, eta azkenean pentsatu bide zuen hauekin alferrik direla “*asmoz ta jakitez*” amestutako bideak. 1933an gaude, hortaz: “*He dicho que para conseguir ver realizados nuestros anhelos de poseer Escuela Vasca y donde la enseñanza se dé en vasco, había que variar el rumbo hasta ahora seguido y emprender una marcha, la marcha de acción. Y así es en efecto. Para nada ha sido tenido en cuenta hasta la fecha las razones expuestas y los fundamentos y derechos que axisten al pueblo Vasco para que en sus Escuelas se estableciese el bilingüismo. Ayer recurríamos a la Monarquía en demanda de justicia, acercándonos al efecto al Trono y a sus Ministros. Ayer nos pusimos en contacto con la Dictadura para pedirle atendiera nuestras justas peticiones de que en nuestras Escuelas se enseñara a nuestros hijos en Euskera, porque ella es su lengua vernácula y no el castellano; como hoy hemos acudido a la República con la misma petición. Los hombres del Estado, los de ayer como los de hoy, monárquicos como republicanos, permanecen siempre sordos a nuestros derechos. Para ellos el Estado es el todo, el Estado es el interés supremo (...)*” (1933:440).

Aracilek behinola zera idatzi zuen Estatu-nazioaren hizkuntza ofiziala dela eta, eta ez zitzaion arrazoirik falta: “*El hecho claro es que el Estado-nación*

*asumió y promovió en cada caso la ‘lengua nacional’ de los notables (alegia: “aquella oligarquía -no siempre burguesa-”) y se desentendió de los idiomas relegados por los notables. La historia sociolingüística de la Europa contemporánea confirma abrumadoramente esa regla general” (“Hizkuntza minorizatuen soziologia”:450). Eduardo Landetak eta bere garaikide euskaltzale haiek ere arrazoi osoa zeukaten gauzarik gehienetan. Alabaina, Belgika, Finlandia eta Suitza edo besteren bat eredu gisa ipintzearekin, arazo honen muina ez zegoen inondik ere argitua. Ondo egiten zuten, alde batetik, egiten zutena eginda: Estatu atzeratu eta ezjakin honen alboan herrialde garatueta adibideak aurkeztu, teoriak gogoeta ulergaitzekin baino emaitz oparoagoak erdietsiko zituztelakoan. Beraien hizkuntz eskabideak ez zeudela, beraz, lekuz kanpo. Oinarritzko eskubide eta gizalege zirela gainerakoetan. Eta hemengoa, osin beltzaren exenplutzat jarri. Aracilen aipua ez luke onetsiko pentsamendu horren logika. Hemengoa, bere berezitasun guztiekin, inongoa baino anker-basatiagoa izango zen agian, baina, **mutatis mutandis**, erro beretsuko arazo historiko sakon baten aurrean gaude, nolanahi ere.*

Landeta bere onetik atera dute, kanpokoek eta barrukoek. Etsi du Estatuaren aldetik lortu daitekeenaz, eta herri-ekimenaren esku dagoela somatzen du euskaingintzaren arloa. Jakitekoa litzateke, ez orduan, baina bai azken hamarkada hauetan, Ikastolak eta beste zenbait ikastetxe garatu duten heziera elebidunaren eredu bere begien aurrean ikusi izan balu, zer-nolako sentimenduz estaliko zatekeen hitzok idatzi zituena: *“Ante esta situación tan deporable yo me permito proponer a la Asamblea de Sociedades Euskeristas, que dejándose ya de escritos y de teorías se lancen a una lucha de acción, a una lucha que será la de establecer donde mejor se estime y dentro de tierra Euskeldun, un edificio escolar de primera enseñanza montándolo cual debe ser montada una escuela que ha de tener la pretensión de servir de norma, de estímulo, de ejemplo”* (1933: 441).

V.
LITERATURA ETA PRENTSA: ITSASORIK GABEKO
EUSKAL SAREAK

Agirre, Joseba Mirena
"Lizardi"
(1896-1933)

V . AGIRRE, Joseba Mirena “X. LIZARDI”

Literatura eta prentsa, horra Lizardik jorratu zuen beste atal bat: zer-nolako lekua dagokio idatzizko euskalgintza horri hizkuntz plangintza zabalaren baitan? Badirudi, Lizardi poeta izan arren, ez zela ametsetan ibiltzen gizarteazko egitura-sareetan txertaturik zeuden auziekin. Ez du ukatuko, orduko giroan ukaezina zenez gero, eginbideok funtsezkoak zirela eta bereziki literaturaren eragina. Lerrootan garai hartako izpiritua ederki isladatzen da, hala behar zuenez: *“Y ante el sitio cada vez más estrecho que nos tienen puesto idiomas de literatura espléndida y brillante modernidad, preciso es aceptar batalla abierta fuera de nuestro viejo recinto o perecer; es decir, que o elevamos el euskera a un honroso nivel literario, o morirá, luego de haber resistido más o menos tenazmente en sus últimos baluartes”* (1927a:45).

Prentsari dagokionez, “Arriola”rekin EUZKADIn eduki zuen eztabaidaren berriemateari arras interesgarria deritzat. Izan ere, batak eta besteak ez baitzioten balio beretsuko eragina erizten eginbide honi euskararen berreskupenerako eta garapenarako. Orduko egoera soziolinguistikoa, hots, euskarak garai hartan bere eskuko zituen transmisibide formalen zoria ikusirik, prentsaren zeregina ez zuen goi-gailurrean jartzen tolosar olerkariak. “Arriola”k besterik uste bazuen ere, hizkuntzaren gizarte-zutabe nagusien artean, oinarritzko zimentarrietarik hasi beharra zegoen, ez zeharbidez baizik bere efektuak gauzatzen diren prentsa euskaldunaren garapenetik. Metaforazko irudikapen honen bidez, ezin hobeki adierazia utziko zuen Lizardik euskalgintzako bideon nondik norakoa: *“La escuela es el huevo fecundado que lleva en potencia una futura gallina; y la prensa es, por sí sola y en nuestro caso ¿osaré decirlo? una gallina no ponedora”* (1927b:54).

Euskarazko alfabetakuntza belaunaldiz-belaunaldi heda zezakeen euskarazko irakaskuntzarik gabe, jakina, zer egin nola-halako prentsa euskaratze hutsarekin? Horra Lizardiren kezka: irakur-idatzizko hizkuntz gaitasunetan trebatu ezean, gainerako ekinbide asko kolpe huts gerta zitezkeen. Ez zuen, haatik, “Kizkitza”k eta zeramaten langintza gutxiesten. Eta komunikabide idatzion zereginari are beharrezkoago zeritzon, euskararekikoan sentsibiltate kanpainak ezinbestekotzat jotzen zituen. Bai, *“para remover y despertar los espíritus, para crear un estado de opinión”* (1927b: 55).

Urte gutxiren buruan iritziz aldatu agertuko zaigu Lizardi itxuraz bederen. Baina ez da berez horrela: iadanik sortuak ziren Ikastola batzuk berriro

ixte zorian zeuden urte haietako aginteen zigorpean. “*Euskel-Egunerokoa*” zeritzan asmopean buru-belarri sartu zen proiektua aurrera atera nahirik. Esan dezagun hortaz, halabeharrez hasi zela euskal prentsaren arloan, irakaskuntzarena “*gorriak ikusi beharrean*” zegoelako: “*badakizute guztiok, Tolosa’n euskal-ikastola polit bat degula, aspaldiko urteotan. Baña, oraingo aldian, gorriak ikusi bear: ia euskeraren izpirik bertan ezin irakasteraño beartu gaitue*” (1929d:181). Alde batetik burutu ezin zen euskalgintza bestetik mamitu asmoz zebilen olerkaria. Eta eginbide berri honetan sartzen denean, ez da nolanahi abiatzen, esan dugunez.

Egunkariaren ametsa, urte luzetan ametsa besterik jotzen ez zuena, ezarian-ezarian eskuragarriago egingo zaio. Bere barne-sentimendu hori itsatsi nahirik ibili zen herriz-herri; bazekielako jakin, inoiz berak bere baitan zituen ezin-usteak artean gailen zirela garaiko euskaltzale askorengan. Baikortasunez kutsatu nahi zituen; ez zela alegia, hain burura ezina, hiru mila inguruko irakurlegoa osatzera iristen bazen. Nik esango nuke, azkenerako, liluratu ere egin zela egitasmo honen jaiotza hurbilago ikusi ahala: “*Si la aparición del diario euskérico debe ser un suceso que no sólo Euskalerría, sino Europa y aun el mundo (...) acojan con emocionada simpatía*” (1929c:177).

“*Leengo ikastola-zaleok, bada, gaurkoz, egunkarizale biur gaitzazute: ezpaigeunden batzuk eta besteok alkarrengandik urruti. Etzaitetzela orain, leengo izparringi-zaleak gu baño epelagoak agertu, egunkaria atera ez atera darabilgun indarketa ontan*” (1929d:181). Sutagar borrokatu zuen euskara “*zokotik, sukaldetik, goizeko serietako mezetatik*” gizarte-bizitzaren esparru berrietara irten zedin. Egitasmoaren xehetasun guztiak pentsatu eta taxuturik zituen, hasi aipatu dugun balizko irakurlegotik eta aurrekontuen gorabehera txikienak ere finkatuz, egoitz-argitalpenerako zeuden aukerabideak begiz joak zeuzkan han-hemenka aurkezteko.

Horiek horrela, bada oraindik gauzatxo bat txit aipagarria guzti honetan. Hemengoa ez den batek ez luke sinistuko Lizardiren hitzok ordukoak direnik, eta ez oraingoak, oraintsu gertatu berriak gogoan dituela. Lizardi, jakina denez, euskaltzale guztien beharrean zegoen eskuartekoa mamitzeko. Eta baldintza hori beteko bazen, jokabide-arautzat zera idatzi zuen: “*Ontan, nik uste, gauz guzien gañetik alkar-lagundu-bearra jarri bear degu; iritzitxoan ganetik IRITZIA, euskeraren ona*” (1929b:174). Orain berriro pauso beretsuak urratu izan dira EGUNKARIA kaleratzeko, eta ez da falta izan “*iritxitxorik*” gure inguruan. Tamalgarria izan baita, hainbat “*iritxitxo*” nagusitu izana, IRITZIA behar genuenean. Dena dela, ez da hor ahortzen orduko eta oraingo ibilbideen arteko antz-itxura harrigarria. Aldeak, gainerakoan, oso nabarmenak dira; batez ere

egunkariari eman nahi zioten zentzu erlijiosoan. Goazen ordea, esandakora: egunkariaren jaiotze-erditzeak Lizardiren ustez egin behar zuen bidea eta egun kalean dugun EGUNKARIAk urratu duena zein beretsuak diren ikusteko: *“Noren babesean?.. Gure ustez, aukerakoena ‘Argia’ asterokoa degu. Ori izan da egunkariaren aitzindari edo aurrelari. Orrek diardu bideak zakarrez garbitzen. Ori dago lanbide orretan zerbait zaildua, ta orren lantegietan baditugu artarakoxe irar-langille euskeldunak...”* (1929d:184).

V . ALTUBE, *Seber*

Egoera minorizatueta menderatuak izan diren hizkuntz herrietako hiztunlegoaren egoera latzaz ederki asko konturatu zen Altube. Egoera tamalgarri horretan, hots, bere mintzabideak gizarte-**status**aren oinarritzko mugapen ikaragarriak ezartzen dizkionean, zertarako dago hiztun gizarajoa? Edota, gauzak beste era batez esanda, hizkuntz sistemak bere baitan daukan hiztunlegoa (hizkuntzak, izan ere, *“posee al sujeto que no es poseído por éste”* (1933:339)) gizarte-harremanen arlo desberdinetan mendeko ezartzen du, hizkuntza hori bera Estatu-agintetik at kokatua izan denean. Errukarria, beraz, nagusi-menderatzaileen mintzabide bera ez daukan hiztun ahula: *“Realmente es poco envidiable hoy la suerte del vasco que no posee otro idioma que el euskera”* (1933:352). Erdaldungoa, denik gizarte-klase apalenetakoa izanik ere, aldezturik abantail neurtezin batekin dago. Eta azpimarragarria delakoan nago puntu hau; asko hitz egiten baita hizkuntz zokorapenari buruz azken urteotan erdaldungoaren bozeramaileen aldetik. Halakoak jakin beharko luke, orain arte ez ikasia susmagarri bazaigu ere, zokorapen horri zor zaiola euskaldungoaren deseuskaldunizazioa. Estatu modernoaren bilakaerari dagokio hain zuzen ere, bere baitan irentsi dituen hizkuntz herrietako hiztunlegoa bere hizkuntza ofizial eta *“nacionallean”* eskola bidez alfabetatzea. Eta datu hau nabarmentzen du arrazoi osoz Altubek, euskaldunaren historia malkartsua eta zokoratua salatzeke. Euskaldunak bere herrian ikusi eta jasan izan duena kultur zapalketaren adibiderik bortitzena baita: *“ve alrededor suyo gentes erdaldunes de todas las edades y grados de cultura que tienen a su alcance libros, revistas, teatros y tantos otros medios de instrucción y de recreo, de los cuales pueden valerse sin necesidad de aprender un nuevo lenguaje ni siquiera sustituir el léxico del que les enseñaron sus padres, muchas veces más incultos que los del vasco euskaldún”* (1933:352).

Idatz-irakurbidezko kultur arloan ere huts egin zenaren iritzikoa genuen Altube. XIX. mendearen amaieran zegoen prentsaren irakurle bakanak erdarazko aldizkari eta egunkari, orobat bakanak, irakurtzen omen zituen. Irakurlego hau, jendaki jakinetara murrizten zen: herriko mediku, apaizen bat eta beste bizpaihiru jaun omen ziren goitik jota. Baina kanpoko gertakizunen erakarpena areagotu zen unean, berri horien jakinmina sortu zenean, aurriritzi garbizale batzuk medio, ez zen euskarazko kazetaritza herrikoirik abiadan jarri Iparraldean bezala. Aukera egokia omen zen euskara erraz, atsegin, bizi eta adierazkor batean sortzear zen irakur-egarria euskaraz asetzeko, hizkuntza hauxe zenez gero biztanlegoaren ohizko mintzabidea Gipuzkoako eta Bizkaiko eskualde gehientsuenetan. Honela

adierazten digu Altubek aipatu berri dugun kanpoko albisteen jakinmina: “Y precisamente fué en aquella época (de una manera especial durante la guerra hispano yanque, al menos en algunas zonas de Gipuzkoa) cuando se despertó en muchos euskaldunes la afición a la lectura de periódicos, cosa esta que, como es de suponer, la hacían nuestros paisanos con grandes dificultades” (1933:312).

Pizkundeko aitzindariak egotzi zien beste erantzukizun larri bat, idatz-lanetarako euskara batasun bidean ez abiaraztearena izan zen. Ortografiaren inguruko proposamenetan, erdarakotik gehiegi ez urruntzearen alde agertzen zen. Bazituen horretarako argudio praktikoak. Hala nola, adibidez, ama-hizkuntza eta pentsamendu-hizkuntza euskara zuen euskaldungo hark, erdarazko gaitasun-trebatasunak erabat urriturik zeukan irakurlego hark, nola arraio jotzen zuen gaztelaniazko testuetara euskarazkoetara baino sarriago? Datu bitxi hau ulertezina egin bide zitzaizen gehientsuenei. Ez, ordea, Altuberi: “Ocurría en aquella época (y ocurre ahora), que los vascos, aun los auténticamente euskaldunes, entre el euskera, idioma que dominan mejor pero que encuentran escrito con ortografía no cursada en la escuela, y el erdera, idioma que entienden con dificultad pero que lo ven escrito con ortografía a la que se les ha acostumbrado desde niños, prefieren el segundo, tanto para leerlo como para escribirlo. Esto les parece a muchos inexplicable (para nosotros no lo es del todo), pero los hechos hechos son, nos parezcan o no explicables” (1933:313).

Eskolarik bere eskuko izan ez duen mintzairak idatz-irakurritzko arloan aurkitu dituen behaztopa gaindigaitzak zehazki behatu zituen Altuberen sen zorrotzak. Horiek dira batzuk. Besterik ere ez zen falta izan, halere. Euskarazko testu idatzietan erdarakaden zurrumbiloa ordurako iadanik ezaguna zuten. Arazo hau aipatzen duenean, euskararen nolabaiteko barne-diglosia alegia, egun euskaldunberritzat ezagutzen ditugunak jorratzen ditu. Horiek euskara ikasteko egiten duten ahalegin eskerga bikainetsi ondoren, euskaldunzahar askoren lotsarako eredutzat azaldu ondoren, ez die barkatuko halere euskaraz idazterakoan bigarren hizkuntza honen sena eta muina behar adina ez menderatzea. Hona, beraz, euskal irakurlegoaren bila abiatu behar zen garaian, beste arazo bat gehiago hori euskal testuetara erakartzeko. Salaketa egungo egunean inoiz baino salagarriago den hizkuntz transmissiobideen berma linguistikorik ezean oinarritzen da: “Tales producciones literarias revelan la gestación mecánica y rígida de una traducción al euskera de conceptos pensados y sentidos en un idioma extraño, resultando así un lenguaje, que si es tolerable para las expresiones técnicas o científicas, carece de todo atractivo en las producciones propiamente literarias” (1933:346).

VI.
ESKOLA-IRAKASKUNTZA: ETSAI AHALTSU BAT
EZIN ADISKIDE BIHURTU

Etxegarai, Bonifacio
(1878-1956)

VI. AGIRRE, Joseba Mirena “X. LIZARDI”

1927an Lizardiren kezkarik nagusia, euskararen zoriari dagokionez, Eskolaren inguruan biltzen da. Urte hartako zenbait ekimen aipatu ondoren, Arrasateko “*Euskararen Eguna*”ren ondorio-eraginak gogoan dituela, bere aldetik ez du inolako zalantzarik agertzen lehentasun-auzia zehazterakoan: “*SI; existe seguramente un aspecto del problema de acción vasca merecedor de evidente prioridad, añadamos angustiosamente urgente. Es el del euskera en relación con el niño del territorio vasco euskaldun*” (1927a:44)

Garai hartarako euskararen ordezkapen diglosikoa abiada bizian zegoen. Lizardiren hitz-lerrook prozesu horren agerpen garbia dira, irakurtzen diren moduan irakurrita ere: “*empezar a evitar que el euskera se extinga en muchos de los niños de la actual generación, habitantes de los centros algo considerables de población del país euskaldun*” (1927a:45). Belaunaldien arteko transmisibideen porrota eta etendura, halarik ere, ez zen euskararen eremu zabal-osora hedatzen: herri eta hirigune hazietara baizik, eta hori eskualdean eskualdeko euskararen eutsi-indarraren arabera noski.

Euskaldunen arteko hizkuntz lokarriak eteten ari direla dakusa Lizardik. Horregatik, ez du ilusio handiegirik piztu nahi badaezpada ere, hizkuntz lokarria berriro osatzea ez baitzaio gauza erraza iruditzen. Mende luzetan barrena euskararen iraupen-indarra neurri bateko isolamendua izan bada, hori ere iadanik baliogabekotzat jotzen du: “*Porque no podemos pensar hoy que el euskera subsista por el aislamiento*” (1927a:45). Honez gero ez du pentsatzen euskara modu begetatibo batez bizi ahal izango denik.

Egoera tamalgarri horren aurrean (“la tristísima realidad que diariamente palpamos”) zerbait egiteari ekin behar zaio. Lehen-lehenik, Lizardiren ustez, euskararen irudi-baloreak garatu eta txertatu behar dira haurreriaren baitan. Jarrera hori eragingo duen hazia erein. Bere iritzirako, artean behintzat, euskaldunak ez baitu bere hizkuntza behar bezala balioztatu: “*semilla de que todas las generaciones anteriores de niños euskaldunes, desde que hay noticia histórica del mundo han carecido*” (1927a:45). Euskal haurra, bere mintzaira eta kulturaz kontzientzibideetan inoiz barneratua izan ez dena, horretara bideratu beharra dago. Aski da belaunaldi inkontzienteez, eta horren lekuko berea ipintzen du: “*como nosotros lo hemos sido*”.

Euskarazko alfabetakuntza eskolaren bidetik hautematen du, eta jardunbide horretan egin behar dira eginahalak. Euskarazko irakurgai gozo-atseginen bidez, haurraren bere hizkuntzarekiko jarrera-irizpideak aldatuko direlakoan dago. Haurrak, izan ere, era horretara, euskara beste hizkuntzen pare, pentsamendu jasoen arloan ere erabilgarria dela sumatuko luke eta, ondorioz, ohizko diren aurreiritzi asko ezabatu egingo lirатеke. Idatz-irakurketaren arloak euskaraz lantzen baziren, aurrerapauso galanta emango zela iruditzen zitzaion, artean euskara ez baitzen erabilia eginkizun horietarako eta handicap lantz hori gaingitu behar zen nola edo hala: *“que en un futuro más o menos próximo las generaciones jóvenes encuentren natural y exento de toda violencia el hecho de leer corrientemente y en euskera correcto, y de escribirlo igualmente al comunicarse con sus padres y amigos euskaldunes”* (1927a:46).

Lizardiren burubideetan dabiltzan asmo horiek mamitu ahal izateko, Eskolaren bidea da aukera bakarra. Eta asmoaren aldarrikapena ez du samurkiro egiten, haseran behinik behin: *“La imposición a todo colegio o escuela particular radicante dentro del País Vasco euskaldun, de la obligación de instituir una hora diaria de euskera”* (1927a:46). Alde batetik, beraz, euskal eremura murrizten du orain “A” eredutzat ezaguna dugun hizkuntz ikasmoldea. Bestetik, aipagarria, lehen begi-golpez bederen inposizioaren (egungo egunean hain maneiatua den hitza, bidenabar esateko) proposamena da. Baina laster leunduko du Lizardik proposamen hori eta gauzak gaurtik begiratz gero, larregi leundu ere: *“No ser larga, media hora, por ejemplo. No ser obligatoria, sino voluntaria”* (1927a:46). Ulergarria egiten zaigu, halere, Lizardiren proposamen hori. Eta hau esateko ditugun oinarriak, besteak beste, honako hauek lirатеke: a) garai hartako irakaskuntza *“elebidunaren”* eredu nagusia bera zelako euskararen **status** beretsua zuten hizkuntzen artean, eta b) orduko ingurune soziolinguistiko aski euskaldunetan (Lizardik ez baitu eskualde erdaldunduetan ezartzeko asmorik adierazten) eskolaren erdal eragina ez zelako erabatekoa izaten. Nolanahi ere, ezin isilduko dugu beste datu bat: euskaltzale haien zalantza eta beldurra. Zalantza, guraso askoren erantzunaz; eta beldurra, hizkuntz gatazkaren bidez beste gizarte-mailetan tirabirarik sortzearena. Lizardi ere ez baitzen noski delako gutxiagotasun konplexutik libre egongo orduko egoerari zegokion minorizazio-unearen arabera.

Ikastolen abiaburua, dakigunez, gerra aurrean kokatzen da. Lehendabizi jaio zen ikastoletako bat Tolosan hezurmamitu zen. Lizardik, beraz, bertatik bertara bizi izan zuen euskarazko lehen irakaskuntzaren urratsa. Ez zen gertakari hori oihartzunik gabe geratu noski. Eta bere kazetari-lanak horren lekuko ere badira. 1921 aldera ekimen itxaropentsu hori gorpuzten hasi zen Tolosan, eta artean amets hutsa zena, egia bilakatzen hasi zen hastapeneko lau ikasle soilekin. Euskarazko ikasbide honetara era guztietako jatorri soziala zuten haurrak iritsi

ziren: *“Asisten hijos de las más cultas y acomodadas familias, muchos de clase más modesta e incluso una partida de pequeños ‘baserritarras’ de los contornos. Fuerza el ejemplo, pese a todos los perjuicios”* (1927c:58).

Zazpi urte arteko epealdian euskal heziera berriaren emaitzak aski onurakorrak izan ziren. Zentzu honetan, oinarritzko ikaskuntzaren barnean ama-hizkuntzak izan behar zuen leku eta egitekoaz garaiko euskaltzaleek zituzten ideia-hipotesiak bat etorri ziren urte gutxiren buruko eskarmentuarekin. Heziketa elebidunaren abantailak, Gales Herri, Finlandia edo Belgikatik ordurako eskuraturik zuten informazio pedagogikoaren arabera, oraingoan begien aurrean burutzen ari ziren. Eusko Ikaskuntzaren III Kongresua aipatuko du Lizardik berrikuntza pedagogiko honen informazio-iturri moduan: heziketa elebidunaren lehen urratsak, besterik usteko balitz ere, ez ziren urratu oinarri teoriko zabal eta aski landu baten bidetik at. Egia da geroak orduko zenbait uste, ustel samar bihurtu dituela, baina pedagogian hizkuntzari gerora aitortu zaion leku aparta, orduko ikerkuntzetan iadanik formulatua zegoen nolazpait. Ama-hizkuntza egoera minorizatuetako haurrena denean, ama-hizkuntzan eskolatzeko premia are eta larriagoa da, alderantzizko haur-elebitasunean ez bezala. Gainera, bigarren mintzairaz eskolameak bereganatzen duen gaitasun-trebatasuna, horrelakoetan, ez da batere gutxiestekoa gainerako hizkuntz eredu elebakarrarekin alderatuz. Hauxe frogatu bide dute Eusko Jaurlaritzako Euskara Zerbitzuak azken urteotan argitaratu dituen E.I.F.E. ikerlanek; ez dela alegia, funtsean bederen, bigarren mintzaira nagusi-ahaltzuaz eskuratzen den trebatasun-maila ia batere urri-eskasagoa erdal eredu hutsetan ari direnekin gonbaratuz. Eta Lizardik Tolosako *“Euskel Ikastola”*ri buruz argitara eman zuen artikuluan antzeko gauzak aitortzen dituenek, pentsatzekoa da, Tolosako bizigiro kaletartuan espainieraren erakar-indarra ez zela batere ahula: *“Esto no ha sido obstáculo para que todos los alumnos hayan alcanzado al propio tiempo un suficiente conocimiento de la lengua castellana. La agilidad mental que este ejercicio produce les pone desde un principio en condiciones de adaptabilidad superiores a las de los niños monolingües”* (1927c:60).

Euskarazko ikastereduaren jarraipenik ezak bere onetik ateratzen zuen poeta euskaltzalea. Gorago adierazi dugunez, zazpi urte arteko eskolaroa aipatzen digu sortu berri zen heziketarako. Horren ondoren, euskal haurreria, hizkuntzaz eta hezkuntzaz molde arrotzetan abiatu beharrez zegoen: *“Salen los niños de ‘Euskel Ikastola’ a los siete años, para caer en las garras de un colegio que se complazca en ahogar la planta tan bellamente florecida en sus tiernos espíritus”* (1927c:61). Euskal landarea asaba zaharren baratzarik gabe, umezurtz.

VI. ARIZTIMUÑO, Jose “AITZOL”

“*Bortxaren bidez Estatuak erauzitako eskubideak*” aldian aldiko hizkuntz borrokaren egoerara moldatuz, ekin eta berrekingo dio Estatuak taktika berriez. Oinarrizko baldintzak bere alderako hizkuntz dinamikan lerratuak daude. Bortxaren monopolioa edukitzea, ordea, ez dirudi aski denik; bestalde, demokrazia formalaren zantzuak ezin ditu erabat eta osoki ezabatu. Hona beraz, ondorioa: “*pero no se han atrevido a condenar a muerte a quien no hable la lengua oficial del Estado*” (1935:223). Zeren bitartez bideratuko du Iraultza frantsesaren ondorioz eraberritu eta eraiki zen Estatuak bere hizkuntz baterakuntzaren asmoa? Izan ere, bortxa hutsaren indarra ez da aski izan herri menderatuen hizkuntz asimilazioa burura eramateko. Lekukotasunak ez dira falta zentzu horretan. Oraingoan, halere, hazkunde ekonomikoak bide ematen du ekoizpenbide kapitalistaren ildotik, gainegitura-sare berri eta eraginkor bat jasotzeko. Eta gainegituraren maila honetan, ondorio erabakikorrak izango zituen aparatu batekin topatzen da gailentzen ari zen burgesia. Eskola hain zuzen: kultur-ideologien eta kualifikazio-gaitasunen irakaspide izango zena, orobat, hizkuntz ezarpenerako erabilia izango da klase sozial hegemonikoen eskutik.

Feudalismoaren hondarretan hizkuntz herriok bortxa bidez menperaturik geldituko dira aurrerantzean. Baina, adierazi berri dugunez, hori ez ezik kultur-ideologiazko aparatuen behar gorria dauka Estatu modernoak barne-lotura trinkoa finkatzeko. Instantzia juridikoaren babesean, hots, honi darizkion lege-araudien eta ideologiazko legitimazio-mekanismoen itzalpean, irakaskuntzaren monopolioa aurre-baldintza bazterrezina bilakatuko zaio. Eta, jakina, hemen hasiko dira hastekoak, batzuen hondamendirako eta besteren nagusitasunerako. Gisa honetan epaitu zuen Aitzolek fenomenoak: “*Estos conflictos arrancan, como de fuente emponzoñada, del monopolio docente del Estado. (...) Y lo que Napoleón ideó y realizó para ejercer una omnímoda potestad en la formación de la niñez y de la juventud, los Estados europeos del siglo XIX, imitando al emperador francés, quisieron plasmar a su antojo la inteligencia de las futuras generaciones. Esta arma del monopolio de la enseñanza ha sido instrumento dócil y a la vez eficacísimo para arrinconar, perseguir y herir de muerte las lenguas no oficiales de los diversos Estados*” (1935:232).

Lizardi bere adiskide minarentzat bezala Eskola izango zen, izatekotan, euskararen salbabidea. Erakunde hauxe bera izan baldin bada, etsaiarentzat, bitartekorik eraginkorrena, beste hainbeste pentsatzeko arrazoirik ez zitzaien falta

nonbait. Kolpe huts gertatu dira, **a posteriori** ikusi ahal izan denez, haserako itxaropen eta amets haiek. Baina artean ez zegoen behar adinako elementu enpirikorik aldeztu aurretik konklusio hori formulatzeko. Euskararen berreskurapena ideietan borobildua zegoen, egintzabidetan abiatzea falta zitzain, itxuraz: *“Todos los amantes del país deben considerar que la conquista de la enseñanza euskeldun debe ser, hoy por hoy, una de las más importantes aspiraciones de las organizaciones vascas. Es el talón de Aquiles del pueblo vasco”* (1935:228). Goazen beraz, arlo honetako ekimen-ahalmenak zertan ziren pittin bat ikustera, gaingiroki bada ere.

Euskarazko irakaskuntzaren panoramika ez zaio batere gogobeteko Aitzoli. Urratu diren bideak xeheki agertuko ditu bere testuan; non zer egin den, non-nolako ekimenak egon diren Ikastolei dagokienez, erdal eskoletan euskararen sarbidea zein mailatan dagoen eta, azkenik, testu-liburuen hastapenak noren eskutik bultzatuak izan diren. Kexu da bide honetan hain atzeraturik egoteaz, abertzaletasunaren mugimendu politikoa honekiko askoz ere hazi eta sendotuagoa dagoen bitartean.

Eusko Ikaskuntzaren esku zegoen eskola euskalduntzeko saiakuntza honetan heziera elebidunaren jakintza-bideak lantzea. Besteak beste, Iruñean eta Gernikan antolatu zituen kongresuak asmo-xede horren harian kokatzen ziren. Euskarazko eskolaketa ez da, ordea, ama-hizkuntzari irakaskuntzan zor zaion ukaezinezko lekuaz proposamen teorikoak elaboratzearekin soilik egiten. Horregatik esango du erakunde hau ez zela eragingarria izan eskolaketa euskaldunaren egiazko mamikuntzan. 1918 aldera Bizkaian Diputazioaren babesean egindako urratsa izendatuko du serio eta garrantzitsuenatzat. Eta ekimen honen buru, Eleizalde: Auzategiko Eskolak euskalduntzeko euskaltzale iaioa. Gipuzkoako esperientzien artean Nekazal Eskolena izendatzen du. Hau ere Diputazioaren gidaritzapean baina eskolen ardura dutenen aldetik inolako prestakuntzarik gabeak honelako proiektu bat gauzatzeko. *“Eusko-Ikastola-Batza”* izango da euskal nazionalismoaren beste sorkuntza bat. Eta honen barnean koordinatuak zeuden oinarritzko irakaskuntzako 15 eskola eta ertainetako ikastetxe bat. Horrezaz gainera, *“Algo se ha hecho, sobre todo en Gipuzkoa, la iniciativa privada por la instrucción infantil en euskera”*: Donostiako *“Koruko Andre Mariaren Ikastetxea”*, *“Deun Iñaki”* eta *“Arantzazuko A.M. Ikastolak”*; Tolosan beste bi aipatzen ditu; Iruñea, Lizarran eta Gasteizen ere bazeuden euskarazko ikastetxeak maila elementalean; eta amaitzeko, erlijiosoen ikastetxe batzuetan ere bai zerbait, euskararen sarbidea hauetan ganoragabekoa iruditzen bazitzaion ere.

Euskarazko ikaskuntzaren lehen urratsok baldintza gogorretan urratu zituzten; eta horietan gogorrena, agian, euskaldungoaren hezkuntz kezkarik eza

izango zen, aztertzen ari garen autoreok sarri ikuitzen bait dute arazo hori. Testu-libururik eza ez da noski buruhauste makala izango. Ezerezetik abiatu beharrak badakigu zernolako behaztopa ikaragarriak ezarri dizkion, orduan ez ezik, 1960. hamarkadan berriro martxan jarri zen Ikastolen mugimenduari. Egon, zerbait bazegoen, behar zutenaren pare ez bazegoen ere. Hona gerora ere edadean sartuxeak garenontzat ezagun samarrak diren testu batzuk: *“Martin Txilibitu”*, *“Umearen Laguna”*, *“Xabierto”*, *“Pernando Amezketarra”*, *“Euskerazko Zenbakera”*, etab.

VI. ELEIZALDE, Luis

Ezaguna genuen Fr. Jose Ignacio Lasaren “*Sobre la enseñanza primaria en el País Vasco*” liburu ederra. Eskola-zigorrari buruzko albiste beltzak liburu horren bidez jakin genituen. “*Eraztuna*”ren zigortzat ezagutu izan dena, Aita Barandiaranen belaunaldikoek jasana, hizkuntz errepresioaren eredurik ankerrenetako bat izan da eskolaroari dagokionez behintzat. Eta hain zuen, aurtan bertan idoro diren dokumentu batzuetan zigor mota honi buruz gauza berriak jakin ahal izan dira. Eskuratu dudana informazioa prentsa bidezkoa izan da, eta hori daukat orain eskuera: “*Un documento recientemente publicado por la revista de Estudios Vascos del Instituto Príncipe de Biana, en Nafarroa, ha demostrado que el uso de castigos corporales, en la escuela pública, contra aquellos alumnos que utilizaran su lengua materna, el euskara, data del siglo XVIII y no desde finales del XIX e inicios del XX, como se ha afirmado hasta ahora*” (EGIN:91-X-22).

Eleizalde ez du zehazki aipatzen “*eraztuna*”ren eskola-zigorra. Bai ordea antzeko gauzarik. Darabiltzan hitzok erabilita, zigor-mota, edozein zelarik ere, ez zen txantxetakoa izango: “*(..) desde sus primeros años se enseña a despreciar su idioma nativo y a odiarlo a causa de los barbaros castigos corporales que le hayan valido su conocimiento y uso*” (1919b:871). Datu honek, hots, eskolabidezko errepresioaren funtzionamenduak, hizkuntz borrokaren arloko estrategibideen nolabaiteko uztardura adierazten du. Aitzol izan zen zera azpimarratu nahi izan zuena; Estatuaren aldetik ezarritako asimilaziobideek ez zutela agintekoek espero zuten etekinik ematen eta orduan ideologibidezko metoduez baliatzen zela. “*Eraztuna*” edo dena delako zigorbideak Eskolaren bitartez aplikatu izanak, ordea, ez du mugarri finkorik jartzeko biderik ematen. Esan nahi baita, berez ideologibidezko erakunde bat ere, Eskola bezala, bortxa fisikoaren aplikagune izan daitekeela eta hizkuntz jazarpena aldian aldiko baldintzen arabera zela. Onez ezin zena, txarrez. Gerora, euskaldungoa elebidundu eta erdaldundu ahala, metodo anker hauen premia ezabatzen joango da, mekanismo “*samur*”en aplikazioa aski izango delako. Eleizalderen zintzotasunak bere onetik ateraraziko du hau eta gizatasunaren izenean Oñatiko Biltzarrera hurbildutakoen aurrean salaketa-hitzok jaurtikiko ditu: “*No quiero mirar ni por un momento el aspecto político de la cosa, si lo tiene, sino sólo el puramente pedagógico, y protesto contra éste, en nombre de la humanidad, del sentido común y de la cultura, con todas las fuerzas de mi alma*” (1919b:871).

Euskarazko irakaskuntza martxan ipintzeko bide bakar bat sumatzen du:

euskaldungoak bere kabuz eskolaketa-sistema berri bat taxutu. Hori arrazoibidetzeko Bohemiako eskarmentuaz hainbat eta hainbat xehetasun eskaintzen ditu. Han, Austriaren mende zeudenean, “*Marits Skolska*” eskola-elkartea martxan jarri eta oinarrizko heziera bertako hizkuntzan ematen hasi ziren germaniarren monopolioa leundu nahirik. Beste hainbeste egin behar zela zioen Eleizalde Euskal Herrian ere. Estatuaren hezkuntz politika lehengoari zerraion eta ez zegoen itxaropenerako zirrikiturik: “*el Estado ha decretado que el corazón del País euzkeldun, en los últimos ‘auzos’ de la montaña nabarra, guipuzkoana y bizkaina, la enseñanza sea exclusivamente castellana, o no sea*” (1919b:871).

VI. ETXEGARAI, Bonifacio

Gerraurreko euskalgintzaren ardatza euskarazko eskolaketaren ingurumarian kokatzen zenez, era askotako testuak ageri zaizkigu auzi honi alde edo moldez loturik. Bonifacio Etxegarai, legegizona zenez, irakaskuntzaren eremuan euskarak historian barrena pairaturiko lege-oztopoak ikertzen saiatu zen, eta ondo saiatu ere. Ez zen bakarra izan, halaz guztiz, eskolaketaren baldintzapen juridiko-legalak aztertzen. Bat besterik ez aipatzeko, Altzoko Migel Olanoren *“El derecho a la instrucción primaria en la lengua materna ante el derecho internacional positivo”* lan mamitsua aipatuko genuke.

Eskola-irakaskuntzari eskaintzen diogun atal honetan bertan, eta Eleizalderen eskutik agertzen ditugun gauzen artean, *“eraztuna”*ren eskola-zigorrari buruzko zenbait zertzelada jakitera ematen dira. Ez genuke ordea geure barrena lasai utziko, egungo euskaltzale gazte-kezkatiei Etxegaraik Humboldt-en eskutik dakarren aipua bere zehaztasun osoan helaraziko ez banenie. Bestean ikuitu dugun aspektu batetik abiatuko gara hemen ere, hots, eskola-zigor honen aintzinatasunetik: *“Otorga (Humboldt) a la persecución del vascuence en las escuelas una antigüedad que, por lo menos, se remonta hasta los días de la niñez de Astarloa, es decir, hasta mediados del siglo XVIII, época en que el euskera sufrió los más rudos ataques, allá donde debió recibir trato más cariñoso”*. Horiek horrela, goazen maiz entzun baina kontaketa-zen zehaztasunean parerik ez duen *“eraztuna”*ren historia ezagutzera:

“Persecución del vascuence en las escuelas. El maestro da al principio de la semana a un niño el anillo. Este niño se llama ‘el rey’. Presta atención a quien habla una palabra en vascuence fuera o dentro de la escuela con otro escolar y le da el anillo. Este, a su vez, presta atención a lo mismo y da el anillo y así sucesivamente. Al fin de la semana pregunta el maestro por el anillo e inquiere en serie a todos los niños que le han recibido unos de otros. Estos se han de poner luego con los brazos en alto en cruz, levantar por detrás la camisa, y se les castiga. Así se enfurece contra la naturaleza. Pero los escolares (esto me lo refirió don Pablo Astarloa de su niñez, tanto se cultiva ya esta miseria) eluden la prohibición. Si uno de ellos quiere decir algo al otro, lo dice al árbol, a la estrella, y el otro contesta así, o a un transeunte, pero no el uno al otro. Lo mejor es que se ven obligados realmente a ello, porque a menudo no saben las expresiones castellanas. Muchos de los ‘caseros’ no envían sus niños a la escuela” (1934:34). Humboldt-en argibideok bere *“Diario del viaje vasco 1801”* delakoan jasoak

daude.

Irakaskuntzaren munduan euskarak eduki dituen sarbide apalen bila dabil Etxegarai, sarbide horien haztarnen noiz-nolakoez. Eta 1550eko hartan, behin eta berriro aipatua eta goraiatua izan den Kalagorriko apezpikuaren eskari-gutuna hartzen du abiapuntutzat. Ez ditu, bere ikerketen bideetan, Bernal Díaz de Luco bezalako elizgizon asko aurkituko, Malaxetxebarria eta Larramendiren eskutik egiten duen bidaia horretan. Elizaren barruan egon zitezkeen euskal sentsibiltate desberdinak gorabehera, eskolaketaren hastapen haietan euskarak ez bide zuen halabeharrezko sarbidetxo huraxe besterik. Alegia, eskolume euskaldun hutsekin irakaslegoak eduki zezakeen inkomunikazioa gainditzeko igarobidea. Etxegarairen ustea, azkenean, honelatsu laburbil dezakegu: *“Son muy discretas las presunciones del P. Malaxechevarria; pero aun otorgándolas todo el valor de una realidad indiscutible, no habrían de acusar la vigencia de un método estrictamente pedagógico de aplicación del bilingüismo, aunque sí el empleo del euskera como un medio rudimentario apto para que maestros y discípulos se comunicasen, mientras éstos se iniciaban en el manejo de la lengua de Castilla”* (1934:38).

Aintzinako errejimenaren baitan jaio eta zabaldu zen eskola-sistema Elizaren mendeko zen, erakunde haxe baitzen, izan, orduko Estatuaren aparatu ideologiko-kultural garaiena. Eta Elizaren erantzukizun historikoa hemen ukaezinezkoa da. Elizaren adar euskaldunari egotzi izan zaizkion merezimenduak gutxietsi gabe, gauzak beren lekuan jartzerakoan, datu nagusi bat dago guztien buru: bera izan dela hain zuzen eskolabidezko erdalduntzaren erantzule zuzenena eta behinena. Antzekorik esana genuen hor nonbait, baina ez dago lekuz kanpo gai hau ostera hemen aipatzea.

Estatuak berak bere eskola sarearen proiektua abiadan jartzen duenean, herrian herriko maisuaren hautapena dago auzian urte luzetan barrena. Etxegarairen azalpenetan esaten zaigunez, 1857 baino lehenagoko garaietan, euskal foru sistemari esker, eskubide-ahalmen hau euskaldunen esku zegoen. Hain justu, Udalen ahalmena zen hautapen hori egitea. Ez du hortik ondorioztatzen, halaz ere, maisu euskaldunen aukera eginaz, orduko Udalen jokabidea eskolumeen hizkuntz eskubide eta pedagogi-eredu egokien bidetik ibilia zenik beti. Humboldt-en lekukotasun eta argibideetan oinarritzen da epai ezkor hori emateko.

Moyano Legarearekin, ordea, hankaz gora ipintzen dira foru eskubideen hautamenak, eta egoera berri honek agente-erankunde aldetik nolabaiteko erantzun-aldarrikapena ekarriko zuen. Hizkuntz legeriaren kondaira goibelean, Moyanoren hau beste urrats asimilatzaile bat izan zen Espainiako herri-mintzarentzat. Asko hitz egin izan da garai haietako hizkuntz legeentzaren

antzutasunaz, lege-arauen aplikazio-ahalmenik ezarena azpimarratzeko, edota legetasunak orduko egoera soziolinguistikoan eduki zezakeen eraginkortasun ahula nabarmen erazteko. Ez genuke, haatik, Etxegarairen iritzia hona aldatu gabe utzi nahi auzi honen inguruan. Honela hasten da bere aipamenean: *“La ley de Instrucción Pública de 9 de Septiembre, que es conocida con el nombre de Ley Moyano, apellido del Ministro que la refrendó, fué mal recibida por Alava, Guipuzcoa y Vizcaya. En su articulado nada se estatuye en cuanto al uso en las escuelas de las lenguas vernáculas. Este silencio y el carácter eminentemente centralizador del cuerpo legal que la guarda dicen lo bastante respecto al particular”* (1934:40). Hasera hitzak horiek baldin badira, ondorengoak are jakingarriagoak iruditzen zaizkigu, harako eraginkortasun ezaren leloa dela eta ez dela. Tartean Isabel II.ari hiru Diputazioek igorri zioten izkribuaren mamia dakar, haien eskari-erreguei Erreginak eta aginte gorenak entzungor egin ziela esplikatuaz. Goazen, horrenbestez, Moyano Legearen ondorioak ezagutzera Etxegarairen ikusguneetik: *“Pero para nada sirvió aquella respetuosa petición. Se impuso la ley y tuvo eficacia. ¡Vaya si la tuvo! No fué esa ley una de tantas leyes que parece que no tienen otro destino que el de ocupar algunas columnas de la Gaceta de Madrid y engrosar los tomos del Alcubilla. Esa ley organizó el Magisterio. Creó el funcionario. Y las leyes que definen y regulan la situación de los funcionarios aseguran su permanencia”* (1934:41).

Handik urte batzuetara lege horrek halakoxe aldaketatxo bat izan zuen. Eta Etxegarairen esanei bagagozkie, hemengo aginte-erakundeen eskabideak jaso ere egiten zituen punturen batean edo bestean. Egia osoa esateko, eraberritzeak eta etenaldiak izan bide zituen, ondoren berriro indarrean jarri aurretik: *“Ya hemos dicho que la demanda no fué atendida. Pero en los vaivenes de la legislación, la ley de 9 de Septiembre de 1857 estuvo derogada desde el 2 de Julio de 1868 hasta el 14 del mismo año; recobró su imperio en esta fecha, pero con algunas modificaciones; entre otras, la que autorizaba a los maestros para que pudiesen emplear los métodos docentes mejores a su juicio, y a los Ayuntamientos, para que nombraran a aquéllos, aunque sin facultades para separarlos; esto es, lo mismo que estatuyó el Reglamento aprobado por las Juntas generales de Guipúzcoa en 1824 y pedían las Diputaciones vascas en 6 de Noviembre de 1857”* (1934 :104) .

Azken karlistadaren garaian indar-harremanak hemengoen aldera lerratuak zeudenean, euskaraz ere eskolatzeko saioak martxan jarri nahi izan ziren. Ekimena Gipuzkoa eta Bizkaiako Diputazioen aldetik jaio zen eta zenbait urrats eman ere bai araudibideak finkatzen. 1868tik 1874era doan tartean gertatu zen eskoletan elebitasuna ezartzeko ahalegin-saio hau eta ondurik eta taxuturik zuten araudiak honako hau zeraman izenburutzat: *“Reglamento provisional de las Escuelas de Instrucción Primaria de la M. N. y M. L. provincia de Guipúzcoa”*.

Abagadune egokia izan zen beraz, euskal karlisten ekimena, behingoz zinezko hezkuntz elebitasuna bideratzen hasteko. Euskarari behin eta berriro ukatu zaion hezkuntz eremua euskalduntzeko saioa egia bihurtu izan balitz, oinarri hauen arabera antolakuntza ezagutuko zukeen euskal eskolak: *“Se exige en ese Reglamento, como condición inexcusable, que todos los maestros, públicos o particulares, posean ‘la lengua vascongada’.* La enseñanza en las escuelas de párvulos *‘ha de ser precisamente en vascuence’.* Se clasifica la instrucción primaria en elemental y superior. Entre las materias que abarca aquélla, figuran: la lectura y escritura *‘primero en vascuence y después en castellano’*; nociones de Gramática de ambas lenguas, con la misma gradación de prioridad; y el catecismo de la Doctrina Cristiana y la Historia Sagrada, explicados exclusivamente en euskera. Se maneja sólo el castellano en la instrucción primaria superior. Toda enseñanza -se dice- que no abraza las materias señaladas para la elemental, se considerará incompleta. La enseñanza que ha de darse en estas escuelas será en vascuence, pudiendo, sin embargo, darse en castellano al que los desee, después de instruido el alumno en la lengua vascongada, y siempre que en ello convenga al profesor” (1934:107).

XIX. mendeko lehen erdialdian Agustin Pascual Iturriagak amestu zituen euskal eredu pedagogikoak, oraingoan ere, bertan behera utziko dira indarraren arazoiaz. Euskararen hezkuntz eta kultur balioa, bere baitan osoki eta erabat hartu gabe, erdarazkorako igaroalditzat zeukan ikuspegi pedagogiko honen atarramendu gaiztoa, hitzotan laburtzen digu Etxegaraik: *“No muchos meses después de haberlos formulado, ocurrió el final de la guerra civil con la derrota del ejército carlista”* (1934:108).

Primo de Riveraren Diktadura bitarteko joan-etorrietan, Diputazioen aldetik egindako hainbat kudeaketen berri ematen digu Etxegaraik. Horien artean Gipuzkoakoaren jarrera gailentzen da gehienbat. Baita Nafarroatik Pedro Urangaren txostena ere 1897an, non betiko auziaren ildotik, irakaslego euskalduna erdiesteko zenbait proposamen egiten baita. Aipatzekoa da orobat Donostiako *“Consistorio de Juegos Florales”* delakoaren eskabidea Gipuzkoako Diputazioari. Diru aitzakiak tarteko, eskari horrek ere ezezkoa jaso zuen. Beldur ziren euskaltzale haiek, baldin eta egunen batean euskarazko irakaskuntza burutzeko lege-bideak zabaltzen baziren, behar adinako maisu-maistra euskaldunik ez ote zuten izango. Eta horrela ulertzen da haien helburu hau: *“Fué el 12 de Marzo de ese mismo año 1898, cuando el Consistorio de Juegos Florales Eúskaros de San Sebastián acudió a la Diputación guipuzcoana con el proyecto de creación de una Escuela Normal de Maestros y otra de Maestras ‘que servirían de plantel para formar el contingente de profesores de ambos sexos, destinados a difundir la primera enseñanza en el habla propio del niño euskaldun’* (1934:197).

Diktaduraren ezarpenarekin batera etorri ziren euskal eskolarentzat etor zitezkeen debeku eta jazarpenak. Euskaltzaleen elkarteei esker ihardetsiak zeuden zenbait aurrerapausok behaztopa larriak izan zituen aurrerantzean. Bata bestearen atzetik zetozen dekretu-aginduen bidez, ikuskatzaitza bereak eta bi egiten hasi zen, pasarte honetan argi eta garbi dagoen bezalaxe: *“Y en otra R. O. de 12 de Febrero de 1924 se encarece a los Inspectores de primera enseñanza que cumplan con la misión de vigilar en las escuelas públicas, y aun en las privadas, si los libros de texto contienen algo en que no resplandezca el mayor amor a la patria y a su unidad, llegando incluso a la clausura del Centro donde se procediere de otro modo y a la suspensión de los maestros nacionales o municipales que no cumpliesen las disposiciones respecto a la enseñanza del castellano”* (1934: 200) .

Bonifacio Etxegaraireren lan eder hau anekdota batekin amaitzen da. Bizkaiko itsasaldean eskolume batek egin zuen itzulpen bitxi harekin alegia, *“Amar a Dios sobre todas las cosas”* euskaratzerakoan, gaztelaniaz ikasten ari zen dotrina, nolako ulermenez ikasten ari zen erakusten zuena: *“Jaungoikoa soka guztiakaz amarretako”*. Euskaltzale haien argudio nagusia, bestetan ere esana dugunez, eskolumearen ama-hizkuntza izan zen. Hizkuntz eskubide honetan oinarritu ziren beren nola-halako elebitasun-ereduren bat eskolaratzeko. Geroagoko kontuak dira, gerra ondoko ikastolen irakaspideak, eskolabidezko bi hizkuntzen berreskurapen eta garapen osoaren teoria eta jarduna.

VI. LANDETA, *Eduardo*

Txosten-hitzaldietan “*yo no vengo aquí a enseñar absolutamente nada*” esanez hasten zen gizon hau, zinez eta benetan aitor dezakegu, oso jantzia zela hezkuntz gaietan. Bere lan askok ez du gainera, aspektu askotan, indarririk galdu. Hezkuntzaren helburu bezala izendatzen zituen atal asko, zoritxarrez, egungo eskolarentzat ere amets urruna dira. Baina ez da hori gure gaia, eta gatozen harira.

Landetaren etengabeko salaketa, laburbilduz, hauxe izango da: euskal eremu zabaletako haurreriak ez du bere eskola-hizkuntzarik ezagutzen ikaspideak hizkuntza arrotz horretan hartzeko, baina entzungor egingo diote bazter guztietan. 1922an gaude Gernikako Biltzarrean eta bere jardunaren atarian bertan zera jaurtikitzen du: “*Si aprovechando su estancia en Guernika, con motivo del actual Congreso, los señores Congresistas visitaran las escuelas que con el título de ‘Escuelas Nacionales’ tiene establecidas el Estado por todo el país euskeldun, les será fácil comprobar, como ya nosotros lo tenemos comprobado, que en la inmensa mayoría de ellas, el maestro no puede hablar el idioma que hablan los niños que acuden a su escuela, porque lo desconoce o porque la ley se lo impide; y que los niños no hablan ni entienden tampoco el idioma del maestro, o por lo menos el idioma que el maestro debe hablar en las escuela*” (1923:121). Horrenbestez, maisu-maistra ez bada, legea, eta legea ez bada, irakasle erdalduna izango dira planteamendu pedagogiko basati honen zergatiak. Pedagogi-jarduera honen bidez euskal haur elebakarra martirizatu eta atrofiatu egiten dela esango digu, eta hori gutxi balitz, bere adimen garapena zapuztu.

Eduarno Landetaren testuok irakurtzea hunkigarria egin zaigu. Edadean aurreratu samartuok ispilu horretan ikusten baitugu geure haurtzaroa. Irudi latzak eta beltzak ikusi ere: bizitza osorako kondenatu gaitu bizi-aldi horretan geure hezkuntz ibilbidea eragotzi zigun eskola-sistemak. Kondenatu, eskolak ez baitzigun, eta are gehiago mende honen hasieran bizi izan zirenei, zor zigun euskal hezketarik eman. Ondorioa, inoiz hauen magnitutea neurtuko balitz, herritar batentzat lotsaiturririk biziena izango lizateke, halakoak oraindik ere herri horretako partaidetzat baldin badu bere burua behintzat. Ikus dezagun, lehendabizi, euskalume elebakarren zenbatekoaz Landetak dakarren informazioa, eta eskola-egoera horri darizkion porrota eta usteltasuna. Hasteko, Eskolatik kanpo geratzen direnak: “*mientras Vizcaya tenga más de 8.000 niños que por conocer solamente la lengua de su Patria no reciban instrucción ni educación alguna, lo que les obliga a emigrar o a vivir sin relación material ni espiritual externa*”

(1919:900). Benetazko arazoa ez dago Eskolatik kanpo. Ez zihoazenak ez ziren joango arrazoren batengatik edo bestengatik, baina zihoazenak ere alferrik zihoazen: *“Lo único que el niño vasco sabe cuando sale de la escuela son las oraciones y el catecismo de la Doctrina Cristiana, porque lo aprendió de viva voz en su casa y en la iglesia, claro es que en euskera, en la lengua que él sabe. Aparte de esto, todo le parece un sueño, aquellas lecciones de memoria, aquellas palabras que no entendía..”* (1919:886).

Eskola-sistema erdaldunaren ondorioak ez dira noski eskolaroan agortzen. Hezkuntza, dakigunez, gizarte-maila ororen oinarria da neurri handi batean. Nekez urratuko du hark aurrerapenezko ibilbiderik, dela maila materialean dela kulturean, haurtzarotik beretik sistema hori behar bezala funtzionamenduan ipintzen ez badu. Landetak adierazten digunez, ezjakintasunak eta analfabetismoak, bizibide profesional eta gainerakoetan, ondorio larriak sortzen zituen euskal eremuko herriotan. Herria utzi beharra ere bai, Ameriketa aldera joateko; diogun bidenabar, Californiara zihoazen haiei, espainierak ez ziela gehiegi balioko Gernikako Biltzarrean espainiar Erregek besterik uste bazuen ere. Txantxabideak utzirik, hel diezaigun maila ekonomikoan eskola-sistema horrek zekarrenari: *“Este problema, como se observará, además de transcendencia particular, es de mucha inportancia social, pues hay pueblos enteros, que por su ignorancia, no pueden entrar en el comercio de la vida con los demás pueblos en la misma amplitud e intensidad que otros lo hacen. La razón está, en que llegando a jóvenes, tienen que permanecer de labradores toda su vida, debido a su ignorancia, o emigrar, formando colonias a la América del Norte, principalmente a California, donde se dedican al pastoreo, y a la América del Sur donde trabajan en las faenas agrícolas. Existen pueblos en Vizcaya en donde llega al 90 % las personas que se encuentran en las circunstancias dichas, ya aún hemos conocido dos Anteiglesias en que la proporción era todavía mayor”* (1919:886).

Besteak beste, egoera tamalgarri horrek lanbidezko zokorapena zekarren euskal biztanleri guzti horrentzat. Gaur egun kontrako zentzuan entzuten ditugun kritika-salaketa horiek, hots, euskara behar bezala ez menderatzeagatik, zenbait lanpostu jakinetarako ezarria dagoen galbahea ez gainditzeagatik, inork erdaldungoa diskriminaziopean dagoela aldarrikatu du. Gauza hauek, duten sakonera izanik, eskema soil-hutsaletara murrizteko batere gogorik gabe, galdera hau sortarazten didate. Zeinek du arrazoi eta eskubide gehiago? Oraingo hauek ala Landetak, honako hau zioenean?: *“No conocemos por la práctica, las dificultades tan enormes que la inmensa mayoría de los vascos de lengua Euskeldun, por recibir su instrucción en otra lengua que el Euskera, encuentran en el aprendizaje de sus oficios y de sus carreras, y por lo tanto, que colocaciones y empleos que en Euzkadi pudieran y debieran estar ejerciendo por sus propios hijos, sin que esto*

signifique en manera alguna un menosprecio para los de afuera, se hallan desempeñados por extraños, porque ellos, los indígenas, no habían sido iniciados en la escuela primaria de su pueblo en el arte o ciencia de orillar las dificultades de la vida?” (1933:436).

Horiek horrela, testu hauetan badago besterik ere arakatzeko. Eta axola handiko datua, inondik ere. Euskararen iraupenari dagokio gogogai duguna. Izan ere, baldintza soziolinguistiko horietan eta hizkuntz didaktikabide horiek erabilia, euskal eremuan Eskolak ezin zuen erdalduntze-lanik bete. Eskolaro laburra, erdal bizigirorik eza eta egungo komunikabiderik gabe, ezin sarrerazi Estatuaren hizkuntza ofiziala. Zentzu honetan, dokumentazio-iturri asko dago gurea bezalako hizkuntz herrietan: kexu dira lekuan lekuko hezkuntz ikuskatzaileak Eskolaren hizkuntz-emaitez. Frantsesek horretan ere aitzindari izan dira: delako ikuskatzaile horiek txosten-sorta ederra utzi digute Britainian edo Ipar Euskal Herrian, herriaren frantsez-kuntza arras motela zela jakinaraziz.

Testuetan agertu den beste egite bat eskolumeon ezagutzazko hazkundeari buruzkoa da. Biziki interesgarria, aldiberean traumatikoa ez balitz. Eta orain bertan, D eredua dela bide, erdal hurrekin kontutan hartu behar den fenomeno. Zertaz ari garen jakiteko, demaiogun hitza Landetari bere galdera egin dezan: “*¿No vemos todos en nuestro país Euskeldun, a causa de la carencia de escuelas euskéricas, seres humanos cuyo lenguaje y pensamiento son rudimentarios, informes y confusos, que se han detenido en su evolución natural y son por tanto manifiestamente inferiores a su destino?*” (1933:436).

Eduardo Landeta maisu ageri zaigu auzigai honetan ere. Eskola baldin bada hizkuntzaren kode jasoa landuaz abstraziobideetan barrena abiatzeko kontzeptu-harrobi, zertan geratuko da eskola-hizkuntza arrotza dela bide porrot eginaz eskolaroa amaitzen duen eskolumea? James Cummins dugu heziera elebidunaren ikerketabideetan gehien nabarmendu denetako aditu bat. Azken urteotako behaketa eta teorizazioari esker argitu ahal izan dira, arlo honetan, zenbait ilunune. Eta emaitzok eskuartean ditugula, Landetaren testuekin alderatzea, gozamina da. Gozamina, ez zentzu horretan esperientziarik egin zelako Eduardoren zoritxarrerako, baizik eta bere burubideak, neurri handi batean, bat datozelako emaitzokin. Lehenengo eta behin, murgil-metodoaren eta azpimurgil metodoaren arteko aldea eta kontraesana seinatuko dugu Cummins-en pasarte hau gidari: “*Los niños en los programas de submersión a menudo se frustran a causa de sus dificultades de comunicación con el maestro. Estas dificultades pueden surgir porque el maestro no sepa comprender la L1 del niño y también porque éste tenga expectativas diferentes, determinadas culturalmente, en cuanto a la conducta apropiada*”. Horra erdal eskoletan euskal umeekin mendez-

-mende aplikatu den metodua: azpimurgil edo nahiago bada, asimilazio-pedagogia. Bigarrena, murgil-metodotzat ezaguna dena, eta Ikastolaren mugimendurekin Euskal Herriratua, funtsez, bestelakoa da: *“Al contrario, en un programa de inmersión al maestro le es familiar la lengua del niño y su medio cultural y puede, por tanto, adecuarse a sus necesidades. En un programa de inmersión el maestro no desprestigia nunca la L1 de los niños y reconoce su importancia al introducirla como materia escolar en cursos posteriores”* (“Infancia y Aprendizaje-21”:39) .

Orain artekoa, zentzuzko denez, gutxi edo asko, gauza jakina zen euskaldunarentzat. Ez beti, zeren euskaldun askorentzat behaztopa larria izan zitekeen (eta orain ez?) bere ikasketa akademikoak azken burura eramateko. Edota, goiko testuaren jarraian datorren hau, ez ote da bada gure herriaren erraietaraino sartua egon den aurriritzi bat izan: *“Por otro lado, la L1 del niño de lengua minoritaria se considera a menudo como la causante de sus dificultades académicas y como un impedimento para aprender la L2”*.

Ez guke atal honetako saio hau, Eduardorekin zorretan geratzea bait litzateke nolazpait, berak aurkezturik utzi digun arazoari erantzunik eman gabe amaitu nahi. Ezagutzazko pentsamenduaren garapen-mailari dagokion auziari alegia. Euskal ume elebakar eta erdielebidun gehienei gertatu izan zaiena erdal eskolaren galbidean. Gerora ere, azpimurgilezko egitarau erdaltzaileak berdin funtzionatu du baina, oraingoan, euskal eremu horietara erdara sartua zegoen bizi-giroaren mailarik eraginkorrenetan eta, hainbestean, eskola eskuz-eskuko lankidetzan, erakunde erdaldunkorra bilakatu da plangintza orokorraren baitan.

Cummins-en testu-zatia, aukeran, luze samarra da. Haatik, Eduardori zor dioguna ongi ordaintzekotan, ez dugu bide hoberik eskuartean. Honez gero, argi dago, delako *“seres humanos cuyo lenguaje y pensamiento son rudimentarios, informes y confusos, que se han detenido en su evolución natural”* esaldian zioenak baduela bere esplikazioa: *“Esta tarea resulta claramente diferente de la de los niños de lengua minoritaria de bajo NSE, que no poseen una buena base conceptual para el vocabulario en la L1 o la L2 cuando se enfrentan a la L2. Así, para que los niños de la lengua minoritaria desarrollen habilidades lectoras fluidas se les pide que desarrollen y amplíen su conocimiento conceptual por medio de un lenguaje que entienden pobremente. No sorprende que, bajo esas circunstancias, muchos niños de lengua minoritaria de bajo NSE lleguen a ser ‘semicultos’ i.e. que desarrollen en ambas lenguas niveles inferiores que los hablantes nativos en lo que respecta a la lectoescritura”* (Ibídem:54).

Esan gabe doa, hor goian ageri den NSE hori dela eta, Landetaren

ikaslegoa ere herri xehe-xumearen ezpalekoa dela: “*Para este pueblo aldeano a que me refiero*” (1919:878).

Ez dakit zer ematen didan, Yakintzan 1933an argitaratu zuen idazlanaren azken buruko esaldi hau hona aldatu gabe aldegiteak: “*Hagamos hombres vascos y entonces... entonces, sí, tendremos Patria*”.

VII.
ABERTZALETASUNA ETA EUSKALTZALETASUNA
UZTARRI BAKAR BATERA EZIN LOTURIK

*Mokoroa, Justo
"Ibar"*

VII. ALTUBE, Seber

Seber Altuberen auzi minen artean, abertzaletasunarena, ez da oharkabeen pasatzen dena bere idazlanen irakurlearentzat. Alegia, abertzaletasunak zer-nolako eginkizuna, zenbaterainoko eragina izan ote lezakeen bada, euskararen berreskurapenean. Auzigai honek, dirudienez, lehengo lepotik jarraitzen du, zeren gerra aurreko euskaltzaleen mintzoan hautematen diren ideia-irizpideak ez dira egungo girotik at kokatzen. Aurten bertan, urrutirago joan gabe, honako haxe irakurri ahal izan diogu euskal intelektual prestu bati: *“Bi joera ezberdin ikus daitezke gure herriaren mugimendu abertzalean, bata politikoa, bestea kulturala. (...) Zoritxarrez, batzuentzat kultur arazo honek ez du batere inportantzirik eta abertzaletasuna gauza politikoa da, besterik ez. Jarrera benetan kaltegarria Euskal-Herriaren egiazko aurrerapenerako. Nere ustez -eta espero dut irakurlerik gehiena ados izango dela nerekin puntu honetan- hobe izango litzateke Euskal Herri guztiz euskaldun bat, nahiz eta askatuta ez izan, euskara betirako galdutako Euskadi independiente bat baino”* (Karlos Santamaria, “Euskadi euskaldun bat”, Egunkaria, 1991-I-12).

Arazo honekiko ikusmolde kontrajarriak daude orain, ikusi ahal izan dugunez. Orduan ere bazegoen, abertzaleen artean bertan ere, hizkuntz borrokaren estrategia begiz jotzeko orduan, alderik. Eginbide politiko abertzalearen eskutik bidebatez, aberriari bere zimentarri politikoak ezarri ahala, euskal mintzairaren garapen-erropena etorriko zenaren ustekoak bide ziren batzuk. Bestek, aldiz, zeharbide horietan gehiegi sinisten ez zutenak, euskalgintzari bere iharduera zuzen-zuzena zor zitzaiola pentsatzen zuten. Bi jarrera horien lekukotasuna adierazi nahi izan zuen Altubek zera idazterakoan: *“Sostienen algunos que, para salvar el euskera, lo principal es propagar el patriotismo; otros contestan que no es menos necesario realizar la propaganda directa en favor de la conservación y difusión del euskera”* (1933:381).

Bere garaikide batzuen antzera, euskararen auzia abertzaletasunarekin eskuz-esku uztartu behar zen gaitzat zeukan Altubek. Alde honetatik, euskaltzaleon ikuspegiak sakon oratuak zeuden, hizkuntzaren nondik-norakoak ez zituztelako harako kultur adierazpen hutsaletara murrizten. Kulturalismoaren iharduera meharretatik aldendurik, egitasmo zabal-oso baten baitan kokatzen zuten hizkuntz gatazkaren irtenbidea. Eta horrela ez izatekotan, euskararenak luzagabe berea egingo zuenaren susmoa zeukaten: *“Hemos repetido y es incuestionable que el euskera, como lenguaje viviente o popular, va perdiendo terreno en progresión*

creciente, y llegara a su total extinción si no se opera una reacción patriótica intensa en el Pueblo Vasco” (1933:381) Altubek ikuspegi orokorra du: mugimendu abertzale zabal-indartsu baten esku dagoen neurrian, euskararen hondamendia saihesgarria iruditzen zitzaion. Behin eta berriro errepikatuko du gauza bera. Horretan behinik behin, ez zeukan zalantza izpirik. Guztiarekin ere, bere oinarri teoriko-linguistikoak alde batetik, eta bere euskaltzaletasunari zerion sena aparta, bestetik, nahikoa izan ziren orduan burutu behar zen behaketa zorrotza egiteko. Eskarmentuaren ondorioak atzemateko gauza izan zenak, gauzak bere lekuan jarri nahi izan zituen, besterik gabe eginpide abertzalearen hizkuntz mugak ez zitzaizkiolako hutsaren hurrengoak iruditzen. Abertzaletasunaren beharra bai, baina, hortik bakarrik lan eginda, hortik euskal gauzak astinduta, ez dago zer eginik: “(...)el error de los que confían la salvación del euskera exclusivamente en los resultados (aunque sean lejanos) de la propaganda patriótica”. Edo zehazkiago adierazita, egintzabide horren mirarietan zai egotea, ez da zentzuzkoa: “Y que tampoco confíen exclusivamente en un milagro del tan invocado patriotismo, pues vemos constantemente que solo él, sin medios de lucha racionales y adecuados a las necesidades actuales, es impotente para evitar el reculamiento del euskera” (1933:320).

Euskararen gizarte-normalkuntza bideratzeko asmotan gabiltzan garai hauetan, inoiz baino ozenkiago entzuten da honako salaketa-kexa: ikasi bai, ikasiko da agian eskola eta euskaltegietan, baina erabili, hori beste kontu bat da. Orduko abertzale askoren bizkar ezartzen duten salaketa da, hori bera, euskaltzaleon idazlanetan irakur daitekeen gisa. Abertzaleen erakundeak aipatu izan dira gainera horrelakoetan. Hizkuntz jokamoldearen eredu izan behar zuten leku-jendakiak, hitzetan areriotzat zeukatenaren mintzaira zerabilten beren aho-mingainetan. Oraingoan Ibon Uribitarte delako batek “*Euzkadi*” egunkarian idatzitako aipu bat dakar Altubek gertatzen zena zehatz-mehatz jaso nahirik. Zera dio horrek: “*Euzkel-Ixenak, Emakume Abertzale Batzak, Mendigoxaliak, eta batzokijeiako bazkiderik geyenak be, euzkeraz jakinda be erderaz egin biar, jbeti erderaz...! Eta Euzkadi azke izatia gura dogu... Euzkadi bere buru jabe ixatia eskatzen dogu... Atzerri-otura, izkuntza eta abarren aurka jagiten gara... Eta geu beti gaztelari lotuta*” (1933:321).

VII. MOKOROA, J.M. “IBAR”

Azken hamarkadetan euskararen alde urratu diren aurrabideen ondorioak maila batzuetan besteetan baino nabarmenagoak dira, dakigunez. Ez dakigu zehatz-mehatz hizkuntz arazoaren izaria zein neurritan bereganatu duen Euskal Herriko biztanleriak. Iparraldean hutsaren hurrengo dela dirudi hizkuntz kontzientziaren presentzia, Nafarroan eskualdeen arabera epelagoa ala goriago izango da eta, azkenik, Autonomi Elkartearen biziena. Aldagai hau bide da egin diren azterpide batzuen argitan euskararen aldera gehien makurtu dena: *“Beharbada, ideologi munduan erdietsi du euskarak gaztelaniaren kontrako garaipenik ikusgarriena eta erabatekoena. Euskararen harako definizio hura –etxezulokoa, baserritarren eta analfabetoen hizkuntza zela eta poesia eta zientzia egiteko gauza zela zioen hura– ahanziaren osinera jaurtikia izan da behin betiko Komunitate Autonomoko biztanleriaren aldetik”* (“Euskararen Borroka”:196).

Aita Mokoroaren kontestu ideologikoan gaitzagoa zen hizkuntzen balorapen hau. Eta ez guke egungo koiuntura ederretsiko, halaz guztiz ere, zenbait sektoretako burubideak ikusita: eztabaida amaiezinen soka da oraindik ere euskarak herri honen antolakuntzan izan behar lukeen balizko lekua dela eta tarteka-marteka pizten den sugarra. Mokoroaren kexua 1935ekoa da, baina gure begi-belarrientzat hurbilagoko oihartzunak ditu jarraian datorrenak: *“Prácticamente, se ha procedido como si se hubiera creído que no era la palabra euskaldun la definición real del vasco; que era posible poseer genio vasco sin euskera; o que para evitar la disipación del ser vasco no urgía salvar el euskera”* (1935:87).

Identitate etnikoari dagozkion elementu ideologikoak euskal enborrekoak ez direnean, beste identitate-nortasun batzuen legitimitatea onetsi nahi izaten da. Hauek agian arrotzak izango dira, baina denboraren poderioz, bertakotuak sentitzen dira aginteko nazionalitatearekin bat datoze-lako, nahiz eta bertakotze-prozesu horren elementu etnolinguistikoak zeharo bestelakoak gertatu. Asimilazio prozesua aurreratu ahala, bertakoen artean ere aldagi etnolinguistikoen eskala-baloreak aldatu egiten dira: orohar, folklore ezaugarrien iraupena nagusitzen da oinarritzko elementu egituren (hizkuntza, herri-kultura,...) sunsipena areagotuz. Bide honetatik, gerraurreko “Ibar”ek begien aurrean daukana ez da soil-soilik indar arrotzen erdal eragina, euskal nazionalismoaren baitako hizkuntz jokamoldea bera ere erabat kezkarri bihurtzen baitzaio. Non

nagusituko alegia erdara!, eta Batzokietan: “*Y ¿que explicación satisfactoria se podrá dar del hecho averiguado de que en ‘batzokis’ de poblaciones bilingües no ya se tolere por excepción, sino aun predomine el uso del erdera?*” (1935:71). Pizkunde-mugimenduaren barruan euskararen lekua gutxietsi denaren irudipena zeukan. Ideologiazko elementu nazionalak goraki altxa eta zaindu diren bitartean, hizkuntzazko aitzin-gibelak zokoratuak izan zirenaren susmoa alegia. Autokritikoa ageri zaigu testu-zati honetan, okerbideak besten gain soilik egotzi gabe: “*hasta hacen sospechar que en la ordenación del movimiento renacentista hemos exaltado sobradamente el papel de la “conciencia” y concedido a la lengua un valor no mucho más que teórico*” (1935:69)

VIII.
HIZKUNTZ JOKABIDEAK AUZIPEAN: GIZARTE-
-INDARRAK ETA KLASA SOZIALAK

Eleizalde, Luis
(1878-1923)

VIII. AGIRRE, Joseba Mirena “X. LIZARDI”

Euskararen iraupenean eragin duten gizarte-oinarrien aldetik, Lizardiren posizioa argi eta garbi isladatzen da bere idazlanetan. Handikien hizkuntz jokamoldea salatzeke ez du beldurrik izango, bera barne delarik. Alde honetatik ere, bere jarrera malgu bezain zorrotzak, beste askoren epelkeria azaleratuko du. Gerra ondoren Krutwig-i eta zor baldin bazaie Euskaltzaindiko bilera eta batzarretan euskara erabiltzea, gerra aurreko euskal jai eta euskal kulturaren garapenerako sortutako erakundeetan (Eusko Ikaskuntza, lekuko) euskarak ez bide zeukan behar zuen lekurik. Irakurtzekoa da zinez Lizardik Bonifazio Etxegarairekin izandako eztabaida auzi hau dela eta ez dela. Erdara dotorean apain-jantziagoak ikusten ditu Lizardik bere inguruko euskaldun buru-jantzi asko. Eta hizkuntz jokabide horren makurraz ondorioak aterata dauzka bere golkorako, beste askok ez bezala: “Aren -euskararen- makaltzea buruetatik etorria baita, erriari, erri xee ezjakiñari zor diogu euskerak gaurdañoan iraun izana. Baña, bidenabar, ezin aserrikerik darakuskegu, gaur erri xee orretzek, noizpait ere aundikien urratsei darraikiolarik, euskera baztertu ta, alperrikako lorra bai’luken, betirako bizkarretik bota nai ba-du” (1930b:291).

Hizkuntzen gizarteko izakera botere-erlazioen baitan zertua eta mugatua dagoela jakiteko, ez da metodo txarra eskuartean dugun auzi honetan pittin bat murgiltzea. Izan ere, Lizardik ongi zioen bezala, “buruetatik” hasten baita herri-mintzairaren ordezkapena. Eta soziolinguistikaren barnean kokatuko genukeen lege-joera hau, beti hor dago jaun eta jabe, inoiz argiro inoiz itxuraldaturik. Egungo egunena etorrita, besterik ezean, datutxo hau azpimarratuko genuke, gizarte-sektore ezberdinen arauera euskararen iraupen-oinarriak zertan diren begiztatzeke. Oraintsukoa da azterketa, eta oraintsukoa, beraz, hemengo ehunekoen zenbatekoa: “Egoera sozio-profesionalari dagokionez, eutsi-indarrik altuena nekazariak (% 97,90) dute; ondoren, langileak (% 89,20), zerbitzuetako langileak (% 87,07) eta zuzendaritza-langileak (% 83,60) datozelarik; ehunekorik apalenak, berriz, merkatari eta saltzaileena (%81,24) eta administrazioako langileena (% 78,13) dira” (“Soziolinguistikako Mapa”:149).

“Jaun Bonipazi” begiragarriak aurpegiratzen dion “alderdikeri gorria” ez du inon somatzen Lizardik. Oharturik dago, bai, koldarkeria nagusi zen giro hartan, euskaldungoa itotzera zeraman hizkuntz jokamoldeak nagusitzen zirela batetik eta bestetik. Ahantzi ezina da, bidenabar, elebitasun kontuan, hots, euskara-erdara, biak batera, erabiltzearen aldeko ageri dela euskalgintzaren arlo askotan.

Bere eskuz argitaratu zituen olerki asko, itzulpen eta guzti argitaratuak izan ziren; ez zen horrenbestez, Etxegarai jaunak ikusi nahi zuen bazter nahastaile horietakoa. Alabaina, bere malgutasunak ez zion biderik ematen hizkuntzen erabilera diglosiko hutsean amiltzeko: betor erdara ere literaturgintzaren ekoizpenean, baina euskaraz hausnartutako eta harildutako lanen itzulpen moduan. Honetarako Mistralen “*Mireio*” obra erabiliko du argudiobide. Bidea hura dela aitortuko du, herrian herriko hizkeraz oratutako literatura alegia, gero etorriko baitira itzulpenak lanen neurriak hartarako ematen badu.

Euskararen gatazkak batzuen zuhurtzia eta besteen oldarbidea pizten ditu, eta biak izango dira seguraski beharrezko. Harrigarritzko antza hartzen diet nik neuk Lizardiren hitz-akuilu hauei egungo egunean euskaltzale askoren barrenak astintzen dituen pentsamoldeekin. Ez dut adierazi nahi egur bereko ezpalak direnik, ezta haren eta honen jokamolde-gogoak eredu beretsuetan dabilzanik. Baina ez du inork ukatuko, belaunaldien arteko ezinegon eta tirabira hauetan, lastoak lasto, gariale askotxo mami beretsukoak ez direnik. Ikus bestela: “*Giza-asmo aundi guzietan gertatzen da. Gizaldi gazteak zaarrari zirika, zaarrari bultza. Zarra bere egonean goxo, ta aurrerago ez nai. Gazteak: ‘Eup! Garaia da’. Zaarrak: ‘Ago ixilik, lotsagabea!’ (...) Txakurrarenak esango dizkiotegu, bear bada. Aitatuko dizkiotegu ‘odolker’a, aundi-ustea, naastu-bearra, burgoikeria ta buru-arlotetza. Baña, gure esanak gora-beera, gazteok bijoaz aurrera, gurekin naiz gure gañetik; bijoaz, ordun min emango ba-digu ere*” (1930a:289). Exenplu bikaina eskaintzen digu hemen Lizardik, gutxik bezalakoa. Zeren euskararen auzi-mauzitan, orduan ezezik orain ere “*txakurrarenak*” esanaz ibili ohi gara sarriegi euskaltzaleok, eta horrek ez luke inolako eten-behaztoparik sortarazi behar egintzen jardun-bidetan. Ez lukeela diogu: ezin esan baita sortzen ez duenik, zoritxarrez.

VIII. ELEIZALDE, Luis

Euskararen berrezarpenak bi alderdi dituela jakinaraziko digu Eleizaldek ezer baino lehen. Alderdi bat hizkuntzaren gizarte-egoerari dagokio, horko erropen-hedapenari alegia. Eta bestea aspektu literariotzat definitzen du. Gure saio guztia, jakina denez, lehendabiziko aspektuaren ildotik gauzak zertan ziren ikustaraztea denez, ez gara bestean barneratuko. Euskararen normalkuntz linguistikolari buruzko azterlanak, diogun bidenabar, gure gogoeta-gai honekin alderatuz aski jorratuagoak daude.

Eleizalde ez genuen inolako ideologia marxistaren ordezkari, baina klase gorenaren hizkuntz praktika bere ustez erabat erabakiorra izan da euskararen iraungipen-prozesuan. *“Eleizalde fededuna genuenik ez du inork ukatuko, ezta ere fede zuzenduna, nolazpait esan, zenik”* gogorarazten digu Mitxelenak (Klasikoak-28:54). Zuzentasun horri eta bere abertzalatsunari zor diogu Eleizaldek klase sozial hauei gertatuaren ardura leporatu izana. Gero, jarraian, goi-klase hauexen esku dagoela erantsiko du, orobat, euskararen berrezarpena. Nolanahi ere, arras interesgarria iruditzen zaigu oinarritzko tesi hau. Egia da, nola uka, hizkuntza ninorizatu-menderatuen historian beste faktore-eragilerik ere sumatuko dugula aldi berean. Ez dela huts-hutsik klase kontua hizkuntzok galmendira bultzatu dituen. Edonola ere, gauza batzuk badaude argi antxean eta horietako bat hemen Eleizaldek planteatzen duena da: hizkuntza arrotzen ezarpen eta erropenean hauek beren mirabe eta lankide izan zituztela lekuan lekuko aginte-indarrak.

Baina goazen Eleizalderen ikuspegia hona aldatzea bere usteak artez eta zuzen ezagut ditzagun: *“Desde bastante antiguo, al parecer, las clases preeminentes de nuestro País comenzaron a desestimar el idioma propio en tales términos que hemos llegado a la situación verdaderamente lamentable de que el idioma propio, en lugar de ser la característica general del pueblo, de la ‘gens’ en masa, ha venido a ser una especie de distintivo de clase social y de la clase social que se reputa, aunque falsamente, como inferior porque no es la clase que da el tono en las reuniones elegantes, en los círculos que se suponen de la élite, en los cenáculos que se autoadjudican el título de creme”* (1919a:430). Klase sozialaren kontzeptua aski esanahi zabalarekin darabil Eleizalde eta, hainbestean, murriztezina da hala-moduzko kategoria ekonomiko jakin batera. *“Elite”* nozioak berak horixe pentsarazten digu. Delako *“profesio liberalen”* hizkuntz jokabidea ere kritikapean darabil, herriarekiko ia-ia traidoretzat harturik. Eliza eta apaizgoa ere kontzeptu zabal horren eremupean kokatuko digu: *“Una parte principalísima,*

inalineable, la parte que corresponde a la clase social más directamente influyente sobre el pueblo euzkeldun” (1919a:433).

Ez da Eleizalde izan noski lehendabizikoa (bat aipatzeko, Arturo Kanpion aipa dezakegu) eta ez azkena (besteak beste, ezagun-ezagunak dira Krutwig-en harako entsaiu haiek), klase sozialen hizkuntz praktikaren baitarik euskararen zoria esplikatzen ahalegindu dena. Eta ez ditu hauek horretara jarri, salbuespenak salbuespen, klase-ideologia jakinen baten aginduak. Ez horixe. Abiapuntu hori hautatu izana, gizartearen klase-azterketako ereduren batek behartuta baino areago, barrendik zetorkien ezinegonak agindu du: hitz batez, begien bistara jartzen den datu enpirikoak.

Faktore determinatzaile honen behaketa, bestalde, hemengo egoera beretsuan zeuden herrialde guztietan egin da, eta guztietan egiaztatu da gauza bera. Hau da: aldeak alde, kanpotik edo barrutik (xehetasun honek ez du gauza handirik esplikatzen) hizkuntza arrotzaren hegemonia ezartzeko erabili diren baliabide-ahalmenak, “*barruko*” aginte-klaseen eskutik eta hauen eskuharmenaz gauzatu dira. Amaierarik ez luke, lekukotasun bila abiatuta, adibideen soka horrek. Ez genuke, haatik, aukeratxo hau bertan behera utzi nahi, eta bihoaz bakan batzuk. Eta ez gara urrutitik hasiko, Iparraldetik bertatik baizik. Honela zioen Broussain-ek Azkueri behinola idatzi zion eskutitzean: “*les classes laborieuses -paysans et ouvriers- adoptant tot ou tard, la langue des classes dirigeants*”. Valentzia aldean ere bada antzeko gertaerarik, Aracil-en hitzok egiaztapen horren haritik datoz: “*les classes superiors natives han estat a l'avantguarda del proces* (katalana bertan behara uztearena, alegia) *i han donat un exemple que l'altra gents han limitat a seguir amb retard*” (Papers de Sociolinguística”:53). Aipuen soka honekin amaitzeko, hona Britainian jazotakoaren beste ezpál bat: “*Dans les villes, le français devient la langue habituelle des notables, des bourgeois, des commercants et enfin des artisans*” (“La langue bretonne et ses combats”:47).

Salbuespen txiki bat seinatzen digu Eleizaldeki gai honetan. Hain zuzen ere, jokabide-araua berrestera datorrena, etortzekotan. Zeren delako “*las familias antiguas de Gipuzkoa*” gizatalde horren hizkuntz jardunak ez dirudi funtsean erabateko etendurarik zekarrenik gainerako goi-gizarteko handikiekiko: “*Una sola excepción cabe, acaso, hacer constar en esta depreciación que el Euzkera está sufriendo por parte de las clases altas del País: la excepción es en favor y en honor de las familias antiguas de Guipuzkoa. (...) Pero aun en este caso, honroso en medio de la desidia y del desprecio casi generales, el Euzkera no solía servir más que para hablar a los niños hasta los diez años, y a las muchachas de servicio. Una barrera social, en suma*” (1919a:430).

Hizkuntz arazoaren klasetasuna ukaezina da testuinguru hauetan. Hizkuntz arazoa, zerbait baldin bada, azken finean, praktika arazoa da. Erabili ala ez erabili: horra koxka guztia!. Eta dirudienez, hizkuntzen erabilera-arauak, gainazaleko formalismo guztien azpitik (eta beraz, baita lege-itxura guztien azpitik ere) gizarte-boterearen menpeko dira. Gauzak era honetara planteaturik, ohizko eta topiko bilakatu zaizkigun esaera askok ez luke izango funtsezko oinarri teorikorik. Zera esan nahi genuke. Alegia, aukeran sarriegi uste izaten dela, hizkuntz erabilpenaren determinazio-indarrak direla eta, zera: euskara erabiltzea ala ez erabiltzea hitzun-norbanakoaren esku dagoela pentsatzea, edo euskaldungoaren borondatearen bizkar ezartzea erabilpen horren ardura, edota guztien gogo on eta sentsibilitatean itxaropena jarrita hizkuntz ohiturak irauliko direla uste izatea. Hil ala biziko auzi honetan, egia esateko, nahi genukeen baino ezkorragoak gara, hilezkilak jotzen hasteko irrikirik gabe. Gerraurreko euskaltzale iaio hauek ederki jabetu ziren hizkuntz ordezkapenaren klase-indarra goitik zetorrela: jauntxo-haundikiak hasi zirela lehenik, burges-merkatariak jarraitzeko. Eleizaldek kontuak eskatuko ditu arrazoi osoz, baina ez alferrik, gizarajoak: *“Si la deseuzkerización ha venido de arriba abajo, de las clases supuestas preeminentes al pueblo, es natural y obligado, y es también lo eficaz, que el remedio venga por las mismas vías, que al mal ejemplo suceda el bueno, que quien se crea deudor pague la deuda, que quien deba reparar, repare el daño causado”* (1919a:430). Itxura guztien arabera, hizkuntz kontu hauen azpikaldean gordetzen den izari sakona, ezin da igarri bapateko begi-golpez. Ezta gainazaleko datu-itxuretan ere: gutxi edo asko, oharturik gaude erabili, zergatik ez den erabiltzen, orain arte egin diren soziolinguistika aplikatuko azterpideen argitan.

Dena dela, batek zera pentsatzen du hala ere: ez ote dagoen guzti hori baino urrunago eta ilunago hizkuntzaren gizarteratze/desgizarteratze kontu hau? Nik uste, argibide ona, ezinbestekoa gaineratuko nuke, dela klase ikuspegitik gai hau ikertzea. Seguru gaude bati baino gehiagori zer pentsaturik emango liokeela ikerbide honetan egindako azalpen tajuzko batek. Oraingoz, maila honetan gauza handirik ez dagoenez, bego honako kritika-tanta hau, Eleizalderen itxaropenak bertan behera amiltzen baditu ere: *“La intención decidida de convertir el vascuence en un idioma útil a todo nivel sólo ha podido empezar a plantearse en nuestros días (1973) cuando las clase obrera empieza a tomar la dirección del movimiento patriótico, con vistas a una revolución que deshaga las alienaciones capitalistas del sistema industrial actual”* (“El Nacionalismo Vasco”:220). Eleizaldek ez zukeen pentsatuko honelako jira-birarik eman zitekeenik egunen batean. Eta ez da erraza prozesu hori nola hezur-mamitu daitekeen irudikatzea, Beltzaren burubideetan sinesgarria dirudien arren. Eta zailtasunaren alderditxo bat, Eleizaldek berak antzeman duen euskararen etnikotasun-oinarriak galtzean bertan egon daiteke. Hara zer dioen: *“En resumen, el Euzkera ha descendido, de ser la*

lengua del pueblo en el sentido étnico de esta palabra, a ser el habla del pueblo en la significacion puramente social de este vocablo” (1919a:430).

Eleizalderen gogoeta honek gudan era honetako galderak sortarazten ditu. Baga: euskara herri xehe-apalaren mailetara makurtu dute, baina herri-maila apal horiek ez dira batbera Euskal Herrian eta nola arraiotu eta batu daitezke jatorri nazionalaz bestelakoak diren interesak goiekoen kontra? Biga: Eleizaldek ongi dioten bezala, euskara ez da iadanik komunitate etniko osatu baten mintzabidea, **status** sozial zokoratuetao gizarte-multzoen hizkuntza baizik. Beraz, aurrez-aurre dauden oinarri etnikoa eta klase interesak nola uztartu jatorriz eta jarrera-posizioz bat ez datozenen? Eta azkenik: Zein klase sozial eratu eta indartsuk dauka gaur egun, orduan bezalatsu, klase bezala diogu alegia, euskarazko oinarri etnolinguistiko batzuetan herri hau eraikitzeo interesik. Zehazkiago esan: nolazpaiteko gizarte-hegemoniarik ezar lezakeen klase edo klase multzorik, aipatu berri ditugun oinarri horietan bere proiekturik mamitzeo? Ezetz dirudi. Dagoena, besterik da, eta ez du horren mailako axolarik eta erabakimenik. Era bateko edo besteko egitasmo-proiektuak daude, horietako asko teorian gutxienez guzti honen aldeko dira. Halaz ere, hori deus gutxi da, oinarri materialik ez duen heinean.

IX.
HIZKUNTZEN GAITASUN-GARAPENAK: ULERTU
NAHI EZ DEN BETIKO LELOA.

Euskaltzaindia
1927

IX. ARIZTIMUÑO, Jose “AITZOL”

1812an Gillermo Humbolt-ek euskararen hileta-kanpaiak jo zituenetik, ez da falta izan eginkizun horretarako kanpaijolerik. Prusiar intelektualak, inondik ere, bazuen aitortu zuena aitortzeko datu-zantzurik. Eta gaur egun bertan ere, ez da falta zentzu horretan sintoma makurrik: beste leku batzuetan ere egoera antzekoa izanik, Ipar Euskal Herriko euskararen zoria, gauza harrigarriren bat gertatu ezean, galbide gorrikoa da. Hori dio behinik behin SIADECOK burutu berria duen azterketa sozio- eta demolinguistikoak.

Euskararentzat etorkizunik ez zegoela frogatzeko, arrazoipideok aurkeztu zituen Unamunok 1886an: *“El vascuence se va porque no puede resistir el choque, porque lucha desesperadamente por la existencia contra un idioma más fuerte, más fuerte por sus condiciones externas y más fuerte por su interna organización”* (1931:358). Unamunoren aurriritziez deusik ez bagenek, ez genuke ezeztatuko uste-iritzi horren logika, erabat behintzat. Egia ere da, noski, epai honetan bertan ere isladatzen zaiola Unamunori ideologia chauvinistei darien aurriritzia. Azken aldera ageri den *“y más fuerte por su interna organizacion”* delakoaz mintzo gara, hain zuzen. Aitzolek ez dio barkatuko intelektual arrotuari euskararen kontrako tirria. Eta batez ere, 1931ko *“Cortes Constituyentes”* delako ekitaldi hartan esan zituenak esan zituelako. 1931an gaude, beraz: *“Hoy continúa esa agonía: es cosa triste, pero el hecho es un hecho, y así como me parecería una verdadera impiedad el que se pretendiera despeñar a alguien que esta muriendo, a la madre moribunda, me parece también impío inocularle drogas para alargarle una vida ficticia, porque drogas son los trabajos que hoy se realizan para hacer una lengua culta, y una lengua que, en el sentido que se da ordinariamente a esta palabra, no puede llegar a serlo”* (1931:359).

Aitzolentzat ez dago zalantzarik Unamunoren tesia, azken buruan, zertan datzan jakiteko. Euskaldunek latinoen eskutik zibilizazioa ezagutu zutela gogorarazten digun maisuarentzat hizkuntza batek bi aurrebaldintzok bete behar ditu galzorian amilduko ez bada. Batetik, zientzi-filosofietarako gaitua egon behar du; eta bestetik, literaturgintzarako adierazpide trebatatua izan. Laburbilduz: kultur hizkuntza landua, jakintzabideen arabera kontzeptu-ideia abstraktuak adierazteko oratua. Eta baldintza hori betetzea amets hutsa denez gero, alfer lana izango da *“droga”* bidez corpus berrikuntzan saiakuntzarik burutzea.

Gai hauetan aditurik izan gabe ere edonoren irizpidetan egon daiteke

hemen Mackey-k eta idatzi dutena: *“En teoría todas las lenguas son autosuficientes y cada una es capaz de satisfacer todas las necesidades humanas de expresión y de comunicación en el ámbito de una cultura determinada”*. Hori, ordea, maila teorikoan suertatzen da: *“Pero las lenguas difieren no solo por su distancia lingüística, sino también por el nivel de desarrollo que han alcanzado”* (“Educación y Bilingüismo”:49). Hori horrela, nekez ukatuko dio egungo egunean intelektual batek inolazko hizkuntzari garapen-ahalmenik, honetarako egokiera izanez gero. Orduan, halere, euskal intelektual arrotzuen eskutik ez zen ezinezkoa hizkuntza bati, gurean euskarari, barnetasun hori ere ukatzea. Pio Baroja dugu horren lekuko bat, behinola Bartzelonan egindako adierazpen batean horretaraino iritsi baitzen: *“Es una lengua que carece de potencialidad de expresión”* (1931:360).

Aitzolen lana izango da, eraso ideologiko horren aurrean, euskarak dauzkan eta ez dauzkan barnegaitasun errealak eta balizkoak frogatzen saiatzea. Euskararen baliabide-iturrien berri emanez, bidenabar, zera gogoraziko die erdal intelektual hauei: espainierak berak kontaezin ahala hitz mailegu dituela bereganatuak beste hizkuntzetarik, grekeratik batipat. Baina Aitzolen kritikak duen alderdirik jakingarriena, gure uste apalean, honako salaketa honetan adierazia dago: *“Cumple el pueblo su deber hablando su lengua. Más los literatos y pensadores de la talla de los Unamuno y Baroja desertan de su misión. Olvidan a su idioma y se pasan con armas y bagajes a trabajar y cultivar el idioma extraño”* (1931:360). Gupidagabeko kritika, bai, baina zinez eta benetan intelektual gehienen jokabide salagarria hizkuntz egoera minorizatueta hauek beren buruak kokatzen dituztenean. Intelektualgintza Estatuaren botere-sareetan txertatua egotean, gutxi dira hauen artean herri-mintzairen alde jarduteko. Ondo dago Pio Baroja baten euskalduntasun ezkutu-ilunak frogatzen saiatu nahi izatea berarekiko halakoxe liluru batek erakarrita edo, batek baino gehiagok egin duen moduan; haatik, ez da hori axola handiko gauza hizkuntzazko eta kulturazko asimilazioa politika orokor baten logikapean dagoen prozesua begiz jotzerakoan. Herriminak herrimin, Pio Barojaren adierazpenok ezerk gutxik baino egokiago esplikatzen digute arazoaren muina: *“No hay que poner trabas a los idiomas. La única solución humana y liberal es esperar a que naturalmente se imponga el que tenga más fuerza”* (1935:271).

Zertan datza, horrenbestez, hizkuntz eskubideen kontua intelektual hauentzat? Barojak giza-irtenbidetzat proposatzen zuen horrek deus gutxi bide dauka gizatasunetik, azken hau aukera eta ahalbide berdintsutan oinarritu nahi izatekotan. Ezaguna zuen Aitzolek jaun jakintsu hauen hizkuntz politika, *laissez faire, laissez passer* errotulopean azaldu izan dena, hizkuntza ahaltsuaren ezarpenerako era besteen suntsipenerako. Berez, beste edozein *language planning*

bezain emankorra iruditzen zitzaion prozedura hau Estatuaren hizkuntza ofiziala bazterrik zokoratuenera ere hedatu nahi zutenei. Koldo Mitxelenak zehaztapen hauek egin zituen behiala hizkuntz politika hau dela eta: *“En primer lugar, esta política, como el liberalismo económico, es una manera tan eficaz como cualquier otra -más eficaz en realidad, puesto que supone omisión, no una acción con cuya responsabilidad alguien tiene que cargar- de favorecer a unas lenguas y de postergar a otras: es, por tanto, una política, no una falta de política”* (Lengua e Historia:187).

Testuinguru ideologiko horretan bizi zen Aitzol. Eta testuinguru horren eraginez, kritikarako luma zorroztu beharrez, harrigarriro horniturik ageri zaigu bere mintzoa gai hauetan. Ez zen gainera konformatu hemen bertatik informaturik bizitzea, eta Belgikako Flandria herrian egona zen hango hizkuntz berpizkundearen urratsak bertatik-bertara ezagutu asmoz. Ez zeukan, beraz, eztabaida honen arrazoipideetan teoriatzko bide formal hutsetan aritu beharrik hizkuntz gatazken gorabeherak argitzeko. Unamunok euskaldunei egozten zien herri-txokokeria gezurtatuz, Europako berrietarik aldendurik bizi zirenekoa alegia, Aitzolek bere eskarmentu pertsonal eta lekukotasun zuzenen bidez idatzi ahal izan zituen hau bezalako perpausak: *“Desde luego, parece faltar de las más elemental lógica el que un idioma tenga, necesariamente, que morir si no ha tenido la fortuna de subir a la categoría que nuestros intelectuales llaman de lengua culta”* (1931:363).

IX. MOKOROA, J.M. "IBAR"

Aita Mokoroa, Ibar, 1990eko Azaroaren 7an hil zen bere bizitzako zati ederra euskararen alde eskaini ondoren. Hau ere tolosarra dugu. Eta bere jaioterriko giroa deskribitzen digunean, gaur ez bezalakoa zela aurreratu behar. Gipuzkoako hiriburu izan zenaren altzoan, euskal giroa zen gailen mende honen urratsetan. Euskara ez zen gaur egungo bigarren hizkuntza edo mintzaira eraskina, berezko bizitza-giroaren osagaia baizik: *“un elemento natural que, en cierto modo, formaba parte de nuestro ser íntimo. Era el vascuence lo que respirábamos: en el hogar y en la calle, en el comercio, en la iglesia y en los juegos...”* (“Ortik eta emendik:21). Egoera diglosikoaren aztarnak begien bistan zeuden ordurako eta Mokoroaren zolitasunak ez zuen huts egin behaketa horretan. Euskara ez zitzaion garai batekoa bezain kementsua iruditzen. Bere baliabide batzuk galduak eta beste batzuk galtzear zeuden. Batez ere hizkuntzaren bihotzatzat jotzen zituen esamolde eta esapide bihurri-ilunak: hain zuzen ere, kezka haxe izango da gerora bere bizitza osoa markatuko duena. Eta kezka honen fruitu eder-bikaina argitaratu berria du zendu aitzin: *“Ortik eta emendik”*, esamoldeen bilduma paregabea.

Euskara soineko jatorrez janzteko ahaleginetan euskal gizarte tradizionalera jo behar dela uste du. Kale giroko euskaldunen mintzoak baserri zuloko euskaldun elabakarraren xarma eta kementa galduxeak ditu. Industrigintza eta hirigintzaren ardatzen inguruan zetozen berrikuntzen aurrean uzkur agertuko zaigu beraz. Ezaugarri honek esplikatzen du, guk uste, neurri batean bederen, euskara batuaren auzian Euskaltzaindiaren aurrerapausoak ez onartzea bera ere. Euskalkien aldeko borrokalari sutsua: hots, lekuan lekuko aztarna linguistikoen aldeko, aztarna hauek gizarte-molde zaharkitu baten ispilu izanik. Egokitzapen arazotxo batzuk izan ditu Mokoroak alde honetatik. Berez, gizarte-ikuspegi tradizionalaren edota giza-balio ohizkoen uztarrian euskararen zoria ere lotu nahi izanaren kontraesana.

Beste alde batetik, ez zebilen oso oker euskararen iturri oparoa bilatzeko saiakuntzan. Aipatu dugunez, hiltun elebakarretan zetzan mintzoaren labe emankorra: *“Liburu zaarretan; egoaizeak kutsatu gabeko baserri zokoetan; euskera beste mintzorik ez dakitenen ezpainetan... orra or nun billatu dezakegun euskeraren mami berezia, mami gozo, ugari, gizena ta gure-gurea”* (1928). Euskal soziolinguistikaren munduan ekarpenik mardulena eta sakonena egin duenak, hau da, “Txepetx”ek, antzeko gauzak idatzi ditu bere azken obran. Antzekoak

diogunean, zentzu zabalean hartu behar da irudia: kontua, azken batean, euskaldungotik desagertzeaz dauden elebakarren premia azpimarratzea baita. Hona zer dioen, beraz: *“la existencia de un núcleo compacto de euskaldunes completos monolingües o pseudobilingües (monolingües de uso) es una necesidad de la lengua, (...) La razón es ésta: estos hablantes son para el Euskara lo que el Euskara es para ellos: el corazón de su corazón, como decía Hamlet”* (“Un futuro para nuestro pasado”:264). Mokoroaren euskaldun elebakarrak ez dira noski, euskaldun osoak, osotasun ideia honek egungo gizarte-ereduarekiko egokitzen baita eskakizuntzat. Nolanahi ere, beste asko bezala, garaiko gizona dugu Ibar, euskararen plangitz-ideien atzekaldean gizarte-molde tradizionalaren aztarnak nagusitzen baitira sarri.

ERANSKINAK

Bustinza, Evaristo
"Kirikiño"
(1866-1929)

¹ 1937 AURREKO IKASTOLEN EDESTIRAKO JAKINGARRIAK
Errezola'tar Mikele

1 OHARRA: JAKIN aldizkariaren 6. zenbakian (“Gure Ikastolak”) argitaratu zen dokumentu hau honako argibide honekin:

“Lan hau dagoen bezalaxe ematen dugu, inolako idazkera aldaketarik egin gabe, r eta l kakodunak rr bikoitz eta l soil egitea ez bada (Zuzendaritzaren oharra).”

Euskalerria'k beti izan du bere izkuntzari eutsi naia, bere izkuntza-miña.

XIX'garren gizaldian ere, ikusten degu nola Uriarte'tar Joseba Andoni'k (o.f.m.) eskatu zuan Bizkai'ko Diputazioa'ri bigarren mailako eskolan (Institutoa'n) euskerazko Katedra antolatu zezatela.

EUSKAL BATZALDIAK

1918'garren urtean, Oñati'n egin zan "Congreso de Estudios Vascos" batzarrean, erabaki auek, beste askoren artean, artu ziran:

Batzar onek erabaki du bere arazoetan lagundu nai dioten guztiak, beti eta era guzietako gizonai, oso edo geienbat euskeraz itz egiteko asmorik sendoena artu dezatela.

Ortik aurrera:

Bai Obispoei, bai-aginpideko gizoneri edo Gobernuari, euskerak bear duen laguntza eman dezaiela. Obispoak apaizari eleizetan itzaldiak euskeraz egiteko eskatuaz, eta Gobernuari berriz, Unibersidadetan toki berezi bat eman daiotela. Euskera izan dedila erakusgarri bigarren mailako ikastoletan. Eta abar.²

Iruña'n, 1920'garren urtean egin zan bigarren batzarrean ere:

Gure erriak ikastola nagusiak ez ditun bitartean, dituenetan irakasleeri euskera erakus dezatela eskatzea erabaki da. Baita ere, noski, gure erriarentzat Unibersidadea.³

Urte batzuek igaro dira geroztik, eta lengo tokian gu.

Irugarren batzarra Gernika'n izandu zan:

2 Primer Congreso de Estudios Vascos, 486 orr.

3 Segundo Congreso de Estudios Vascos, 547 orr.

l'goa. Onati'ko Batzarra eginda gerotxoago zabaldu zituen Lekarotz'eko "Nuestra Señora del Buen Consejo" deritxon Ikastetxean, euskal-eskola eder batzuek, eta berton, ordutik aurrera, geure izkuntza gozo-gozoa irakasten dabe.

Euskal-eskola begiko orrek, Lizarra aita kaputxinoak Gernika'ko Batzarrean irakurririko erreglamentuaren bea ari dira euren lan onuratsua egiten.

Gernika'ko Batzar onek, euskerearen zabalkundea bear dan legez egiteko Lekarotz'en egiten diran alegiñak baño aundiagoak egin bear dirala uste dau, eta beraz, Euskalsail oneri txikerrak begitantzen yakoz an egiten diran lanak; baño alan eta guzti bere, eta irakaskintza lege pean arazoa begiratu ezkerro, Irakastetxe orretako euskal-lanak begi onez ikusten dituala agertzen dau. Baita, Eusko-Ikaskuntzari, Lizarra aitaren lan aura argitaratu, ta Euskalerriko eskola ta ikastetxe guztietara bidaldu dagiala eskatzea bere, erabagiten dau Euskalsail onek.

Onez gañera, Eusko-Ikaskuntzak, eskola orretan Lekarotz'eko euskal-ikastaro moduak yartzeko egin dagiala eskatzea bere, erabagiten da.

2'gna. Euskalerriko uri aundietan, eta batez ere, Bilbo, Gazteiz, Donostia ta Iruña'n, ume txikientzako dubako euskal-eskolak ipini edo yarri dagiela, Eusko-Ikaskuntzari eskatzea erabagiten da. Eskola onek, gaur Donostia ta Tolosa'n dogozanean antzekoak izango dirala.

ll'gna. Geure Erriak irakaste gauzetan, azkatasun osoa lortu dagian, alegiñak egin, onetara, beronek bete bear dituen zereginei dagokien bideak obeto artuko litzakez ta.

13'gna. Bizkai'ko Aldundiari Auzo-eskoletan ikasti guztiak euskeraz izan daitezela, ta euskerazko liburuekin, erri euskaldunetan, euretan erdera irakasteko ikastaro bat zabaltzen dala; ta erri erdeldunetan barriz ikaste guztiak erderaz, erderazko liburuekin, euskerazko ikastaro bat zabaltzen dala, eskatu. Au guzti au, Auzo-eskola orrek zabaldu ziranean erabagi zana da.

14'gna. Araba, Gipuzkoa ta Naparroa'ko Aldundiei "Auzo-eskolak" izenarekin edo beste edozein izenekin, orrelako eskolak yarri dagiezala eskatu.

*Erabaki auetako batzuek aurrera eramanak izango ziran noski. Eta orrela ikusten ditugu Gipuzkoa'n sortutako Auzo-eskolak.*⁴

Auzo-eskola auek, 1930'garren urtean asi ziran. Ordurako auzo bat edo bestean, naiz titulorik izan ez, eleizak utzitako gelaren batean, inguruko baserriko aurrak bildu eta idazten, irakurtzen, zenbaki lanak eta al zutena erakusten, asitako gogo onezko gizonemakumeak ba-ziran. Gerora, erri batzuetan, Ayuntamentua'k eskatu ondoren eta berak eskeiñitako lurretan (terrenotan), Diputazioa'k ordaindu eta ikastola politak egin ziran. Irakasleak, euskaldunak izan bear zuten, eta tituloa zeukatenak. Aukera, asterketa baten bidez egiten zan. Bear zituzten liburu, arkatz eta abar, Estaduak zituen ikastolatakoak bezein onak, edo obeak. Irakasleak obeto ordainduak. Urtean bein inspekzioa egin bear zuten jaun-andreak, Diputazioa'k berak izendatzen zitun.

Bañan Gernika'n artutako erabakia etzan oso-osorik aurrera eraman. Liburuak erderazkoak ziran. Etzan euskera erakusten noski, auzo-eskoletan. Euskera bide zala, erdera baizik. Baiño beintzat euskalerriko gaiak maiz erabiltzen ziran; eta, bear ba-da, aurrera jarraitu ba-zuten, beste joera bat emango zitzaieten.

Gipuzkoan, 27 o 30 bat Auzo-lkastola sortuak ba-ziran. Azkenerako, 1937'garren urtean, "Concierto Economico" kendu zutenean, eta beste eragozpen batzuek sortu ziralako, bertan bukatu ziran gure Auzo-Ikastolak.

Tarte artan, ba-ziran Gipuzkoan zear euskeraz eta euskera erakusten saiatzen ziran andre-gizonak. Donostia'n sortuko zan sortu ere lenengo Ikastola.

"EUSKAL-IKASTETXEA". Donostia. (1917)

Donostia'ko "Euskal-Ikastetxea", Munoa'tar Mikel Jaunak sortu zun, 1917'garren urtean, Karmelitarren Lekaime Etxean, eta Egino'tar Jose jauna -gero Santander'eko Gotzaia izango zana- buru zala.

Orain agertzera goazen berriak, aita Zabala-Arana'k Klaretiarra, "Anales de la Congregación"-en (769/775 orrialdetan) idatzitakoetatik artuak dira:

***Maria'ren Biotz-Semeak (Klaretarrak).** Zuzendaritza bearrez eta irakasle egokien urritasunak eraginda, Munoa'tar Mikel jaunak, Maria'ren Biotz-Semeen ardurapean utzi zun "Euskal-Ikastetxea", 1920'garrengo maiatzaren 13'n.*

4 Congreso de Estudios Vascos. Gernika 1922, 101. orritik aurrera.

Zuzendaritza ta Irakasleak. Agirre'tar Jon Antonio M.B.S., izendatu zuten Zuzendari, eta Irakasleak: Uriarte'tar Ziriako, Zabala-Arana'tar Joseba, Egia'tar Gregorio eta Bikandi'tar Eustakio apaizak; eta Arsuaga'tar Jon eta Esturo'tar X anai-laguntzaleak. Danak Maria'ren Biotz-Semeak.

1922'garrenean, Lekaidiko Nagusiak, aita Agirre'ri garrantzi aundiko beste zeregin bat jarri zioten, eta "Euskal-Ikastetxea"-ren zuzendaritzan aita Egia gelditu zan.

Ikasleak. Maria'ren Biotz-Semeak "Euskal-Ikastetxea"-ren ardura artu zuteneko, ordurarteko ikasle talde urria, berealakoan ugaldtu zan. Laster izan zitun 120 ikasle, eta 200'etik gora gerokoan. 1920'garrengo maiatzatik, 1924'garren jarrailerarte, 300'en bat ikaslek ikasi zuten "Euskal-Ikastetxea"-n. Murioa jaunaren esku-zabaltasunari zor, utsean ematen zan irakaskintza.

Irakaskintza. "Euskal-Ikastetxea"-ren zuzendaritza berriak lau ikastarotan zatitu zun irakaskintza, Len-Maila'ko Irakaskintza osoa sarturik.

Iñazio deunaren egunean -uztailak 31- bukatzen zan urtero ikastaroa, jaialdi polit eta erriarentzat oso atsegingarri batekin. Jaialdi ontan egiten zan ikastaroko sariketa ere.

Agindutako izkuntza. "Euskal-Ikastetxea"-n aginduta zegon izkuntza euskera zan. Eta ikaskizunetako bat, kastelera zan.

Ikas-liburuak. "Euskal-Ikastetxea"-k etzun ikasteko liburu egokirik; eta euskal elertian ain ezaguna degun aita Zabala-Arana'k antolatu zitun bearrezkoen ziran idazti batzuk: Lutelestia (Geografia), Daneurtiztia (Geometría), Eliztia (Gramática), Zenbakiztia (Aritmética), Edesti Deuna (Historia Sagrada). Geroxeago argitaratu zun idazle bikain onek bere "Gramatica Vasca Gipuzkoera", euskalzaleak ain arrera ona egin dioten euskal-ikasbidea, boskarren argitaldia izan bait du. Kristau-bidean ikasleak ezitzeko, aita Zabala-Arana Irakasleak beste liburuxka batzuk ere antolatu zitun; auetako bat oso apain txukun irarria, "Aste Gurena" izan zan; lateraz eta euskeraz idatzia.

Ikasleen diru-elkargoa. "Euskal-Ikastetxea"-ko eziketaren osagarri bezela, "Ikasleen Diru Elkargoa" eratu zuten. Aita Uriarteren ardurapean zegon, eta 200 ikaslek jartzen zituzten beren dirutxoak elkargo ontan. Irugarren urtebururako ba-zituzten jarrita beren elkargoan 11.000 laurleko. Elkargo-lagunen (Mutualidad) artean, ba-ziran igandeetan "Kristau-Ikasbidea" ikastera biltzen ziran neska-mutilak ere; lan au ere, "Euskal-Ikastetxea"-ko irakasleen ardurapean baitzegon.

Itunben ezeztapena. "Euskal-Ikastetxea"-n ematen ziran irakaskintza ta eziketa kristauak, beti izan ziran oso atsegingarriak Muñoa'tar Mikel jaunarentzat eta

Ikastetxearen Nagusi Batzar-entzat. Era berean, Gipuzkoa'ko Len Maila'ko Irakaskintza'ren begiratzaille-buruak IrakastetxEa ongi ikusi ta zeatz azterkatu ondoren, txosten oso goresgarria bialdu zien bere Nagusiei, Donostia'ko Eusko-Ikastetxea"-ren alde.

Baña, Muñoa jaunak beretzat nai zun mugagabeko zuzendaritza "Euskal-Ikastetxea"-n. Eta jakiña, ezin batera etorri bere zuzenaritza nai au, Ikastetxearen arduradun Lekaidi bat izateaz. Beraz, Muñoa'tar Mikel jaunak garaiz itunbena zalatu zun, ortarako onek bi alderdiei ematen zien eskubidearen arauz. Ala ere, zindoki aitortu zun "Euskal-Ikastetxea"-ren alde.

Orregatik, 1924'garren jorrailaren 12'an, Maria'ren Biotz-Semeak utzi zuten "Euskal-Ikastetxea", Muñoa jaunarekiko adizkidetasun zintzoa galdu gabe. Elosegitar Karmele andrearen esku-zabaletik artutako Ategorrietako "Karmen-Enea" etxaldera aldatu ziran. Geroago eraiki zuten Avda. Nabarra'n Maria'ren Biotz Ikastetxea"; baña, bitartean, bai "Karmen-Enea"-n, bai S. Frantzisko kalean, euskeraz irakasten saiatu ziran Maria'ren Biotz-Semeak, batez ere Aita Zabala-Arana.

"KORU'KO ANDRE MARIA'REN IKASTETXEA" (1924)

Klaretiarrak uztian, 1924'garren urtean, "Koru'ko Andre Maria'ren Ikastetxea" izenarekin jarraitu zun "Euskal-Ikastetxea"-k.

Iru Ikastetxeak

Iru Ikastetxe ziran:

— *Ikatz-Kalean (Juan de Bilbao), mutil eta neska aurtxoentzat, 6 urte arte.*

— *Zubigain-Kalean (Campanario), mutilentzat, lenengo ikastaroak emateko.*

— *Udal-Plazan (Plaza Constitución) neskarentzat, lenengo ikastaroak emateko.*

Atezaia, Irakasleak, liburuak, etxegarbiketak eta apainketak; sortzen ziran gastu guziak Muñoa'tar Mikel jaunak ordaintzen zitun. Ari zanean, bertako gastuak ezezik, auzokoak ere: Ikastola'ko mutil koxkorrak inguruko etxeko telak autsi zituztela ta... Don Migel'engana; aietako batek galtzak txikitu zitula pretiletik salto egiterakoan ta... Don Migel'ek traje berria erosi...

Ikatz-Kalean, 60/70 bat aurtxo izaten ziran. Zipitria Andereñoa zan azken aldean ango Irakasle.

Zubigain-Kalean, iru taldetan ematen ziran lenen mailako gaiak. 80/100 ikasle biltzen ziran. Erakusle bezela: bi Irakasle ta laguntzaile bat: Etxeberria'tar Eli, Bereziartua'tar Ander, eta Jauregi'tar Jon.

Udal-Plazan, 30/40 bat neskatz ibiltzen ziran. Agirre'tar Konsuelo zuten Irakasle.

Eusko Langileak, Euskal Irakasleak zun Baztuna, Euskal Ikasleak, eta euskal usai zun guzientzat, arrera onena arkitzen zuten gure Munoa jauna onen Ikastetxean.

Igandetan euskal ikasle aiek nora joan euki zezaten, Morlans auzoan etxe polit bat, "Tolaretxe" izenekoa, prestatu zun Muñoa jaunak. Futboleko-toki, bola-toki, kolunpio eta beste jostatzeko leku bereziak egokituaz.

Zubigain-Kale'ko Etxean ere, club antzeko bat ba zuten; ping-pong, bilar eta abar. Ikastolako eleizatzxoan egunero meza izaten zan; igandetan berriz, meza nagusia eta besperak; elizkizun auetan Gregoriano abesten zutela. Lan ori, Sistiaga jaunaren ardurapean zegoen.

Lenengo kapelaua D. Nikasio Larrea izandu zan. Geroztik, D. Migel Oa, D. Jose Arrue, D. Fernando Sese, eta bear ba-da beste batzuek .

Erakusketa guzia euskeraz. Orduan etzan Kristau Ikasbidea, Euskal Edestia, Xabiertxo eta Loredun beste libururik. Eguneroko bileretan Nomenklator Tekniko egiten saiatu bear izaten zuten erakusleak. Izen oiek Euskal Akademia'k ontzat artu ondoren erabiltzen zituzten.

Urte bukaeran asterketak. Asterketa oietan Akademikoak etortzen ziran. Ayen artean ba zan bat, D. Ramon Inzagarai, beiñere utsegin etzuana.

Andereño Elbira Zipitriak izaten zitun txikiak. Beregandik azitzean, mutilak gizonezko erakusleengana; neskak berriz, Agirre'tar Konsuelo'rengana pasatzen ziran.

Aurrak etzuten ezer ordaintzen. Geientxoena kai aldekoak ziran, naiz beste auzokoak ere batzun batzuk izan.

Gau ikastaldiak eta beste

Inguruko erri txikietako langile ta nekazarientzat ere, iluntzetan, klaseak baziran. Bere lanetarako egokien ziran erakusketak, bai matematikas edo dibujo lineal, edo Kontabilidade errexak. Tartean ba ziran noski ez idazten ta ez irakurtzen etzekitenak; aueri, lenengo mailako erakusketak, ondoren besteekin batera jarraitu zezaten. Zintzo jokatu zuten: piperrik etzuten egin.

Erderazko ikastoletan, eta Escuelas Nacionales'etan, erakusleak euskaldunak ba ziran, beren erakusketa ondoren euskera erakutsi nai ba zuten Euskal-Esnalea'k laguntzen zien.

Euskera aldeko lan auetan zebiltzen guzien ardura, erakusketa egoki bat erabiltzea izango zan noski. Ala agertzen da Lekuona'tar Martin Jauna Lovaina'ra joan zala Pedagogia'ri buruz lanean zebiltzaten gizonekin artu-emanetan jartzera joan zanerako.

Garai artan, Erriko Etxean lanera sartu nai zutenak, euskaldun izatea beartu edo beintzat eskatu egiten zitzairen. Artarako, gure Euskal-Ikastola onek ageri bat ematen zien beren ikasleeri, an ikasiak eta euskaldunak ziralako agertuaz.

Loiola kaleko Ikastola

Loiola Kalea sortua izango zan beste Ikastola bat: Doña Elena Gametxo zan irakaslea, bere etxean aurrak artzen zitularik. Andik, Etxaide Kalera joan ziran, ordurako Manuela Arteaga Garaiar buru zala. Bitorene Arzelus ta Subijana laguntzaileak artu bear izan zuten 20 edo 30 aur bildu ziralako.

Urtean bein, urte-nuruko jaia, zariketa ta guziz, "Novedades" teatroan izaten zan. Bein gertatu bear da orduko Gobernadorea euskalduna izaki, eta bere aurrean egin zan jaia. Oso gogokoa izandu omen zun.

Antiguan

Donosti'ko Antigua Auzoan ere, Sistiaga'tar Pacita'k bazun bere Ikastola. Etzuan noski euskera bakarrik erabiltzen bere ikastaroako. Auzo-Ikastolaren antzera, aurrak euskaldunak -geienak baserritarrak- izaki, eta euskera bide zala erderazko gaiak erakusten zitun. Kristau-Ikasbidea euskeraz, nai zutenentzat.

60'en bat neska-mutil, 7 urte bitartekoak, iru talde osatuaz, artu zitun bere gain. Bein 7 urte bete eskeroz, mutilak beintzat menderatu ezin eta apaiz batengana joaten ziran

beren ikasketa bukatu arte.

Aur bakoitzak bost peseta ileko ordaintzen zuen; beste laguntzarik etzeukan, eta bearrik ere ez: barrenak agintzen zion eran, pozik eta gogoz jarduntzen zion lanari.

* * * *

Donostia'n ezezik, Bergara'n, Tolosa'n eta Errenderi'n ere ba ziran Ikastolak.

Bergara'ko Ikastola (1933-36)

Bergara'ko Eusko-Ikastola'n berriak, 1933-1936. Bertako Andereñok bialita:

Berrogei neska-mutil, 5 urtetik 14 artekoakin asi nintzan. Ezin izan zan berestasun aundirik egin, bakarra ta lenbiziko saioa zalako. Urte ingurukoakin taldeak egiñaz, txandaka artzen nituan, 8 urterarte euskera utsa erabiliaz.

Erakusketa: *Irakurtzen ikasteko norberan moldaketak. Martin Txilibitu, Xabiertxo, Loretegia eta orduko, euskal liburuak ibili genitun esku artean.*

Kristau-Ikasbidea: *Eliz Barrutikoa.*

Geometria: *Aita Zabala'na.*

Lutelestia: *Iturriotz'ena: Emendik itz eta izenak artuaz, lur, belar, ur, arri eta orrelako gaiakin, oso errez ikasten zuten, begietatik sarturik lur azaleko gaiak.*

Zenbakiztia: *Zumarraga'ko Hermanos de las Escuelas Cristianas'en babespean "Ediciones Bruño"-k atera zuan, amarreko sistema asmatuaz, amar, beramar, iramar, lamar eta abar. Sistema onekin erderara pasatzen ziranean ez ziran nastutzen naiz izkuntza batean edo bestean kontuak egin. Errikoia ez izan arren, ikastola barrurako eta geroko denborarako oso egokia iruditzen zait, bestela batian ogeitik ogeira kontatuaz eta erderaz amarretik amarrera nastu egiten ziran.*

Edesti edo Kondaira: *Aita Estela'rena erderaz izanik, euskerazko berriketaldietan Euzkadi-ko egite garrantzienak ikasten zituzten.*

Elizti edo Gramatica: *Ez genduen egokirik. Nola-nai, ikasle guztiak*

euskaldunak ziralarik, esaerak apaindu, aditz-jokoak erabiliaz, esanalak idatziaz, euskeraz landua ikasi zuten.

Euskal-Ikastola'ko ikasleak, 100% euskerea erabiltzen zuten beuden artean.

Garai artan esan niteke Bergara'n mutil artean 100'dik 80 euskeraz mintzatzen zirela; neskak ordea, 100'dik 30. Gaur, zoritxarrez, mutil artean 100'dik 30, eta neskak berriz 100'dik 6.

Bailera ontan Bergara'n besteik ez zan Euskal Ikastolarik.

Euskaltzaile batzuek eratua izan zan. Marques de Villalonga zabaldu zuan, eta D. Arturo de Narbaiza izan zan azkenengo lendakaria.

Ikasle bakoitzak 30 peseta ordaintzen zuan, baño gero laguntzaileak ere bazituan ilean edo urtean onenbesteko bat izendatuta zeuzkatenak. Erriko agintarien laguntasuna ere ba-gendun, eta beudak izaten ziran ikastolako batzordekoakin maiko egiten zutenak, ikastaroan bukaeran.

*Azkenengo urtean, Bilbao'ko Eusko-Ikastolekin alkartu zan, **Asmoz ta Jakitez** elburupean.*

1908'garren urtean lenengo Euskal Ikastola Bizkaia'n. Zer dala ta asiera onek jarraipena izan etzuen ez jakin.

Bigarren aldiz 1932'garrenean Portugalete'n noski. Urte berean Sondika'n, Getxo'n, Bilbo'n; eta urrenge urtean Ondarreta'n, Barakaldo'n, Bilbo'n berriz, Elorrio'n. Guziak 8; 800 ikasle, 17 Irakasle'ren itzalpean.

Tolosa'ko Ikastola⁵

1921'garren urte aldean, Gorriti Plazan ikastola bat zabaldu zuten, musiko ospetsu bizi izan zanaren etxe berean.

Lenengo Irakaslea, Dolores Arbila, bost aurrekin asi zan; gero, laguntzaile Pilar Sansinenea ta J. Goikoetxea andereñoak izan zituan.

Primo de Rivera'ren nagusitza etorritakoan, eragozpenak sortu ziran, eta

5 “Aranzazu” errebistatik artua, labayen'dar Antonio'k idatzia

eskolatxoa itxitzeko agindupean egon zan. Nola edo ala, iraun zuan ordean, bolara txarra pasa arte. Indar berritzeko euskal ikastolak euskerazko ikaskai ta liburuak bear zituan. Eginkizun au bere gain zuan gizon jakintsu Isaak Lopez Mendizabal jauna izan zan. Beronek gertu ta argi jarazi zituan oraindik gure ikastoletan darabiltzkiten “Martin Txilibitu”, “Umearen Laguna” eta “Xabierto” liburuxka zoragarriak. Liburuak bizirik ba daude, egilea ere, zorionez osasuntsu dago bere 92 urteekin.

Tolosa'n, Errepublikan etorritakoan, bi ikastola aundi zabali zeuden. Bigarrenaren buru Iñazi Munita, gaur Erroma'n Jesus'en Alaba Lagundiaren agintaritako bat dalarik, andereño laguntzaile Isidore Mokoroa zuala. (Orain gutxi zerura igoa degu).

Ikastola bietan, 200'dik gora aur ibiltzen ziran. 1936'garren urtean, lenengo jaunartze gogoangarria ospatu zuten, meza-emaile orduan Guam'eko Obispo agurgarri zan Mr. Olano, txit agurgarria zanik. G.B.

Errenderi'ko Ikastola

Dorotea ta Faustina Ayerbe aizpak (Irakasleak tituluakin) zuten eskolan, 50 edo 60 inguru aur ibiltzen ziran, neska ta mutil, bi izkuntzetan jardunaz. 1934/1936 urteetan.

“Hijas de la Cruz”-eko Sor Lucia Dolores ta Sor Laura lekaime Irakasleekin, 20'en bat neska aritzen ziran baita, euskera landuaz, 1935 ta 1936 garrenean.

Auetaz ganera, Emakume Abertzale Batza'k eratuta, Batzokian, gauez, euskera erakusten aritzen ziran Monika Arrillaga, Ayerbe aizpak, ta Arantxa Jauregi. 50'en bat lagun biltzen ziran.

Garai artako aurrei erakusteko, euskal liburuak, Lutelestia, eta abar erabiltzen zuten.

Beste zenbait erritakoak

Eta Ikastola oien mailara irixten ez ba ziran ere, euskeraren alde lan egiten saiatzen ziran onoko auek:

Oñati'n.

(Jausoro'tar Felipe'ren eskutitz au, eskuratu bezela azaldu nai izandu det jakingarria dalakoan, nere ustez).

Agur. Zure idazki atsegiña artu dut. Ez dut atsegiñik zu nor zeran

ezagutzeko: baña aurrena eta lena zoriondu bear zaitut, nere izate txikiari, nitzaz oroitu eta gauzari eman diozun garrantziagatik.

Egia da, bai, Irakasle izana natzaizu. Izana baño geiago izena. Gaztetan gutxi eskolatua izan nintzan eta gutxi dakienak asko ezin erakutsi.

1924'an, ogei ta lau urterekin Uribarri'ra joan nintzan irakasle izenarekin eta sakristau egiteko aginduakin. Len esan dutan bezela, gutxi dakienak asko ezin erakutsi. Asi nintzan nekiena eta alnuetxua erakusten. Nik ba nuen nere barrenean alako griña txiki bat, umeeri zerbait euskeraz erakusteko; baña gauzak gaizki irten ziran. Aldi artan giro txarra ere ba zegon, eta oso gaizki artu ninduen. Sangurruarena egin bear izan nuen: atzeraka. Eta eskerrak ematea auzo bertakoa neukala, bestela, oso gaizki arkituko nintzan. Baña nere griña nerekin neraman. Ba nuen kalean Agustin'dar lekaide bat euskera arasoan oso jatorra zana; izatez ere, Irakaslea zan. Eskondu eta urtietara kalera jesten nintzan jaun orrengana. Arek ipiñi zizkidan nik ikastolan erakutsi bear nituan gauzak euskeraz eta erderaz. Urteak joan, eta urteak etorri, gauzak giro obegoro etorri ziran. Auntzak larrara bezela, nik ere nere barruko griña berriz agertzen asi nintzan; Kristau-Ikasbidea euskeraz, beste danak euskeraz eta erderaz:

Luteleztia: erriko mugak, ibaiak eta abar. Probintziakoa, erri nagusia, ibaiak, mugak eta abar.

Zenbaki kontuan: lau arauak (cuatro reglas); lain araua (regla de tres); zatikiak (quebrados); diru kontuan ere, zerbait.

Daneurtiztia: lerroak, irukiak, lautuak, lauzearrak, lerrabila eta abar nola egiten ziran eta nola neurtzen ziran.

Irakurri eta idazti ere, bietara. Astean bein idatzi bear izaten zuten idazki bana, aste batean euskeraz, eta bestean erderaz.

Nik egiten nun ikasi eta erakutsi; erakutsi eta ikasi. Baña ni baño azkarragoak ziran neskatila-mutikoak; nik baño aixago ikasten zituzten nik ematen nizkien gauzak.

Urtean bein, Auzo-Ikastoletako denok jeisten giñan errira: Udaleko batzordearen aurrean egin bear izaten genduen emearen asterketa. Ni bakarrik izaten nintzan elebitzan agertzen nintzana.

Ogeita amarretik berrogeira bitarte izaten ziran aurrak. Udarari gutxiago neguan geiago. Amari urte egin nituan, ogeita lautik ogei ta amaseira bitartean. Sortu zan matxinadagatik erritik aldendu bearrean arkitu nintzan. Azken aldira giroa ere obeago eta ongi ikusiago nintzan. Baña nere barrenak euskalduna bezela ori etzidan agintzen, eta artu nuen artu bear nuen bidea.

Orra nere kondaira laburra. Zerbait geiago jakin nai ba-dezu, zure aginpidean naukazu.

Segura'n

Etxeberria'tar Josepa, bertako "maestra nacional" zan Irakasle. Etzegon ikastolarik, bañan bera euskalduna izan da, "Xabiertxo erabiltzen omen zuan, aureri euskeraz erakustearren edo euskeraren bidez erdera errexago ulertu zezaten.

Irun'en

D. Felix Urdangarain jaunak, Akademia bat zuala, mutil azi xamarrentzat bertan euskerazko klaseak eman nai izan zun. Ikasle gutxi, eta denbora motxa iraun. Artexetar Jose izan zan Irakasle.

Arrasate'n

Errepublikara garaian, ikastoletatik kristautasuna kendu naiean zebiltzalako sortua izango zan. Markiegi'tar Joseba saiatua lan onetan. Eusko Langileen Alkartasunak berea bezela artu. Erakusketa, onela zan: Irakurri, idatzi eta Kristau-Ikasbidea euskeraz. Gañeratikoak, bi izkuntzetan, euskeratik erdere. Aur bakoitzak bost peseta ordaintzen zuen. 150'en bat lagun bildu ziran; mutilak danak. Osatzeko bear zan dirua, 250 laguntzaleak ematen zuten. Bi erakusle ziran: Etxeberria'tar Juan eta Mendizabal'dar Franzisko. Apaiz etxean asi eta gero Batzokiko teatroan biltzen ziran.

Lau urte iraun zuan Ikastola onek. Besteak bezela, matxinada sortu zan arte.

Iruia'n

Bertako eskolan aur txikiak artzen etzituztelako eta kalerik kale ibili etzitezen, Alzueta jaunaren emaztea, apaiz jaunarekin itz egin ondoren, Ikastola txiki bat antolatutera erabaki zuten. Bertako Irakaslea, Agilar'tar Mari Karmen; euskalduna izaki eta euskera erabiltzen zuan bere eginkizunetako. Aurrak zerbait ordaintzen zuten. Zerbait ori bear aña etzalarik, "Papelera" zuten diru osagarri.

Andoain 'en

Erri ontan, Ayuntamentuak ordaintzen zun Irakasle euskaldun bat, eta onek, naiz erakusketa erderaz egin, euskalduna izanik ikasteak euskeraz agertzen zien bear ba-zan. Erakusle au, oso saiatua, Inacio Tolosa San Sebastian. Ikastola zanez, bai liburu ta bai bear ziran tresna guziak, Estadoa'k bestea zuan baño askoz obeto ornitua.

Aur txikiak ere, ba zuten, parbularioa; bi andereñoren mende, ain zuzen, biak euskaldunak.

Tokia, erriarena zan. Etzuten ezer ordaintzen ara joaten ziran 140 inguru ikasleak.

Ba-zan errian garai artan Alkain'dar Juanita euskaldun Irakaslea. Etzuan Ikastolan lanik egiten, bai ordea bere etxean. Larramendi'ri omenaldia zala aitzekiz, edo aitzekirik bearrik gabe, an biltzen zun aur mordoxka bat. Bai ipuiak edo abestiak, edo beste gaiak zirala, euskeraz noski erakusten saiatua zan. Ondorengoentzat tokiren bat utzia izan bear zuan, Ikastolatako izango zalakoan .

Lan auek, 1924 inguruan sortu ziran; eta beste denak bezela. 1936'garrenean bukatu noski.

* * * *

Beste erri batzuetan ere, Deba, Ordizi eta abar, monja eskoletan zerbait euskera erakusten zan, ezer gutxi ba zan ere.

6 “EUSKALTZALEAK”-EN ERABERRITZEA
X. Lizardi

6 Eusko Ikaskuntzaren deia (1930 Martxoak 9). Zumai’ko itzaldia.

“Euskaltzaleak-ren eraberritzerakoan buru batzar auxe aukerazuten danen ongi emanarekin: Lehendakari, Urreta’tar Mikel jauna. Ordekoa: Agirre’tar J,M, jauna...”. Eusko Ikaskuntzaren Deia.

Anai ta arrebak... esan bearko:

Pozik zakustegu emen bilduta. Eskarrik-asko guzioi. Izango aal-da “Euskaltzaleak”’en batzar nagusi au urtetik urtera ugariago. Izango aal-da beranduragabe “Euskal-Erria”’n ots aundiko ta euskaldun on guziek ezagun-lkaa.

Aurreko goraberak

Leenbiziko lana orain, zuen aurrean, azkenengo batzarra-ezkerotziko goraberak txeatzear bear genduke. Asko jardun-bearrik gera, ordea, ta lau itzez gai ori ikutzea azketsi zadazute.

Zumarraga’ko euskal-egun gogoangarri artan izan gendun azkenengo batzar nagusia. Orduetzkerotzik, “Euskaltzaleak”’en lanik nabarienenak auetxek izan dira: Andoain’go Aur Euskaldunaren Eguna larunbatez ta urren eguneko Euskal-Eguna; Euskal-Egunkariarekiko azterpen ta zabalkunde-lanak, auen artean dalarik Egunkari-Erakuskia ateratzea; Altzaga’re “Bost Urtian” antzerkia argitaratzea, ta abar.

Uts ori berdintzeko, “Euskaltzaleak”-bazkuna eraberritzea, osatzea, azitzea asmatu degu.

Ortarako, gure leenbiziko lana ingurti edo folleto txukun bat ateratzea izan da. Bertan euskaldun guzietan adirazten diegu gure bazkunak zer nai duan.

Bereala, edo erabat, buru-batza bat eratu ta Bazkintza edo Junta berri ta azibearra agertu zaizkigu.

Zumarraga’n ni aukeratu ninduzuten Lendakari; eztatik zuen gogoak bete ditudan (ezet esango nuke, astia ere bear ainbat ezpaitegu); baña, on-ustez ari izan naizela sinistu dezakezute.

Gaur illabete, Buru Batza iraste ta Bazkintza-aldatze oietarako, Donostia’n batza bat egin gendun, eta bertan onela osatu genitun biak:

Zuen oniritzia eskatzen degu orain egiña indartu dedin.

Ortara-ezkero, gaurtandik Urreta’tar Mikel jaun jatorra ezagutu bear dezute

zuen burutzat. Txalo batez sutu zazute ta bearragotu, bere jakite ta aalmen guziak “Euskaltzaleak” en alde ipini ditzan.

“Euskaltzaleak” bazkuna ¿zer da mamiz?

¿Zer egin nai degu “Euskaltzaleak”-bazkun ontaz?... Lagun-arte ugaria egin nai genduke. Euskera ta euskotasunaren aldeko eguneko xentimoa dalarik sari laburrena, bazkide asko ta asko bildu nai genituzke. Euskal-Erria osoan gure egoen itzala zabaldu. Biotz oneko euskaldun oro, bildu gure lantegian; zein politikakoak diran begiratu-gabe; katolikotasuna garbia ta euskozaletasun zabal anaikor bat esi bakartzat artuta. Abertzaletasuna, erderaz “patriotismo” esaten dana, ezta neurri jakineko biozpena. Politikan, ordea, baipen edo afirmazio zeatzak, baipen larriak eskatzen dira. Orregatik barruan politikak artzen du ain jende gutxi.

Guk ez; guk eztiogu inori osoko gizakia izaterik eskatzen. Guretzako naikoa da abertzaletasun pitiñena. Eguneko xentimoz neurtu diteken abertzaletasun (“patriotismo”) pixka aski degu. Gure ustez, euskal-errotak ur gutxi-aski darama leen ere, ta abertzaletasun-aparrak, au da ur-ari meek, are ur-tantoak berak ere ezetsi ta albora uzteko ez gaude: euskal-ur gaziaren bear gera. Bekar batak suilla bete; besteak pitxarra; besteak antuxuna; besteak... titarea, areagorik ezpa-du.

Ta inork ez beza au politika gaitzestea danik. Politika bear bearreko da errien pizkundeetan. Ta gurean, orok dakigunez, aurki digu berbizturik.

Baña, politikari eztiogu eman bear gure indar osoa. Erri-landutzarentzat, erriaren burujaztearentzat, erria euskozaletzearentzat alegin-zati eder samur bat gorde dezagun.

Iduri batez obeto uler dezazuteke. Eman’tzagun mendi latz bat gaindu-bearrak gerala, ta eguzki gori baten azpian dagola mendi ori. Or bide bat, erpina belar kiskalia zear, arkaitz gorien barrena. . . Ortik gora ekin dio talde batek: izerdi-patsetan dijoaz: askotan, lerreginik, aurrera leentxeago egin-urratsak irristaldi batez galtzen dituzte. Ori dezute politikaren iduri.

Baña, ona orain beste bat: gurdibide eroso, lausamarra; beti goruntz, beti goruntz, baña iraduka-gabe, malkar bizien igesi; eguzkiaren galda eztator oneraño, bide-ertzetan pago eder batzuek daude etengabeko erreskan, ta oien adaburu itxiak bide-ganean abe ta aterperik atseginena osatzen du; eguzkiaren sua eralgita datorkigu, ta ezta su, baizik argi; ezta nekegarri, bai zuzpergarri ta begien eder... Au da Euskaltzaleak’en bidea. Asko dira emendik bai ta bestetik igo naiko ez lutekenak, ta asko dira ere, bide kiskalgarrian ler-eginik diranean, beste ontara, txolarteka, atsedeen-artzera, bekokiak legortzera, datozkenak.

Euskaltzaleak'en asmo ta eginbearren berri zeatzagoa, txeeago, gero ikusiko dezuten ingurtiak emango dizute. Bitartean, goazen aurrera.

Euskel-Idazle-Batza

Euskel-Idazleak jo ditezke nere aburuz Eusko-Pizkundeak ekarritako arnai edo frutu bikañenetakotzat. Zuen bear-bear da gure bazkuna; zuek nai zaituzte, gure erakunde edo organizazioaren laguntzallerik bizkorren bezela; zuek erriz-erri zabaldu bear dezute Euskaltzaleak'en berri.

Ortarako, ta beste asmo askorik sortu ta aurrera eramateko, Euskaltzale bazkunaren barrenean, zuek, Euskel-Idazleok, talde berezi bat osatu bear dezute, zuen Bazkintz Artezkari bereziaz. Ori izan diteke Euskel-Idazle-Batza, erderaz “Federacion de Escritores Euskericos”. Nere naiez, gaur bertan, emendixe, irten bear luke mamiturik eta naiko indarraren jabe Euskel-Idazle-Batza dalako orrek.

Gure Idazkariak, guziok ezagun dezuten “Luzear” jatorrak, orri bana emango dizute zuen izen-izenorde ta zuzenbideak, eta baita ere zuen erri-inguruan ezagutzen dituzuten beste euskel-idazleen herri eman dizaiguzuten. Onera etorri zeratenetarik euskel-idazle etzeratenak, arren jarri, zuen izena orriaren atze-aldean.

Zuen Bazkintza ere gaur bertan osatu dezazuteke-emen: sartu ditezke or, Euskaltzaleak'en buru-batzarrean, oraindño batzarkide diranetarik batzuek “Aberri”, “Altzeta”, “Mendi-Lauta”, “Udala-Mendi”, “Garmendia'tar Kepa”, “Otarra”, “Ayanbe”, oraindik sartugabe diran beste euskalgietakorik zenbait, bizkaitarrak batezere.

Ta ber-bertatik, ona Euskel-Idazle-Batzarentzat bi zeregin polit: bata, “Kirikiño”-sariaren eskubide ta araubidea beregain artzea; bestea, norbaitek oso zuzenki aitatutako Erri-lzperkari-saria irastea.

“Kirikiño”-Saria

Bijoa, oso laburki, arazo onen gorabera. Zumarraga'n taiutu zan zeero, ta biribildu, asmo eder ori, “Euskaltzaleak”'en batzarrean. Bertako erabakietarik bat, Bilbo'n diru-bilketarako Batzorde bat jartzea izan zan. Geroago, Batzorde oni “Euskaltzaleak” eskatu zion, alegia, araudi-asmoren bat bazun, arren guri adirazteko, ta, ala, Batzorde orrek eta guk, Euskaltzaleok, alkarri lagunduz, adiskideki ta aburu batez araudi ori taiutu ta osatuko gendula. Batzordeak, ordea, ez ginduzan araudia eginbear orretarako aintzakotzat artu; ta bereala, bere aburu utsez arauditzako zuzenbide batzuk argitaratu zitun.

Gerora ere, berriro alkarrekin jardunak gera, ta diotenez guk, Euskaltzaleak, eztegu Kirikiño-sari artan eskua sartzerik. Batzorde orrek omen du eskubide oso osoa. Guk uste gendun dirua bildu ondoren, batzorde orren zeregiña amaitua zala, bana berak bestera dute iritzia. Beren gain uztea zor omen-zaiote “Kirikino”-sariarekiko gorabera guzia; bai dirua zaitu, bai epaimaia eukera, bai saria ematea. Guk eztegu uste ori bidezkoa danik. Betirako dan gauza bat bazkun iraunkor batzuen eskuetan uztea asmatu-rik geunden; diru-zaitza “Eusko-lkaskuntza”-ren gain. Au etzaiote jaun oiei ongi iduritu ta onu auxe ematen digute: “Euskel-idazleok, eztezazutela zuen eskutik utzi zeuek eta zeuentzako jarritako sari ori”. Onu ori ontzat artuta, auxe asmatu degu: Euskel-ldazle-Batza irasi, ta beronentzat Batzordeari sari orren zaitza eskatu. Eztet uste inork guk gerok idazleok baño eskubide ohea dunik, eta, beraz, Bilbao’ko Batzorde orrek gure eskaria ontzat artuko aal-du.

Orain, zuek erabaki.

Euskel-Izperkari-Saria

lñork, oso zuzenki, “Kirikino”-ren artaz ari giñala esan zun idazle apalak, errietako berriak-eta bidaltzen aspertugaberik diardutenak ere, zerbait merezi dutela.

Benetan, gañera, merezi, nere ustez.

Ta ori izan diteke, aurtendik edo datorren urtetik asita, Euskel-ldazle-Batza-ren beste zeregin polit bat. Beronen Bazkintzak erabaki beza sari berri orren araudi-gaia, ta Euskaltzaleak-en Buru-Bartzarra’ri aurkeztu. Sari ori, jakiña, Euskaltzaleak-bazkunak bere kutxatik ordainduko luke urtero.

Gañera, nere ustez, izperkarien sari orrek Euskel-ldazle-Batza’ko bazkide diranak soil-soilki jaso aal-izana bear du. Bestea, “Kirikiño”-rena, ez: normairentzat.

Saria ¿zenbat izan diteke?... Nik gutxienez bi jarriko nituzke; bata, euskel-ingietako Zuzendarien iritziz urte artan lana ondoen egin duan Izperkariarentzat. Bestea, -eztakit ongi iritziko diozuten, baña-, zozketara botako nuke. Alegia, gutxi dezatekenak ere saritxo bat noizpeinka irabazi aal-dezaten.

Baña, esan bezela, gaur ementxe jaiotze’aal-dan Idazle-Batza’k taiutu bear du, ta biribildu, asmo orren gorabera.

Euskel-Egunkaria

Azkenik, bagatoz, euskelzale guzien gogoak gaur geien bezela sutzen ditun asmoa ikutzera Euskel-Egunkaria.

Itz gutxi ontaz ere: egintzak eta ez itzak bear ditugu. Ikusiko degu, bada, gero izendatuko dizutegun lanari nola lotzen zatzaio ten.

Igazko udako azterpen eta ikaskuntzaz gañera, egin ditugu gero beste batzuek, eta auxe esan bear dizutegu: Egunkaria gero ta bertago, gero ta ditekenago dakusgu. Soil-soilki, zuek eta gañontzeko euskeltzaleak erantzutea bear.

Leen esan bezela, kalera irten baño leenago Iru milla arpidedungaien izenak bear ditugu. Ori eskutik izan-ezkero, gañontzeko guzia egingo da. Beraz, leenbiziko gauza orixe jakin-bearra degu: Euskal-Erria'n iru milla euskotar bai ote-diran euskera maite dutenik. Orretaz jabetuko ez geran bitartean, ezin esan dezakegu Euskel-Egunkaria baditeken ala ez diteken. Gañontzeko guzia, bada, berriketa da.

Orain, entzun zazute: egunkari ori benetasunaren mallakoa bear ba-du, ezin izan aundia, orri askoduna; euskeraren gaurko egoitza ta mallari dagokiona izango litzake. Baña, ori bai, aleginduko giñake gauza polita-ta txukuna ateratzen: ez oso aundi baña bai oso mami.

Beste bai pen edo afirmazio bat, Madrid'eko "El Sol" en eta Donostia ko "La Voz" en gure egunkariatza z agertu diran iritzi batzuei erantzunaz.

Gure egunkaria kristau garbia, katoliko zuzena izango litzake, guri ortan ari geranoi, dagokigun eta barrenak agintzen digun bezelakoxea. Sanchez Guerra'k esango aal-lukenez gure egunkaria egin nai degu, ez iñorena. Katolikotasunaren zuzenbidea edo ortodoxia bat bakarra da, ta bakar ori izango litzake gure egunkariaren zuzendari. Baña gure egunkaria -ori ere esan bearra dago- katoliko galtzaduna egingo genduke, ez eleiz-orria. Katoliko z gañera, gure egunkaria eusko zale sutsua izango litzake, au da, euskeraren alde ta euskaldunen eskubideen alde beti garbi jokatuko lukena, naiz politika-alderdi-gabekoa izan. Ta orain, nik esaten dizutet: iñork lur bira osoan egunkari ori baño ezer zeatzagorik, ezer margodunagorik, ezer "más definido" asmatu aal-ba-lezake, jaso beza eskua.

Oraindik, otoi entzun pixkatean, dagoaneko aspertuta zaudeten arren.

Batzar auek gure erakundearen laguntzallerik onenak izatea nai degu, ta urtetik urtera aundiagoak; urrango urteetan, beste gauz askoren artean, batzar onetan erri bakoitzeko ordezkariak urteko bazkide-sariak ekarri ditzateke.

Asi gaitean gaur bertatik lan onurakorra egiten.

Euskel-Irakurle-Izendia

Izendi aundi bat egin degu: Euskalerrian, arpidez, euskaltzale-usaiezeko ingirik artzen dituztenena. Erri-erri jarria degu. Orain ots-egingo ditugu erriak. Adibidez, “Errenderi” esatean, zutitu bitez andik etorri diranak. Oiek artuko dute beren gain, joraillaren 15’gnerako, erriko izendia, aztertu ta osatu-ondoren, guri bialtzea. Izendi oiekin auxe egin bear dezute: ildakoen ta erbestera joandakoen goraberak adierazi: izendiari beste izen batzuk erantsi: an egon ez arren euskal-arazoetan zuen ustez gai ditezkenen izenak.

Euskaltzaleak’en Ingurtia

Orri oiek osatu bezela, baita ere Euskaltzaleak ateratako ingurti ederra nork-bere errian zabaldu bear ditu. Esan, nork-zenbatsu nai dituzuten.

Euskel-Egunkari-Txartela

Bide-nabar, egunkarirako arpidedun-gaien “firma” biltzeko egin ditugun txartelak jasoko dituzute.

Euskel-Idazleen-Orria

Euskel-Idazle-Batza ongien eratzeko, Idazle guzien izendi bat nai genduke. Ori egiten asteko, bakoitzari eman zaizute orri bat. Bertan, jarri itzazute zuen errian eta ingurukoetan ezagutzen dituzuten euskel-idazleen izenak, izenordeak eta zuzenbidea. Onera etorri-gabe diranenak, noski. Gero, azpian, nork-bere izena izenordea ta zuzenbidea.

Orain, azken-itx batzuk. Entzun zazute, ta gogoan ongi artu, Euskaltzaleak’en eta Egunkaria’ren zabalkundea nola egin bear dezuten.

Erri bakoitzean bildu zaitezte datorren aste ontan, bi, iru, lau, sei lagun ta irasi zazute Euskaltzaleak’en uribatzarra: asko izatea ezta bearrezko, gartsuak, zintzoak, “piñak” izatea, bai.

Batzartxo orretan gure izendi-orri oiek, gure “listak” aztertu, zuzendu ta osatu. Bereala, lana banatu: ar zazute izen-sail bana, ta urrengo batzarra noiz izango dezuten bertatik erabaki. An esango du bakoitzak zer lan egin duan izendegitik aukeratutako notiñei buruz.

Bi zabalkunde batera egin-bearrik gaude, ta au zalla da ongi egiten. Beraz, entzun ondo-ondo. Leenbizi-leenbizi Euskaltzaleak-bazkunarako bazkide-sail aundia

ekartzea bear degu. Ingurtiak banatu ditzazuke, baña eraz, baiezkoa eman dezatekenen artean. Jende berria ere nai genduke, egi-egia. Batez ere, oraingo gaxte ez gaziez gezaen artean. Besterik ezpa-da ere, oraingoz, eguneko xentimoa ordaintzea egin dezatela. (Aaztu baño leenago: Eguneko xentimo ori eman diteken gutxiena da. Geiago dezakenari sari aziagoa ateratzen alegindu bear zakiote).

Baña, bazkide-atxitze orrekin batera, ¿nola egin Egunkariarekiko zabalkundea ta Arpidedungaiak biltzea?... Badakizute: bi sari edo “cuota” usaiduezkero askoek uzkur egiten dute, ta ez bat ez heste. Ontan zuurki jokatu bear dezute.

Nere aburuz, zuek itz-egin bearreko notintzaz bi sail egin ditezke. Bata: Euskaltzaleak'en bazkidetza ta Egunkari-arpidedungoa pozik erabat ontzat emango dituztenena. Auei -zer-esanik eztago- arazo bietaz itzegin bear ta biekiko baiezkoa jaso. Orretarako dira: alde batetik, ingurtibarruan dauden “tarjetak”; eta, bestetik bereizki emango zaizkizuten txartelak. Bigarren salla: gauza biak erabat aitatu-etzkeru uzkur-egingo dutenen salla. Auei, oraingoz bazkidetza soil-soilki atera. Oientzat sartu da ingurtian beste orritxo bat, bertan egunkaria aitatu bai, baña bat-batean arpide-aginpena eskatzen etzaiotelarik. Leenbizi egin ditzagun gure bazkide, ta gero, berandura-gabe, etorriko gatzai berririo egunkariarekikoa eskatuz.

Zuen zuurtasunak, zuen ezaguerak eta begi zorrotzak dute orrekiko joko nagusia.

⁷ ***KIRIKIÑOren ARTIKULUAK***

⁷ Kirikiñoren artikuluak Labairuk argitaratu duen “Edo geuk edo inok ez” liburutik jasoak daude zeuden zeudenean.

Araiñegun, Donostin, “Novedades” deitzen dan aretoan itzaldi bat egin dau Urreta-tar Mikel gipuzkoar diputadu jaunak, euskeraz.

Itzaldi onen gaia izan da: “Edesti-aurrea. Leize-zuloak”.

Oste andia bildu zan itzaldia entzutera, ta adi-adi egon jakozan Urreta jaunari, ta amaieran jo eutsoezan txaloakaz erakutsi eben euren poz-atsegina.

Urreta jaunaren itzaldi au orkada edo pausu bat da, gure euskera onek aurrerantz egin dauana.

Lenago, orain ogetabost-ogetamar urte, euskeraz gauza gitxi idazten zan eta gitxiago irakurri, ta idazten zana be ekar edo sentzillotxua. Orduantxe asi zan euskerea azalera urten nairik.

Ori ikusirik, Unamunok eta bera lako filosofo ustel ganorabako batzuk esaten euskuen: “Euskerea ez da gauza, baserritar eta arrantzale eskolabakoak darabillezan oldozkun apurtxuak azaltzeko baiño, ta ortik gora geien-geien izneurtu negartiren batzuk eta ipuin me batzuk idazteko baino ez; oldozkun jakintsutarrak, oldozkun gogotarrak, ezin leiz azaldu euskereaz, lagaizue!”

Unamunok eta beste filosofo ustelok esan bear ebena zan: “Geuk ezin dogu euskeraz oldozkun asko azaldu, euskerea erabilten ez dakigulako”. Orixe izango zan gizon zindo ta burudunen esakuna.

Eta guk, filosofoak ez garanok, erantzuten geuntsen: “Geuk be ezin doguz oldozkun orreek euskeraz azaldu, baiña ori ez da euskerearen errua, geure errua da, geuk ez dakigulako naikoa orretarako, au gorabera, guk ez dogu lagako geure-geurea dan abenda ele au, ta landu egingo dogu sendo, ta iñoz, azaldu al izango dira euskeraz beste edozein eletan azaldu leikezan oldozkun guztiak, eskier gagoz”.

Eta abertzaletasunak, beragaz batera zabaldu eban euskaltzaletasuna, ta euskerea agertu zan batzarretan, antzokietan, izparringietan, erri-etxeetan, burdin-bideetan, eta abar.

Len azaltzen ez ebazan oldozkun asko ta asko azaltzen dauz aspaldion euskereak, asko landu da, askok idazten dau gaur ta askok irakurten dau.

Ba doa gorantz bere bidean. Ondiño, bai ba, bide asko dauko ibilteko; baina ibilliko dauz.

Bide orretan orkada edo pausu bat egin dau ointxe Urreta jaunaren itzaldiaz. Ointxe lenengoz euskeraz azaldu dira Lutazalizti (Geologia) eta Leintzakizti (Paleontologia) jakintzetako gaiak, eta ez gela zulo baten, bost edo sei jakintsurentzat ez, erri-gela edo areto aundi baten, berau notiñez beterik dagoala, ta notiñok atsegiñez entzun dabezala jakingai orreek.

Orain ogetabost urte au egingo zala esan baleuskue, zelako barre-destaiñak egingo ebezan Unamunok eta bere sokakoak! Guk be nekez siñestuko genduan.

Ordurako, Unamunoren buruak arrapau al izan dauzan oldozkuntxu guztiak txirikilan azalduko dauz euskereak, baita euron erderatxu orretan esan leikezan oldozkun guztiak be.

Filosofo usteloi jaramon barik, ekin gizonak, euskerea lantzen bakotxak al dauan aldetik, eta batez be erabili. Onetantxe dago bidea, erabiltean. Eleakaz jazoten da, geiago erabiliaz sendoago ta erosoagoak egiten dira.

Lan onuratsu onetan gogor diñarduelako artu beie geure zorion agurra “Euskal Esnalea”k eta Urreta-tar Mikel jaunak.

1918-4-9

Euskeraz jakin bearra dabe

Arainegun Bizkaiko Diputaziñoak erabagi eban euskerea jakitea etxakela eskatuko, bertan idazkotseiñak (escribienteak) izateko agertuko diranei.

Otsein lekua emonda gero eskatuko jakela euskerea ikastea urte bi barruan, ta ikasi ez badagie, otseintzatik atara ta bialdu egingo dirala.

Bai zereko bialdu! Etxagok olakorik! Nok bialduko dau ba, urte bi bere zereginean ekinda gero? Obe, ori egitekotan, artu ez. Bai ba. Gero euskerea eskatze ori ez da besterik zurikeritxu bat baiño, argi-argi ta biribillean ez esatearren euskerarik ez dala bear Diputaziñoako idazkotseiña kateko.

Ba gure aburuz bai, bear-bearra da euskerea, zuzen jokatu ezkerro, Diputaziñoako otsein edozetarikoa izateko.

Zergatik?

Euskerea dalako Bizkaiko elea, orrexegaitik. Bizkaitarrak, bere elez, euskeraz, Diputaziñoan edozein arazo atonduteko aala euki bear dau, eskubidea dauko Diputaziñoako edozein otseiñek, andienetik txikieneraiño, aitu ta ulertu dagion. Au ez al dago zuzen?

Orain, guk igarten dogu, Diputaziñoaren otsein izateko euskerea eskatzeaz asarre jarten dirala bizkaitar erdaldunak, Bilbo inguruko, Enkartaziñoako ta Orduñakoak.

Orreek esaten dabe, bide ori jarraitu ezkerro, Diputaziñoako otsein leku guztiak izango dirala bizkaitar euskaldunetzako, eta eurentzako bapez, ta ia eurak ez ete diran edozein besteko bizkalitarak.

“Zuentzako leku guztiak eta guretzako bapez... Ori zuzen al jagok?”

Gauza zuzen bi alkarregaz ezin txarto etorri leitekez. Bizkaitar erdaldunen “zuzen” au aztertu daigun ondo.

Diputaziñoako otsein lekuak ez dira sortu emengo edo orko bizkaitarrai, onetariko edo orretariko bizkaitarrai bizibidea emoteko; ez, otsein leku orreek sortu dira bizkaitarrai serbietako, bizkaitar guztion lepotik emoten jakez alogerak otsein guzti orrei, ta eurok gauza izan bear dabe edozein bizkaitarri serbidu al izateko.

Bizkaian ele edo berbeta bi dagoz: bata bertakoa, bera darabilgunok izanik bizkaitarrik bizkaitarrenak, antxiña-antxiñetatik lur onetan beti bizi izan diranen oiñordekoak; bestea atakoa edo kanpokoa, eurena, bizkaitar endekatuak ona ekarri ebena, baina tira... alan dala naiz olan dala, onetarikoa dala naiz orretarikoa, ekarri eben, ta emen dago, ta ez dago besterik aintzat artu bearra baiño

Ba, Bizkaiaren otseiña izateko ele edo berbeta biok jakitea bear-bearra da.

Orretara bizkaitar erdaldunak geldituko dirala otsein leku barik... eta, zer egingo dautsogu? Zegaitik ikasi gura ez dabe bertako elea, guk euskaldunok eurena ikasten dogun lez? Otseintzat artuko leukie erderaz tautik be ez dakian euskalduna? Ez, ezta?

Ba orduan, zer dala ta guk ikasi bear euren elea ta eurak ez geurea? Ez al gara geu be eurak beste bizkaitar? Orduan euskaldunak gagoz erdaldunak baiño berago Bizkaian.

Ori ez dago zuzen. Uste dot argi ipirñi dodala.

Otsein lekuak ez dira iñok jateko lekuak, erriari aitu ta ulertu ta bere arazoak atonduteko baiño.

* * *

Diputaziñoak erabagia artu dau, ta emen esan doguna da: “Urak joan eta presak egin”.

Dena dala, atzetik dala naiz aurretik (aurretik obe baiña), errazoia beti da errazoia.

1918-9-13

Santurtzetik Bilbaorako tranbian datoz iru euskaldun, neskatilla bat eta mutil gazte bi.

*Eurok, euskalerriko bazterren batetik etorri dira Barakaldo aldera edo, nor-
edo-nor ikusteko edo zeregiñen bat zuzentzeko ustez.*

Iru gazteok alkarregaz izketan datoz euskeraz; bai ba, euren elea da ta.

*Tranbian dator espāñiar gudari bat, ez laua (erraso); besoetan izarduna,
agintaria da.*

*Onek gazte arei asarre dirautse ez itz egiteko euskeraz, an espāñieraz itz egin
bear dala.*

*Euskaldun gazteok, erbestean edo erri ezezagunean dagoana lez, etziran azartu
gogor erantzuten.*

*Bakarrik erantzun eben, eta erderaz, ia zegaitik ez eben euskeraz itz egingo, ia
eurak iriori ze kalte egiten eutsoen euren elez euren gauzak eurentzako esanaz.*

*Gudaria, mutillek biguntxo erantzuten ebela ikusirik, asko jagi zan, eta asarre-
zarataka garratz asi jaken.*

*Onetan, sartu ziran tranbian ola beargin batzuk, euskaldunak, Dikeetan edo
dabilzanak.*

*Uartu eben zer erabillen mutil gazte ta gudari arek, eta euretariko batek esan
eutsen gazteei euskeraz:*

— Itz egin euskeraz ardura barik.

*Orduan gudaria beargin oni asi jakon zarataka, ta onek zarata andiagoak atara
eutsozan berari.*

*Asko garraztu ziran biak, eta azkenean gudariak eupadea jaurtin eutson
beargiñari urteteko tranbitik biak burruka egiteko.*

Beargiñak guztizko edertoen erantzun eutson:

— Izarrokaz darabilzun jake ori kendu egizu lenengo, ta gero urtengo naiatzu.

Au entzun ebanean, gudari txotxoloak alde egin eban tranbitik.

* * *

Jazopen au lengo egun baten izan zala esan dauste.

Orretariko jazopenetan erakusten dabe españiar txarrak euren gorrotoa euskaldunen gauzentzako.

Gudari arek ezin esan lei a neskaitilla ta mutil gazteak separatista-k dirala, nortzuk diran be ez daki ta.

Ak ez ebazan ikusi euskaldunak baiño, ta orrexegaz bakarrik naikoa izan eban bere gorrotoa erakusteko.

Argi dago ba, orreek españiar txarrok, ez dabela gorrotatzen separatismoa (eurak esaten daben lez), orreek gorrotatzen, dabena da euskalerria.

* * *

Tranbiko beargiñak gazte arei esan eutsena berresan daigun:

— Itz egin euskeraz ardura barik! Eta inoz, a gudaria lakoren batek ezer esan badautsue, euskeraz erantzun: “Ez dogu gura erderaz itz egin”, ez erderaz ezer be erantzun, eta jarrai.

* * *

Eta orain jatorku gogora euskaldun askok (eta abertzaleak be ba dira lotsagarritz) ekandua daukela beti erderaz itz egiteko alkarregaz.

Euren jatorriaren lotsa dirala esan lei.

Ez lotsatu, ez dogu lotsaririk euskaldunak garalako. Ez gara sasikumeak. Euskaldunen erria Europan diranik zarrenatarikoa da. Antziña irasi edo fundauriko etxeokak gara ba. Zegaitik lotsatu orduan? Egin, egin euskeraz; erantzun geure jatorriari, geure odo lari.

Bere jatorri zindo ta argia maite ez duana, doillorra da.

1919-12-23

Abertzale asko ta euskerea

Sarri esan oi dana da: Abertzaletasunak euskerea gaizkatuko dau, abertzaletasunak atarako dau eriotzearen erpe artetik gure elea ta indartuko dau.

Egia da ori, egi andia.

Ondo ikusita daukogu danok ori. Abertzaleak ez diran Bazkunak, euskerearen alde diñarduela esan arren, ez dabe euskerea gaizkatuko.

Baiña... abertzale asko diran lakoak balira danak edo geienak, abertzaletasunak be ez leuke gaizkatuko euskerea, ezta urrik emon be!

Au zegaitik diñodan? Ara: abertzale asko ezagutzen dodazalako, eurak euskaldunak izanik, beti erderaz diñarduenak, beti gero, euskaldunakaz itz egiten; eta ez edozelako abertzaleak edo bazterretakoak, erdi-erdikoak baino, aurrenengoak eta sutsuenak dirudienak euskerearen alde. Baita beste batzuk, abertzale erdaldunak izanik, eta euskerea ikasteko erea ta astia eukirik, amar-amabost-ogei urte oneetan ikusten doguz len besteko erdaldun jarraitzen dabela.

Orretariko abertzaleakaz euskerea gaizkatu? Zer dinozue, irakurleak? Nire aburuz, orreek eurok sakatzen dautsoe zulorantza gure ele gaixo oni, espaniarrak eta espaniartzaleak bano geiago.

Abertzaleak bere izenari erantzun gura badautso, euskalduna bada euskeraz beti itz egin eta idatzi bear dau, erderaz bear-bearra danean bakarrik, erdalduna bada, erarik eta astirik badauz ikasteko, ikasi egin bear dau, emen Bilbaon ainbestek egin dauan lez, onetan aurrenengo izan dirala “Euzkeltzale-Bazkuna” ospatsuko gazte azkarrak. Oneek erdaldunak izan ziran txikitatik, eta euskaldun egin ziran ementxe geure artean, abertzaletasunak eraginda, ta aspaldiko urteetan eurek eurekaz eta enparau euskaldunekaz ez darabille beste elerik euskerea baino.

Abertzaleak bazarie, ba, euskeraz itz egizue al dozuen guztietan. Izana ta esana batera erabilli, ez egin abertzale askok lez, barrutik erdaldunak izan, eta euskerearen alde gauza andiak eta ederrak esan. Azalez eder, barruz ustel.

1920 -3- 5

Atzo eguerdi ostean adiskide batek esan euskun: “Au ikusi dozu?”, eta emon euskun makinaz idatziriko erdal idazki bat, “Euskaltzaindi edo Academia Vasca”k Espainako erregeri zuzentzen dautsona.

Gogoratu eragiten dautsoz erregeri Oñatin berak esandako itzak: “Cultivad vuestra lengua... etcetera” bide batez koiperi batzuk egiñik, esaten dautso ba gu euskaldunok erregerentzako guztizko zintzoak garala. Oñatiko bere itzok aztu-eziñak (imperecederas) diralako guretzako, eta itz orreen ostean eurezazko lege egoki ta erakoak badatoz Alfonso el Vascófilo izenaz ezagutuko dauala Edestiak (Historiak), eta onetariko labankeriak.

Orren urrengo diñotso errege orri, 1874ko Espaiña legeak agintzen ebala euskalerriko notario-ak bertoko ele edo berbetea jakiteko, baiña agintze ori ez dala betetan izan, eta azkenez 1917ko beste agintzeategaz ezereztu ebela, ta gaur erdaldunak datozala notario ta liburuak (testamentuak) eta ostantzeko agiriak oker egiten dabezala geienetan, biztanleakaz aitu ezin diralako

Baita be esaten dautso errege orri, Bizkaiko Arantzazu baserriko Udalak Boletiniñean iragarri gura izan ebala osalariaren bearra egoala bertan, eta izan gura ebanak euskerea jakin bearko ebala ta emengo gobernadoreak galerazo egin eutsola iragarki ori argitaltzen, esanik euskerea ezain jakola iñori eskatu.

“Euskaltzaindi edo Academia Vasca” jazopen bi orreen aurka jagiten dala ta Espaiñako erregegana agertzen dala, okerrok zuzendu daitezela eskatzen.

* * *

Geu be oker bi orreen (eta beste askoren) aruka gagoz.

Guk ez daukagu zintzotasun zorrik, eta beraz ez gara zintzoak, ez errege orrentzako ez beste batentzako be; Oñatiko bere itz edo berbai ez dautsegu bape garrantzi edo importanciarik emoten eta aztuta euki doguz; eta... Alfónso el Vascófilo iñoiz deitu leiola irakurri dogunean barre piskat egin dogu, ta berak be barre egingo dauala uste dogu. Ganera, gizon orri deadar egin, eta itxasoaren erdian deadar egin, aren baten da.

Orixe alde batera ipiñi ezkerro, enparau guztian, geu be “Academia Vasca”gaz

gagoz arazo orretan; edo euskerearn kaltezko lege ta agintze oker orreen aurka.

* * *

Orratiño, gure eretxia da euskerearen okerrak ez dirala zuzenduko erdaldunen aldetik.

Euskerea iñok ez dau jasoko geuk euskaldunok jaso ezik.

Geuk gura badogu, bai, jasoko da, ta biziko da, erdaldun guztiak bere aurka egon arren be.

Galtzen bada, geure erruz izango da. Orain arte galdu dana be geure erruz galdu da.

Geuk galduko dogu edo geuk irabaziko dogu.

* * *

Gaur eguneko bidean badoa, ez dago erregerik euskerea jasoko duanik, ez dago legerik be, ez dago libururik ez ikastolarik ez ezer, euskerearen eriotzea eragotziko dauanik.

Euskerea azkenetan dago, ta ilgo da, ta errua euskaldunek dabe.

Euskaldunek ez dabe maite euren elea ta orregatik ez dabe erabillten. Euskaldunek beti erderaz egiten dabe. Besteei erakutsi ona emoteko iñor baiño beartuago dagozenak eurak, dana erderaz egiten dabe. Abertzaleak mordoska ikusi leikez kaleetan, batzokietan eta abar, danak euskaldunak izan arren, beti erderaz itz egiten. Abertzale erdaldunak ez dabe bape leiarik erakusten euskerea ikasteko. Dendetako ate buruetan euskerazko idazkuntxu bat ez da ikusten. Izparringietako euskerea iru edo lau katuk baiño ez dabe irakurten. Euskerea baztertuta dago. Bazterrean euskaldunak sartu dabe, ta egunero sartzen dabe. Erdaldunen bearrizanik ez dago gure euskera zarra luditik bialtzeko.

* * *

Esan daigun barriro: Euskotarren elea euskotarrak gaizkatu leikie, gura izan ezker.

Eurok gura ez badabe, alperrik da atzerriko erregeakana jotea.

Euskerea gaizkatu... edo geuk edo iñok ez.

1920-X-30.

*Euskerea jakin erazo.
Euskerea dendetan.*

Lengo igandean Donostiko batzarrean Euzko-Gastediak arturiko erabagi bat izan zan: Euskera-aldezko Batzako bazkideak binako aldretan ipiñi ta egunean aldra bakotxak egin daiala dendetatik ibiltaldi bat, salneurriak eta salgeien beste zertzeladak “euskera” eskatzen.

Asmo onuratsua da berau gure euskerarentzako, ba, danok ori egingo bageundu euskerea bearrekoa egingo geunke emen geure aberrian, eta bearrekoa egitea lakorik ez dago jenteari eragiteko euskerearen aldera.

Euskaldunak onetan bigunak izan gara, ta gara gaur be. Guk alegina egiten dogu atzerritarrak ulertu daiskun, bere ele edo izkuntzea ondo ez badakigu, mordoilloka ta kiñuka baiño ez bada be; arexeri atzerritarrari eder egitearren bere elea ikasten dogu zelanbait.

Berak, oster, euskaldunen artean bizi arren, ez dau geienez alegiñik egingo gure elea ikasteko... bai zera! gure elea basati edo salvajeena dala esaten dausku geuri arpegira, ta kitu.

Nik bein ikusi neban ementxe Bilbaon aux: Neu nengoan burdiñeri-denda baten zeozer erosten, eta sartu zan bertan andra bat baserritarra, erderarik ez ekiana, ta bertako mutil bati eskatu eutson euskeraz, jakiña, “mai gainerako hule bat”. Ia ba, erderarik ez ekiala be, andra arek erderaz “hule” esaten eutson arren, dendako mutillak, bape alegiñik egin barik aituteko, siku-siku erantzun eutson: “No entiendo vascuence”.

Andrea geratu zan minduta lez arek euskeraz ez ekialako, bere begi biguñetan erakusten eban bere atsekabea, ta bere artean lez esan eban: “Ai ene, nik zelan aitu erazoko dausat oni”.

Orduban neuk esan neutson euskeraz:

— Etzaitez estutu, egin-eginean be, emen inguruan ainbat denda daukozuz onetarikoak, burdiñeri-dendak (ferreteriak) eta zoaz eurretara, ta euskeraz eskatu beti, ta topauko dozu batenbat aituko dautsuna. Ara, nik ikusi baneu onek morroi onek alegin zeozer egin dauala zuri aituteko, neu zeuen bitarteko jarri ta alkar aitu erazoko neuskizue; baina bape alegiñik egiten ez daualako, orrexegaitik, ez dot gura bitartekoa izan, eta zoaz beste dendetara. Ara, ortxe aurrean sartu zaitez, ta uste dot euskaldunen bat topauko dozula~.

Dendako morroia begira-begira egon zan bioi, baiña nik ez neutson ezer esan, neure artean esaten neban: “Auxe beti egingo balebe ona datozen euskaldunak, edo euk edo eure ugazabak ardurea artuko zeunkie euskerea ikasteko edo ire lekuan euskaldun morroi bat eukiteko dendan”.

Euskaldun abertzale geienak ori egingo bagendu, dendetara sartu ta bear doguna euskeraz eskatu, ta ori ez bein edo alditxu baten, beti baiño, laster igarriko litzake, laster sal-erosleak euskeraz ikasiko leukie, edo beintzat, euren dendetan euskalduna eukiko leukie.

Ementxe Bilbaon gagozan beste euskaldun balegoz frantzitarrak edo ingelandarrak edo doistarrak edo... Txiñatarrak, uste dozue ez legokela Bilbaoko denda guztietan frantzitar edo ingelander edo doistar edo... txiñatar bat? Bai!!

Makalak gara, makalak. Guk onetan eredutzat artu bear geunkez Ebroz andiko belarrimotzak, euren bidetik jarraitu; eurek egiten dabena egin, eurak artu maisutzat. Eurek, euskaldun uts-utsa dan erri batera eltzen diranean, euren elez itz egiten dabe, ta dana eskatzen dabe euren elez; ez dira ibiltzen koipekerietan, dri-dra, eurena, jo ta keea, ta ulertzen ez badautsie, eurek euki daroe zer-esan geiago, ta purrustadaka asten dira, ia zelako basatiak eta ezjakiñak diran erri aretan, eta abar.

Ba, guk egin daigun eurek lez, alde guztietan, edo beintzat eurek geure bearrizana dabenetan, egin daigun euskeraz, ta ulertzen ez badauskue, alde beste leku batera, geure arterako esanik: “Arraiorrek ba, niretik ogia atara bear bok, neuri ulertzen alegindu bearko dok; euk neu bear nok, eta neuk egin bear eure elez? Neuk eu bear autanean, izan leikek eure elez egitea, baina ez ostantzean”.

Donostin Euzko-Gastedi-Batzak arturiko erabagia, Alzaga'tar Jon Mungiako ordezkariaren asmoa ontzat artuta, orretaraxe doa, ta danok lagundu daiogun.

1921-7-20

Atzo, Donostiko Anabi idazleak uar batzuk egiten eutsozan Kizkitzaren lan bati.

Esaten eban kataluñarrak ele edo izkuntza erreza daukela, ta guk euskaldunok ele gatxa; eta orretatik datorrela areek arinago ibiltea gu baino.

Irudi bat ipinten eban Anabik: alde andia dagoala adrilluzko etxe bat egitetik piramide bat egitera.

Kataluñarrena da adrilluzko etxe erraza egitea; gu euskaldunena da piramide bat egitea ⁸.

Kataluñarrak erraz eta zabal daukiez euren eleari jagokozan bideak, eta euskaldunek aldapatsuak eta estuak.

Baten gagoz Anabigaz, zuzen diño.

Baiña...

Geuk be uartxu bat egin bear dogu, guk lez askok eta askok egin izango dabena emen gure Euskalerrian.

Gure uarra auxe da:

Kataluñarrak alde guztietan eta beti “parlen catalá”. Trenean, jatetxean, kalean, dendan, tranbian edonun kataluñarrak beti “parlant catalá” ikusiko dira; eta ez bakarrik langille antzekoak, ostantzeko guztiak be bai, ondo jantzita, aberats antzekoak. Auxe da uar bat, gure irakurle guztiek egin izango dabena, geuk lez.

Orretara erakusten dabe izkuntza maite-maite dabela, ta euren artean besterik ez dabela erabilli gura.

8 Piramide da: azpi laua, albo zapalak eta goi zorrotza dauzan zoia. Edozegaz egin leike (naiz adrilluaz, naiz arriaz, naiz metalaz, naiz bustiñaz) ta edozein andierakoa.

An Egiton dira piramide asko basoan erreskan, antzinako gizonak jasota, eta andiak, oso andiak; euretariko batek daukon goiorea da 137 neurkin edo metro; ta bere azpi laukotxaren alde bata 233 neurkin dauz.

Anabik esan gura dau, kataluñarrak adrilluzko etxe bat egin bearra daben bitartean, gu euskaldunok Egitoko piramide andi bat egin bearrean aurkitzen garala.

Eta emen gure artean, nortzuk euskeraz egiten dabe? Egia esan daigun: Banaka batzuk aldendu ezker, erderaz ez dakienak bakarrik.

Eurrez ikusten doguz aspaldiko urteetan abertzale zintzo-zintzoak, euskaldunak, beti erderaz itza darioela, alkarregaz izketan euskaldunak eta abertzaleak diranak egon arren.

Uar au edonok egin leike Bizkaian eta Gipuzkoan, uri andietan eta txikietan. Euskeraz bakarrik egiten dan uri asko ta ask-tako Jel-batzokietan Espaiñako erderatxua baiño ez da entzuten geienetan.

Euskaldunak ez dau maite bere aberriko elea, jakiñik ez dau erabilli gura ta; bere aberria zapaldu dauan erriko erdere maiteago dau.

Onetan alde aundia dogu kataluñarrak eta guk.

Areek beti kataluñeraz itz egiten dabe.

Euskaldunak, geienak, abertzale purrukatuak izan arren, ez dabe euskeraz itz egiten.

Areek zegaitik bai? Euren elearentzako maitetasuna dabelako, gogo dabelako.

Emengoak zegaitik ez? Gogorik ez dabelako, euren elea maite ez dabelako, atzerritar arerioen elea maiteago dabelako euren jatorrikoa baiño.

Orrez ganera, zenbat euskotar erdal dun abertzalek ikasten dau bere aberriko ele “Euskerea”?

Zenbatuko balitzaz emen euskeraz ikasten dabiltzanak euskal irakastola guztietan eta emen agertuko bagendu, danoi arpegia lotsaz gorrituko litzakigu.

Aberri elea maite izaten, guk asko ikasi bear dautsegu kataluñarrai, euren aurrean burua makurtu ta txapela erantzi bearrean gagoz.

Kataluñarrakaz burua bat egin gura badogu, euskaldunek euskaldunakaz beti-beti... beti gero!... euskeraz itz egin daigun.

1923-1-21.

Ama, txiroa bada be, ama da. Euskeraz itz egizue

Guk lengo igandean, gaur zortzi, leku onetan esan genduan euskaldun geienak ez dabela euskeraz itz egin gura izaten, erderaz itz egiten jakin ezker. Eta ori abertzaleen artean be jazoten dala; eurrez ikusten dirala euskaldunak alkarregaz erderaz berbetan.

Arañegun “Iñor” idazleak zelanbait arixe gure esanari erantzuten lez, leku onetantxe idazten eban euskaldunek olan erderara jotea “derrigorrezko” gauzea dala.

“Iñor”ek diño, gorputz-indar-lanean iñarduten dan euskaldunak euskeraz pentsetan dauala ta orregaitik euskeraz eroso itz egiten dauala, baiña adimen-lanean iñarduten dan euskaldunak erderaz dana egin bear izaten dauala, erderaz ikasi, erderaz irakurri, erderaz idatzi ta abar, eta onan erderapean jausten dala, dana erderaz egiten oituten dalako.

Gañeratzen dau, euskeraz gitxi idazten dala, ta idazten dan apurra be garrantzi edo inportantzia bakoa; ta beraz, euskaldun ikasiak beti erderaz irakurri bear izaten dauala, ta emendik be erdereak bere menpean artu ta oituten dauala.

Euskaldun orrek bere adimeneko gauzak erderaz askoz errazago esan al dauzala, batez be garrantzi andikoak badira gauzok.

Eta gatx au osatzeko eskatzen dau euskeraz asko idazteko garrantzidun (inportantziadun) arazoetaz.

Beraz, “Iñor”en asmoa da, euskaldunaren adimenari euskerazko irakurgai garrantziduna ugari emon, irakurri dagian eta, gaur erderara oituten dan lez, euskerara oitu daiten, euskeraz erraz-erraz edozer adierazteko bestean.

Asmo ederra “Iñor”ena.

Idatzi ta argitaldu beitez euskerazko irakurgaiok, betoz euskerazko liburuok.

Eta datozanean, euskaldunek izan beie eurok irakurteko gaur euskeraz itz egiteko ta irakurteko erakusten daben baino zaletasun geitxuago; bestelan, liburu koitauok egon bearko dabe or gela bazterren batzuetan alkarren gañean, sagutxuen agiñar-gei.

Baiña ez dogu uste “derrigorrezkoa” danik erderaz itz egitea, erderaz irakurten dalako ta erderazko adimen-lana egiten dalako.

Lenen-lenengo esan bear doguna da, erderaz itz egiteko ekandua dauken euskaldunek ez dabela erabilten, geien-geienean beintzat, garrantzidun izketa gairik, bai zera; izketa gai ori beti izan oi da, edo osasuna, edo eguraldia, edo jantzi-janariaren salneurriak, edo onakoxe gauzak, egunorokoak, eurrez mundu guztiak darabilzanak.

Orreek gauzok erderaz erabiltea ez da “derrigorrezkoa”. Erderaz dana irakurri arren, orreek gauzok euskeraz erabiltea gauza erraza da, gura izan ezker.

Orixe egiten dabe kataluñarrak beti, naiz ta euren aberritik urrin bizi, katalanera itz egin olako gauzak.

Baita orixe egiten dabe frantzitarrek Espaiñan beti bizi arren, espaiñarrak Frantzian naiz Ingelanda bizi arren, edozein aldetakoak euren aberritik urrin bizi arren, danak euren artean euren berbetea erabilten dabe, orreek egunoroko gauzok alkarri adierazteko beintzat.

Ez bearrizana daukelako, ba eurek bizi diran erriko berbetea ederto ikasita eukiten dabe, euren aberri berbeteari dautsoen maitetasunagaitik baiño.

Euskaldun erdera-zaleok be bardin egingo leukie, euren ele Euskereari maitetasunik baleutsoe.

Ba dira euskaldunak, besteak baiño gitxiago diran arren, euren artean beti euskeraz iñarduten dabenak, ez bakarrik orreek eguneroko gauzok adierazteko, baita “Iñor”ek diñozan garrantzidunak be.

Onetariko euskaldunak irakurten dautsue, adibidez, Geografiako edo Matematiketako edo Historiako edozer gauza, ta gero, an irakurri dabena, euren artean euskeraz erabilten dabe, euskera mordoilloz baiña euskeraz.

Onetariko euskaldunak ugari samar dagoz, Gipuzkoan batez be, baita Bizkaiko erri txikietan eta geien itxasaldean.

Beste erdalzaleak be oneexek lez egin leukie, eta abertzale diranak ez dauke iñundiko atxakirik ori olantxe ez egiteko.

Abertzalea ez dan euskaldunak esaten dau: “Nik euskerea zetako? Zer irabazteko? Zer irakurteko?”

Baiña abertzaleak ez lei olakorik esan, ori litzake ba seme batek bere ama txiroari esatea lez: “Nun dozu jauregia? Nun dozuz sedazko ta urrezko jantziak? Nun

dozuz apain-pitxiak? Orreetarikorik ez badozu nik zetako zaitut?”

Ez, seme onik ez dago bere ama txiroari ori esango dautsonik, ez abertzalerik euskerea maitatzeko ta al dauan guztian maite ta pozik erabilteko aurreztik ospatasuna eskatuko dautsonik.

Artu daigun geure ama bera dan lez, ta alegindu gaitezana bere txabola garbiro ta txukun eukiten, beragaz bizi izanik pozarren ama-semeak lez; ta iñoz txabola ori jauregi bihurtu al badogu obeto danontzat, eta ezin badogu, geureagaz, Jaungoikoak emon dauskunagaz apal bizi gaitezana.

Irakurleak: Itz egin beti euskeraz.

1923-I-28

Argi ta garbi, atxakiak, zetako?

Lengo illeko igande arrastegi baten Begoñara igon giñean, egurastuaz batera denporea emoten, eta an, eleizearen aurrean aurkitu genduan adiskide maite euskaldun bat, bere ume bigaz neskato-mutikotxu txoriak lakoxe alai ta politak.

Ango aulki baten jesarrita barriketaldi luzetxua euki genduan, bitartean umetxu polit areek olgetan ebiltzala gure inguruan, une baten be geldi ezin egonda.

Guretzako ume areek euken gauzarik ederrena, eurek erabillan euskerea zan. Bai, euskeraz bakarrik eta erraz-erraz egiten eben euren artean eta aitagana zetan edo atan urreratzen ziranetan, eta guk eurei zeozer itandu ta zirti-zarta egundoko bizkorren erantzuten euskunean.

Ume areek Bilbon jaio ta azi ta bizi dira. Euren aita euskalduna da, baiña euren ama len etzan, bilbotarra zalako eta gaur euskeraz daki, berak euskotar gogo bizia daukolako ta bere senarrak irakatsi dautsolako.

Orra ba sendi bat euskalduna, erdaldunak inguruan euki arren; etxeko elea euskerea dabe.

Onetariko sendiak Bilbon banaka-banaka askotxu dira, uste dan baiño geiago. Euskotar zintzo asko ezagutzen doguz olantxe euren umeei euskerea irakatsi dautsienak etxean beti erabilliaz bakarrik.

Poz andia izaten da guretzako Bilboko semea edo alabea dala ta euskalduna dala iñor aurkitzea.

Baiña bestetarikoak be, eurekanaiño antxiña-antxiñetatik belaunik-belaun eldu dan euskerazko katea eten eta galduta, euren umeei euren elea irakatsi ez dautsienak, asko dira, asko!

Bilbon eurrez aurkitzen dira esaten dautsuenak: “Mi padre y mi madre ya sabían, pero yo no se... no me enseñaron” (Nire aitak eta amak ba ekien, baiña nik ez dakit... ez eusten irakatsi).

Euren sendietan orrelan euskerea galtzen dabenai itandu ezkerro ia zegaitik, erantzuten dautsue:

— *Bilbo au erdallerria da ta umeak erdere a baiña ez dabe entzuten, ta ezin leike.*

— *Ni asi naiake irakasten eta euskeraz eztabe ein gura, ia zer gurozu? Errekara botakozuz? Itzi ein biar.*

— *Ara, guk etxean pozik eingo geunskioe geure umeei, baiña gaur erdere a biar-biarrekua dalako, erderaz itz egiten dautsegu, erdere a galdu eztagien, erdere a beti erraz euki dagien..*

— *Nik irakatsiko neuskioe, orixe bai, neu nazan euskozalea izanda, baiña...*

Orretaraxe, dana izaten da atxakia; danak estaldu gura izaten dabe atxaki orreekaz egizko zioa: euskereaganako ezetza, euskereagaitik ardurarik eza, Euskalerrriak ondiño bizirik daukon gauza bakarra galtzeak bape miñik ez emotea.

Zetako atxakiak? Argi ta garbi esan zegaitia.

Or ipiñi doguzan atxakietatik irugarrena emoten eban bat bere sendiagaz, aspalditxo dala, Doitzerrri (Alemania)-ra bizi izaten joan zan, eta an, bai berak eta bai bere seme-alabak, dotxerea ondo jakitea onurea eben; baiña ori gorabera, etxean beti gaztelako erderaz itz egiten eben.

Au ikusirik, bere ezagun beste euskaldun batek bein esan eutson:

— *Zelan da ba? Etzenduan zuk esaten Bilbon etxean erderaz egiten zenduela, erdallerrian bizi ezker o, erdere a bear-bearrek o dala, ta zeuk eta sendiak erdere a obeto erabiltearren alde batera itzi zenduela gure euskerea, onek kalterik ekarri ez egizuen zeuen erdere a makalduta? Emen Doitzerrrian bardin egitekotan etxean doitxeraz bakarrik itz egin bear zeunkie, Gaztelako erdere a itzita, emen ez dozu bere bearrik eta. Zelan da ba, euskereari ezarririko neurria gaztela-erdereari ez ezartea?*

— *Tamala kango litzake galtzea.*

— *Eta euskerea, zeure elea galtzea, ez?*

Euskaldun biok barriro autu berberori euki eben gaztelar zintzo ta gogotsu baten aurrean, eta onek bizi-bizi esan eban:

— *Hace tiempo ya que vivo en Alemania, y mis hijos hablan aleman igual que los alemanes; pero en casa siempre hablamos nuestra lengua castellana, y nada más que ella, para que no se nos olvide, ¡pues bueno estaría que olvidásemos la lengua que es*

nuestra! ¡Entonces sí que mereceríamos que nos desollasen vivos! (Doitxerrian aspaldi bizi naz ta nire umeak doistarrak eurak baizen erraz itz egiten dabe doitxeraz, baiña etxean beti darabilgu geure ele gaztelarra, ta bera bakarrik, aztu ez dakigun; ez geunke besterik bear geurea dan elea aztutea baino...! Bizirik narrututea legokigu orduan!).

Au entzunda, euskaldun atxakibakoak gogoz bostekoa estutu eutson gaztelar zintzoari, ta gero, euskaldun atxakitsuari euskeraz esan eutson:

— Erri onegandik ikasi...

1926-XI-11

BIBLIOGRAFIA

AGIRRE, JOSEBA MIRENA “X. LIZARDI”. 1927a: “De acción vasca: Unificación de esfuerzos. El euskera y el niño euskaldun”, EUZKADI (1927-X-9), in Kazetari-lanak, 43.orr., 1986, Donostia, Erein.

- 1927b: “Insistiendo”, EUZKADI (1927-X-21), in Kazetari-lanak, 53. orr.
- 1927c: “Tolosa”, EUZKADI (1927-X-22), in Kazetari-lanak, 57. orr.
- 1928: “Zumarragako gurasoei”, EUZKADI (1928-IX-30), in Kazetari-lanak, 113. orr.
- 1929a: “Zarautz Erdelerri”, ARGIA (1929-2-33), in Kazetari-lanak, 167. orr.
- 1929b: “Egunkaria”, EUZKADI (1929-IV-26), in Kazetari-lanak, 174. orr.
- 1929c: “El tema del día”, EUZKADI (1929-VI-13), in Kazetari-lanak, 176. orr.
- 1929d: “Euskel-Egunerokoa”, DEIA (1929-VI-27), in Kazetari-lanak, 179. orr.
- 1930a: “Arrasateko itzaldia”, EUSKELTZALEAK (1930-VII-30), in Kazetari-lanak, 270. orr.
- 1930b: “Aitaren erreal bikoak”, EL DIA (1930-XI-12), in Kazetari-lanak, 287.orr.
- 1930c: Batzar iraunkorrari agurra”, Eusko Ikaskuntzaren Deia, in Kazetari-lanak, 291. orr.

ALTUBE, SEBER.1933.”La vida del euskera”, in EUSKERA, XIV, IV. zkia. 299-397 orr.

ARIZTIMUÑO, JOSE “AITZOL”. 1931. “La muerte del euskera o los profetas del mal agüero”, EL DIA, in Idazlan Hautatuak I, 335-381 orr., 1988, Donostia, Erein.

- 1935: “Lucha de idiomas en Euzkadi”, in Yakintza II, 353-363, 431-438; Yakintza III, 33-42, 114-125. Orobat, Idazlan Guztiak II, 221-277 orr., 1988. Donostia. Erein.

ELEIZALDE, L. 1919a: “Metodología para la restauración del euzkera”, in Primer Congreso de Estudios Vascos, EUSKO IKASKUNTZA, Bilbo, 428-439 orr.

- 1919b: “El problema de la enseñanza en el País Vasco”, in Primer Congreso de Estudios Vascos, EUSKO IKASKUNTZA, Bilbo, 867-874 orr.

ECHEGARAY, BONIFACIO. 1934 . “Vehículo lingüístico utilizado para la enseñanza en el País Vasco”, in Yakintza II, 33-42, 104-111, 194-202 orr.

LANDETA, EDUARDO .1918. “El estado actual de la Escuela Primaria en el País vasco. Sus remedios inmediatos. Organización de la Escuela vasca de conformidad con las condiciones locales”, in Primer Congreso de Estudios Vascos, EUSKO IKASKUNTZA, Bilbo, 875-901 orr.

- 1923: “El bilingüismo escolar”, in Tercer Congreso de Estudios Vascos, EUSKO IKASKUNTZA, San Sebastian, 121-125 orr .
- 1933: “El bilingüismo en la enseñanza internacional y en Euzkadi”, in Yakintza I, 428-443 orr.

MOKOROA, J. M. “IBAR”.1935. Genio y Lengua, Tolosa.

OLANO, ANICETO “AITA ALTZO”. 1933. “Pedagogía vasca”, Yakintza I, 38-100 orr.

- 1934: “Métodos a emplear en la enseñanza del euskera a los niños vasco-erdeldunes”, Yakintza II, 276-285. orr.

ORMAETXEA, NIKOLAS “ORIXE”. 1927. “La vida de nuestro idioma”, EUZKADI (1927-4-26), in Idazlan Guztiak III, 599-601 orr., 1991, Donostia, Eusko Jaurlaritza. Etor.

“SOZIOLINGUISTIKA SAILA”

Liburu Bilduma:

1. Hizkuntz Normalkuntzarako Ekinbideak Udalerrri Mailan. Planifikaziorako orientabideak.
EKBko Planifikazio Batzordea.
2. Soziolinguistika Gazteentzat.
Jordi Solé i Camardons.
(Adorez eta Atseginez Mintegiak prestatutako lana)
3. Giro Urbanoko Gazteak eta Euskara. Deba Bailarako gazteen iritziak gazteek interpretatuta.
Marije Lezeta eta Elena San Marti.
(Adorez eta Atseginez Mintegiak prestatutako lana)